

ISSN 3042-3341 (ONLINE)

UVIDI

ČASOPIS EVROPSKE ASOCIJACIJE ZA
INTEGRATIVNU PSIHODINAMSKU PSIHOTERAPIJU

IZDANJE
2/2025

EAIPP

European Association for
Integrative Psychodynamic
Psychotherapy

IZDANJE 2/2025

ISSN: 3042-3341
(Online)

UVIDI

ČASOPIS EVROPSKE ASOCIJACIJE ZA INTEGRATIVNU
PSIHODINAMSKU PSIHOTERAPIJU

BR: 2/2025

„Uvidi“ – časopis Evropske Asocijacije za Integrativnu Psihodinamsku Psihoterapiju

Izdavač: Evropska asocijacija za integrativnu psihodinamsku psihoterapiju

Mesto: Beograd, Gandijeva 187/32

Mejl: journal.integrative.psy@gmail.com

Časopis izlazi najmanje jednom godišnje u elektronskom obliku. Radovi se objavljuju na sajtu EAIPP-a na adresi: <https://eaipp.org/eaippjournal/>

Cilj časopisa: da okupi relevantne stručno-aplikativne smernice i saznanja kako bi doprineo unapređenju rada u oblasti integrativne psihodinamske psihoterapije, kao i većem razumevanju unutrašnjih ljudskih procesa; da naučnoj i stručnoj javnosti prikaže savremene teorije, modele i tehnike u radu koji se primenjuju ili mogu imati primenu u stručnoj praksi. Ideja je da se integrišu naučni i stručni doprinosi u cilju unapređenja i proširenja korpusa znanja psihoterapijske i psihološke delatnosti.

Tematski okvir časopisa: Časopis objavljuje originalne stručne i naučne radove, pregledne radove i prikaze knjiga, koji nisu prethodno objavljeni i nisu istovremeno podneti za objavljivanje u nekoj drugoj publikaciji.

Glavni urednik:

dr Bojana Cvejić

Tehnički urednik:

msr Aleksandar Stevanović

Uredništvo:

msr Đorđe Civić

dr Aleksandar Fatić

mr Aleksandar Kontić

dr Bojana Miletić

dr Jelica Petrović

msr Marko Rudec

dr Jovana Škorić

Poštovani čitaoci

Pred vama se nalazi drugi broj časopisa EAIPP-a.

Časopis nastavlja da okuplja radove iz oblasti integrativne psihodinamske psihoterapije, kao i drugih integrativnih pristupa zasnovanih na psihodinamskim načelima. U skladu sa uredničkom politikom, i ovo izdanje obuhvata različite tipove priloga – teorijsko-metodološke radove, istraživačke članke, prikaze slučajeva, prikaze knjiga i druge stručne doprinose.

Zahvaljujemo autorima na ukazanom poverenju i doprinosu, kao i članovima redakcije na angažovanju u procesu pregleda i pripreme radova za objavu.

Poziv za autore ostaje otvoren. Svi zainteresovani mogu svojim radovima doprineti narednim izdanjima časopisa i razmeni stručnih znanja u ovoj oblasti.

Želimo vam prijatno čitanje.

Nebojša Jovanović

Autor OLI integrativnog psihodinamskog
psihoterapijskog pravca

SADRŽAJ

Relacije obrazaca afektivne vezanosti i otpora u psihoterapiji: <i>Lazar Pejović</i>	1
Rad sa otporom u O.L.I. integrativnoj psihodinamskoj psihoterapiji: <i>Nebojša Jovanović, Sandra Jovanović</i>	15
Uloga emocionalnih kompetencija u doživljaju smisla života i subjektivnog blagostanja kod mladih: <i>Aleksandra Ovuka</i>	28
Psihodinamski pristup opsesivno - kompulsivnom poremećaju: <i>Miljana Cvetković</i>	42
Uticaji intrapersonalnih i interpersonalnih sukoba u stvaranju neformalnog osuđeničkog sistema: <i>Nikola Savić</i>	56
Nebojša Jovanović (2025). <i>Razvoj bazičnih emocionalnih kompetencija u OLI integrativnoj psihodinamskoj psihoterapiji: Teorijske i metodološke osnove OLI IPP</i>. Beograd: Kreativna knjiga i OLI Centar, 399 str.: <i>Sunčica Jovanović</i>	71

Lazar Pejović ¹
Fakultet za pravne
i poslovne studije
dr Lazar Vrkić

Relacije obrazaca afektivne vezanosti i otpora u psihoterapiji

Sažetak

Glavni cilj ovoga istraživanja bilo je razumevanje relacije afektivne vezanosti i uticaja određenog modela afektivne vezanosti na formu manifestacije otpora u psihoterapijskom radu, kao i uticaja na sami dijadni odnos psihoterapeuta i klijenta. Uzorak se sastojao od jednog terapeuta i jednog klijenta, međutim upitnici koje smo koristili dati su samo klijentu. Koristili smo se fenomenološkom metodom, odnosno fenomenološkom deskripcijom. Koristili smo se tehnikom, odnosno, polustrukturiranim intervjuom, a upitnicima ECR-R i RQ, da bismo došli do klijentovog načina ponašanja u bliskim odnosima i modelu afektivne vezanosti. Došli smo do zaključka da postoji uticaj određenog modela afektivne vezanosti na određenu vrstu otpora koji idu u prilog više psiholoških teorija. Ovo istraživanje može poslužiti kao osnova za buduća istraživanja koja bi se koristila detaljnijim i neposrednijim tehnikama.

Ključne reči: *otpor, model afektivne privrženosti, intervju, psihoterapija.*

¹ lazar_pejovic@yahoo.com

1. UVOD

1.1 Otpor

U ovom radu otpor će biti razmatran i istražen pre svega u okviru psihoanalitičke teorije. Biće pomenuti i predstavljeni i drugi pogledi na fenomen otpora, kao što su njeni rani sledbenici pa oponenti (Reich, 1933), i kasniji humanistički nastavljači (Fromm, 2015). Takođe, otpor će biti posmatran kroz prizmu transakcionalističke, kognitivno-bihevioralne, egzistencijalističke i konstruktivističke teorije.

Prvi je nastao kao reakcija klijenta na određene tehnike psihoanalitičke škole, kasnije se sama psihoanaliza razvila na osnovu savlađivanja otpora. Veliki doprinos psihoanalize je u tome što je pokazala tokom savlađivanja otpora, koliko intelekt čoveka zavisi od njegovog afektivnog života. Na otpor se gleda kao na poseban segment klijentovog ponašanja, sačinjenog od niza nesvesnih diverzija, koji upravljaju egom, čija je osnovna namera da se zaustavi proces promene i prepreči se svakom daljem terapijskom procesu. Frojd (Freud, 1933) je razvijajući sam teoriju otpora bio siguran u tri oblika otpora, na koja je bio spreman reagovati interpretacijom, koja može izazvati neki vid abreakcije, oslobađanja od simptoma kojim se otpor služio i tako oslobodi osobu infantilnog pogleda na svet. Ta tri oblika bi bila:

1. Prilikom davanja instrukcije da se ide površinom svesti i ne dozvoli nijednom motivu da skrene tok pažnje i ništa se ne izostavi, pacijent bi upravo to kršio i koristio se raznim izgovorima da mu ništa ne pada na pamet, da se to ne tiče seanse i da mu je neprijatno da priča o određenim situacijama u prošlosti.

2. Kao što smo već prethodno naveli, drugi se nalazi kao intelektualni otpor, racionalizacija, ali ovaj put uperena na opasnost, odnosno samog psihoanalitičara.

3. Treća forma se pokazuje kroz sadržaj da osoba tokom, procesa „prenosa“, na mesto analitičara postavlja nekog svog autoriteta, većinom roditelja, prema kojem gaji neka ambivalentna osećanja.

Mehanizam koji stoji u središtu otpora, je ono što su analitičari nazvali potiskivanje. Smatra se da sile koje sprečavaju promenu kod klijenta, su one iste sile koje su u svoje vreme i izazvale to stanje (Frojd, 1933). Moralo se javiti snažno opiranje protiv toga da određena duševna pojava, predstavljena kao predstava kroz sećanje na neki događaj, dopre do svesti. I samo to opiranje se sada upravo manifestuje kroz sami otpor, kroz ponašanje koje je suprotno onome što psihoterapeut nalaže ili se manifestuje kroz zaboravljanje ili u nepronalaženju dovoljno vremena za ispunjenje zadataka. Vidimo da se otpor najviše manifestuje kroz blokiranje ili preusmeravanje voljnih procesa osobe, određenim mehanizmima i odvlače je, takoreći, od cilja koji treba postići, a koji će ispunjenjem dovesti do progresa u psihoterapijskom odnosu. Potiskivanje je proces koji dovodi do određenih simptoma na koje se osoba žali i zbog kojih dolazi na psihoterapiju. Ono utiče na homogenost misli samog klijenta, stvara mu praznine koje on želi na određeni način ispuniti. Samo potiskivanje se nikada ne javlja samo, većinom je uslovljeno određenom vrstom regresije na određeni događaj, koji postoji kao memorija i za koju je osoba fiksirana, jer nije u tom trenutku bila dovoljno kognitivno sposobna obraditi informaciju iz spoljnog ili unutrašnjeg sveta.

Pri istraživanju otpora, iz psihoanalitičke perspektive, ustanovljeno je da se on javlja iz samog Ja, odnosno, iz manifestnih ili latentnih osobina ili crta karaktera. I te iste sile karaktera, koje su uticale na takvo strukturiranje samog Ja, su se postarale za potiskivanje, i utiču i na samo manifestno ponašanje, koje označavamo kao otpor.

U Analizi karaktera, Rajh (1933) objašnjava da se sa stvarnošću koja uskraćuje, ego poistovećuje sa likom koji uskraćuje, a što je većinom roditelj/autoritet. Agresiju koju je pokrenuo protiv te osobe koja uskraćuje, a takođe stvara i strah od njega, okreće protiv sebe, protiv same strukture svog karaktera. Neurotski karakter je sačinjen upravo iz kompromisa, karakter sadrži u sebi neki određeni vid nagonskog zahteva i odbranu od njega, koji se razlikuju upravo samo prema stepenu razvoja. I upravo je taj infantilni zahtev preobražen u stavove u određenom obliku ili formi, kao automatski način reagovanja. U tome nalazimo sličnost između, afektivne vezanosti i infantilnog zahteva koji je proistekao iz nje, koji želimo ispitati, i načina na koji se manifestuje kroz otpor.

Iskustvo iz detinjstva, ili psihička detinja situacija, koja se nalazila u realnosti, ili se falsifikovala, a mi to saznajemo analizom otpora, ostala je „sačuvana“ na dva načina.

1. S obzirom na sadržaj, kao nesvesne misli ili ideje
2. S obzirom na oblik ili formu, kao karakterni stavovi Ega, ili automatske reakcije.

Očigledno je jedan te isti element iz nesvesne infantilne strukture sačuvan i učinjen očitim na dva načina, što nam se predstavljaju kroz ponašanje u toku seanse, kao otpor:

1. U onome što pojedinac čini, misli i govori
2. U načinu na koji reaguje ili deluje

Uvek moraju postojati određeni odnosi između spoljašnjeg izgleda karaktera, koji opažamo, unutrašnjih mehanizama i posebne istorije njegovog shvatanja kako realnosti tako i Sebe.(Rajh, 1933).

Rajh, na osnovu svojih zapažanja dolazi do zaključka da će se otpor svakako javiti kao prirodna reakcija na ugroženost, ali u manjem intenzitetu, ako se pacijentov negativni stav koji se javio u određenom stadijumu kada je došlo do uskraćenja pozitivnih emocija prema objektu zadovoljenja potreba, proradi pre nego bilo šta drugo; pacijent se nakon toga učini svesnim toga stava i time se osigura sva negativna energija ili agresija, koja je mogla u određenom stadijumu dovesti do depresije ili nekog diskontinuiteta radnji. A drugi metod je da se pozitivni izrazi ljubavi, ili sigurno prihvatanje zadataka i stav autoritarnosti klijenta, kao vid otpora, ne analiziraju dok nisu pretvoreni u mržnju, to jeste postaju reakcije razočaranja.

Mišljenja smo da je u osnovi svake dinamike ličnosti, ono jezgro koje je pokretač akcija, stavova, misli ili ideja, upravo antagonizam, ili konflikt. U antagonizmu i borbe za vlast nad telom, kao objektom koji se kreće u određenom prostoru i vremenu, kao uslovima za svaki mogući razvoj ili uspeh, da upravo tu činjenicu moramo uzeti kao polaznu za naše istraživanje., i napraviti pomak u razumevanju otpora, kao prirodne reakcije organizma, a nakon toga, posmatrati svesnu reakciju klijenta, koja se događa pod uticajem odbrambenih mehanizama, koji su u određenom vremenu i uslovili samo kretanje razvoja, i na osnovu toga pronaći jezgro otpora i preispitati ga i, naravno, upoznati klijenta postepeno sa promenama koje se mogu dogoditi i na koje treba biti spreman. Klijent, konstantno kognitivno obrađuje, koliko je moguće postići svojim intelektom, a rekli smo da je psihoanaliza dovela do saznanja da intelekt čoveka veoma zavisi od afektivnog stanja, on na osnovu te uslovljene percepcije analizira sam odnos, i ako je pozitivan, ako dođe do poverenja u psihoterapeuta, otpor će biti prisutan, ali u manjem intenzitetu, obratno, intenzitet će biti veći. Mišljenja smo, da samo posle raščlanjivanja i pomirenja odnosa, ili konstruisanje ličnosti koja se kreće ka homogenosti misli, možemo otpor savladati, ili makar saznati dovoljno njegove mehanizme. Samo posle pročišćavanja kanala komunikacije, ili smanjenja afekta koji je određen odnosom roditelja i deteta, možemo nastaviti da gradimo poverljiv odnos, koji će biti osnova pozitivne promene, ili u zavisnosti od trajanja lečenja, kontinuiteta poboljšanja stanja, koji će dovesti do konzistentne ili trajne promene u strukturi karaktera individue.

Tokom analize je možda najbitnija stvar prepoznati otpor (Fromm, 1991). Otpor je fenomen koji postoji i koji se javlja u interakciji, ili odnosu između terapeuta i klijenta. Otpor ne postoji samo u analizi, već u životu svakoga ko se pokušava promeniti i razviti, ko pokušava živeti.

Izgleda da čovek ima dve jake tendencije. Jedna je da se kreće napred, počevši od rođenja, ali u isto vreme poseduje i veliki strah od nepoznatog, skrivenog, potisnutog, svega što je drukčije, moglo bi se reći strah od slobode, rizika i skoro istovremeno podjednaku tendenciju da se povuče, da se vrati, da se ne kreće napred. (Fromm, 1951). Taj strah od novog, onoga na šta nismo navikli, strah od nesigurnosti, spoljašnjeg sveta, to je ono što je izraženo u otporu, taj strah se iskazuje u otporu različitim manevrima koji čoveka sprečavaju da se kreće napred i ostvari nešto.

Fromm je kroz svoju humanističku psihoanalizu dao tri vrste otpora, kazao da se najnezgodnije ponaša pacijent kada racionalizuje svoj otpor. Iz premise da se najviše opiremo tome da nam bude bolje, zaključio je da osobe koje imaju otpor na svoj napredak gledaju sumnjičavo umesto sa zadovoljstvom i radošću. Zato svako poboljšanje stanja služi kao početak kompromisa, kompromisa koji sadrži u sebi jedan vid simptoma, kojem se psihoterapeut približava svojim interpretacijama otpora. Upravo uspeh, ako se smatra pozitivnim, može dovesti do kompromisa da se snage koje se ulažu u ozdravljenje, umanje u onoj meri u kojoj pacijent racionalizuje sam taj uspeh. Otpor menja svoje forme, i intenzitet tokom celog trajanja lečenja. Neki od oblika u kojima se javlja kod psihoanalitički orijentisanih psihoterapeuta su: osoba zatrpava psihoterapeuta snovima, dalje, postoje trivijalni razgovori, koji se ne tiču same strukture problema, već trivijalnosti svakodnevnih događaja. Ovakve vrste otpora se tiču samog rada psihoanalitičara, i ne vežu se za prošlost u kojoj se nalazi sam uzrok problema, to jeste pokazivanja otpora. Pre svega, otpor je sasvim prirodna reakcija čoveka, i na terapeutu je na koji način će ga prevazići i na koji način će upoznati pacijenta sa problemom.

U prilog i kao podrška ovakvim idejama istraživača, dolaze nam rezultati istraživanja, koja smo skupili čitajući osnove Transakcione Analize, Kognitivno Bihevioralne terapije i na kraju sa psihologijom Ličnih Konstrukata. Ponekad, kada dođe do dogovora između terapeuta i klijenta o „domaćim zadacima“, klijenti pod velom sumnje, koji predstavljaju kroz čak i brižljivo isplaniranog plana rada, smatraju to kontraproduktivnim. Smatra se da i sam naziv „domaći zadatak“, može izazvati prilično jake reakcije ili abreakcije u Ego stanju Deteta, što može izazvati prilično buntovan odgovor, koje je dete u osobi sačuvalo a namenjeno je autoritetima ili učiteljima, a koji je povezan sa nizom iskustava koja je osoba mogla doživeti u odnosu sa njima. (Voudson, 2011). Različite vrste ponašanja koje se najčešće nazivaju -otpor- se u konstruktivističkoj psihoterapiji posmatraju pre svega kao aktivan izbor klijenta da nastavi sa ponašanjima koja za njega samog imaju više smisla i opire se ponašanjima koja imaju više smisla za terapeuta (Fransella, 1991). Klijent koji terapeuta tera u očaj svojim neuspehom da učini ono što terapeut od njega želi, ili svojim odbijanjem da vidi stvari na način na koji ih terapeut tako jasno vidi, ne odbija nužno terapeuta kao osobu; mnogo je verovatnije da on demonstrira činjenicu da njegov sistem konstrukata ne obuhvata ono što njegov terapeut misli da klijentov sistem treba da obuhvati (Kelly, 1955:1101). Svakako, kaže Mark Voudson, postoji deo selfa koji teži ka promeni koji uočavamo kod klijenta, i takođe deo selfa koji se koristeći se energijom Ega, koji kako smo naveli i gradi otpor, opire promeni. Takav ambivalentan odnos, zna zbuniti, ali kada se razume na određeni način i usmeri nas na neke informacije, sa njime i na njemu se može raditi. Ukoliko uzmemo da čitav skript, kako se u ovome naziva scenario osobe, razvijen u kontekstu odnosa, a znamo da samo razumevanje konteksta može nas dovesti do smisla reakcije klijenta, i da je naš skript neka vrsta unutrašnje povezanosti sa našim ranim odnosima, tada imamo jedan način da jasnije shvatimo tu ambivalentnost prema promeni. U tom slučaju, a naglašavamo da se mi krećemo oko ove ideje, naš se klijent boji promene na nekom nesvesnom nivou, pošto ona pretila da uništi vezu, ili izgrađen odnos, sa unutrašnjim objektima tj roditeljima, te se otpor može sagledati kao „bitka za lojalnost“. Takođe, na kraju važno je napomenuti da egzistencijalni pristup

terapiji uči da preuzimanje odgovornosti za svoj život, prihvatanje slobode, donosi i dozu anksioznosti (Yalom, 1980; 2005). Da zaključimo, osoba koja teži uspešnosti mora da nauči da živi sa ultimativnim dvojnim uspehom- ličnim rastom kojem teži i tenzijom sa druge strane, koja je nastala od odgovornosti za rast svoga karaktera i njega kao svesne ličnosti.

U konstruktivističkoj terapiji se otpor razmatra na specifičan način. U takvom tipu terapije, radi se na konstruktima koji su posredovani jezikom, odnosno dolazi se do saznanja da konstrukcija idejom koja je pokretač, ili energija koja je zaustavljena na nekoj ideji, se može konstruisati i razumeti, samim ispitivanjem značenja pojmova klijenta. Sam otpor se ne posmatra kao neki poseban vid ponašanja koji se mora posebno posmatrati. Ukoliko klijent ne konstruiše promenu na isti način kao terapeut; ukoliko ne vidi mogućnost, znači nema dovoljno homogenosti misli koji konstruišu i usmeravaju kretanje ka određenom razumevanju informacija koje prima, da svoju terapiju nastavi putem koji terapeut podstiče, i prestane da napreduje u tome pravcu to onda znači dve stvari.

Prvo, takva promena je za klijenta previše teška i on se jednostavno ne usuđuje da je sebi priušti. I drugo, terapeut sa svoje strane nije razumeo klijenta u dovoljnoj meri.

Zato se ovakva ponašanja klijenta mogu posmatrati na više načina, zapravo 3 načina:

1. Klijent se može opirati promeni zbog toga što pretpostavlja da je ona praćena suviše velikom anksioznošću, koja se javlja kada se promena dešava u smeru psihološke praznine - to jeste kada promena za klijenta nema nikakvog smisla.

2. Osoba se može opirati zbog prevelike pretnje, odnosno svesni sistem konstrukata u slučaju razmatrane promene jednostavno neće biti upotrebljiv.

3. Najzad, osoba može pružiti otpor ka željenoj promeni zato što je hostilna, zato što ne može dozvoliti da se suoči sa svojim drugim manama.

Prema tome, za konstruktivističke terapeute, otpor se razume kao vid klijentove strategije zaštićivanja od spoljnih uticaja, ne predstavlja remetilački uticaj na seansu, i zato on radi uz pomoć otpora, ne protiv njega.

Neke druge perspektive, u kontrastu psihoanalize, kognitivne perspektive zauzimaju različite stavove.

Davanje značaja opozicionom ponašanju, daju mu naziv reaktanca, otpor manjeg intenziteta. Kao trajna osobina u ovim istraživanjima, takvo nepoštovanje koje se pokazuje kroz reaktancu, proističe iz istorije interakcije u kojima je takvo ponašanje pojačano okolinom, ili barem pokrenuto. (Beutler, 2002). Smatramo, da se reaktanca, može prevesti, kao reaktiviranje doživljaja iz prošlosti, koji su se dogodili u realnosti, a koji su bili između Ja/selfa, Ja/autoriteta, i na kraju Ja/okruženja. U ovome obliku otpora, boji se afektivno veći deo reakcija koje se odnose sa autoritetima uključujući psihoterapeuta. (Cautilli, 2000, 2005). Međutim, otpor kroz nepoštovanje, koje kao da se prenosi sa roditelja na psihoterapeuta, proističe iz određene situacije, najčešće radnje psihoterapeuta ili njegovog zahteva. Što je još jedan pokazatelj, smatramo, da ako osoba oseća, ili obrađuje, daje konstrukt/značenje, određenom osećaju kao pozitivno/negativno, istinito/lažno, da takva ambivalencija prema roditelju, više ocu kao autoritetu, majci kao podršci u odrastanju i primarnom objektu njene egzistencije, to će preko procesa prenosa sve više se manifestovati ponašanjem koje određujemo kao otpor.

1.2 Bazična afektivna vezanost

Od presudnog značaja za formiranje ličnosti kao i za formiranje odnosa tokom odraslog doba jeste odnos koji dete u najranijem uzrastu izgradi sa majkom. Taj odnos se naziva afektivna vezanost, a formira se prema različitim autorima do pete godine.

Razvojno gledano jedan od najstarijih strahova jeste strah od odvajanja. Po Frojdu (1933) ovaj strah predstavlja odgovor Ega na opasnost potpune bespomoćnosti, a javlja se na stadijumu apsolutne zavisnosti od roditelja. Za naše istraživanje važan je gore pomenuti i razvojno noviji a to je strah od gubitka ljubavi, koji se javlja u situaciji opasnosti od gubitka potpore i objekata ljubavi (i/ili identifikacije). Strah od gubitka ljubavi predstavlja osećanje ugroženosti zbog uskraćenja ljubavi voljene osobe. Ovaj strah proizilazi iz još ranijeg straha od odvajanja. Strah od gubitka ljubavi odrasle osobe predstavlja, piše Frojd u „Novim predavanjima za uvođenje u psihoanalizu“ (1933), izdanak onog praiskonskog paničnog straha odojčeta kada vidi da mu mama nema.

Fonagy (Fonagy i sar., 2002) smatra da je odnos vezanosti od primarnog evolutivnog značaja zbog toga što obezbeđuje uslove za razvoj reflektivne funkcije i razvoj selfa. Shvatanje biološke funkcije i cilja afektivne vezanosti se dosta izmenilo u poslednje tri decenije. Sroufe i Waters smatraju da je cilj sistema vezanosti ostvarivanje i održavanje doživljaja sigurnosti, a ne samo ostvarivanje fizičkog kontakta sa figurom vezanosti (Sroufe & Waters, 1977). Šor (Schore, 2003) veruje da je izgradnja odnosa vezanosti u prvoj godini života veoma bitan događaj za dalji socio-emocionalni razvoj. Takođe, unutar sigurnog odnosa vezanosti ostvaruju optimalni uslovi za sazrevanje određenih nervnih struktura koje su zadužene za afektivnu kontrolu i posreduju u svim interpersonalnim i intrapsihičkim aspektima budućih socioemocionalnih funkcija.

Prema istraživanju Meri Ejnsvort (Mary Ainsworth, 1963) na deci u Ugandi na uzrastu od 6 meseci već je jasno prisutno ponašanje vezanosti diferencirano usmereno ka jednoj ili više osoba koje neguju dete.

Teorija afektivne vezanosti je jedna od najrasprostranjenijih teorijskih okvira za razumevanje razvoja ličnosti, a u novije vreme i psihoterapijskih procesa.

Prema Bolbijeovom mišljenju (Bowlby, 1972) različita ponašanja su organizovana u sisteme, pri čemu se svaki sistem ponašanja sastoji od funkcionalno ekvivalentnih ponašanja koja imaju isti predvidljivi efekat ili ishod. Svaki oblik ponašanja istovremeno služi više nego jednom sistemu.

Prilikom istraživanja nalazimo 4 različita stila privrženosti koji se formiraju u detinjstvu, te njihove refleksije i uticaja na kasniji život pojedinca.

1. Sigurna privrženost - Kao što i sam naziv nalaže ova deca su navikla da njihov roditelj, koji će kasnije biti važna figura kao oslonac, i autoritet, on redovno odgovara na zahteve i potrebe deteta, te ono ne oseća anksioznost, niti gaji negativna osećanja, prilikom odsustva roditelja, jer je sigurno da će se vratiti. Beba formira unutrašnji radni model u skladu sa takvim afektivnim odnosom i stvara sliku o sebi, kao o biću koje je vredno ljubavi i pažnje, a na druge gleda kao na bića kojima se može verovati i na koje se može osloniti. Bebe koje su formirale sigurnu privrženost odrastaju u ljude sa izraženim samopoštovanjem i sigurnošću. Takve ljude karakteriše otvorenost komunikacije, istraživački tip ličnosti i sklonost ka rastu i razvoju. Kapaciteti, koji su, mislimo veoma uslovljeni takvom strukturom ličnosti, su veliki, oni se lako snalaze i lakše nego ostali izlaze sa kraj sa životnim poteškoćama.

2. Anksiozno/ambivalentna ili preokupirana privrženost - majka se smatra neodgovornom osobom, ona ne ispunjava bebine potrebe u kontinuitetu. Dakle, majka odgovara na bebine potrebe samo povremeno, samo selektivno. Na ovaj način, dete ne dobija majčinu pažnju i zbog toga je želi još više, što dovodi do preokupiranosti objektom privrženosti. Ovakva, nesigurna deca odrastaju u odrasle koji su i dalje bespomoćni bez primarne figure za koju su se vezali i taj ambivalentni, ponašajni model postoji i egzistira tokom skoro celog života, sem ako ne dođe do intervencije.

Ono što karakteriše takve karaktere je da ulaze u partnerske odnose sa već izgrađenim očekivanjima, da je partner nedosledan i da samo simbiotska veza obezbeđuje doživljaj potpune ljubavi, zapravo, kontrolu.

3. Odbacujući tip privrženosti - U ovom distanciranom obrascu ranog afektivnog vezivanja, majka ne reaguje dosledno na signale koje dete šalje. Iz takvog odnosa proizilazi trijas simptoma: protestuje, očajno je i na kraju odustaje, povlači se. Na osnovu te poslednje faze formira i svoj unutrašnji radni model. Dolazi do formiranja simptoma koji će kasnije uticati, i na samu strukturu, odnosno na karakter. Rano se formira deo selfa koji razvija ideju da nije dovoljno vredno da bi se na njegove signale odgovorilo, a o drugim osobama razvija nepoverljiv odnos i nema poverenja. Ovakve osobe sa takvom slikom o sebi, razvijaju odbrambenu, distanciranu ličnost. U odnose sa drugima ulazi nevoljno, oprezno i nepoverljivo. Što se tiče partnerskih veza, razvija povremene veze bez obaveza. Ne razvija se poverenje prema partneru i stvara se distanciranost i zatvorenost.

4. Neodlučno-dezorganizovan tip privrženosti - U ovom tipu privrženosti, deca ne razvijaju konzistentnu sliku o sebi. Roditeljske reakcije su haotične, što dete koje afektivno percipira svet uočava. Deca koja pripadaju ovom obrascu imaju obrazac takođe nepoverenja prema svetu i smatraju ga opasnim, pa iz toga proizilazi da od straha, njihov kognitivni deo ličnosti koji bi trebalo da na pravilan način obrađuje informacije iz spoljnog sveta ne vrši pravilno svoj deo posla u strukturi, konstantan strah koji uslovljava kogniciju. Nose iz detinjstva doživljaj odbačenosti i zanemarivanja. Kao odrasle osobe, karakteristično je da su anksiozne, uplašeni i oklopljeni. O njihovom načinu mišljenja možemo doneti posredan zaključak preko posmatranja njihovog stila življenja. To je konfuzan, nerazuman i iracionalan, bez smisla, način života. S obzirom na njihovu anksioznost koja određuje način doživljaja realnosti kao negativna, u partnerskim odnosima su neadekvatni i veoma neodlučni.

Veoma je važno na kraju napomenuti da unutrašnji modeli vezanosti ne reprezentuju u određenom smislu reči samo prirodu prošlih iskustava, već su i prototip za stvaranje budućih odnosa. Postoji set svesnih i nesvesnih pravila, koje oblikuje način na koji se sistem vezanosti izražava, pre svega, usmeravajući kogniciju, emocionalne i bihevioralne obrasce reakcije.

2. METODOLOGIJA

Istraživanje je sprovedeno kao studija slučaja sa ciljem ispitivanja povezanosti između bazične afektivne privrženosti i doživljaja otpora u psihoterapijskom odnosu. Polazeći od pretpostavke da postoji veza između načina na koji osoba opaža i razumeva iskustva iz prošlosti i aktuelnog funkcionisanja u terapiji (Vilig, 2016), ispitivan je jedan klijent putem polustrukturiranog intervjua i standardizovanih instrumenata za procenu afektivne privrženosti. Dodatni podaci prikupljeni su intervjuom sa terapeutom, radi procene izraženosti otpora, afektivnog stila i kvaliteta terapijskog odnosa. Korišćeni instrumenti uključivali su Skalu iskustava u bliskim odnosima – revidiranu (ECR-R) i Upitnik o odnosima (RQ), dok je za potrebe istraživanja konstruisan polustrukturirani intervju o otporu u terapiji. Podaci su analizirani deskriptivnom fenomenološkom metodom, sa fokusom na razumevanje subjektivnog doživljaja otpora i odnosa sa terapeutom, dok su rezultati ECR-R obrađeni u statističkom paketu SPSS 26 putem rekodiranja i izračunavanjem sumativnih skorova. Istraživanje je realizovano tokom jedne nedelje, u dva susreta (prvo upitnici i intervju sa terapeutom, potom intervju sa klijentom). Cilj rada bio je da se ispita na koji način obrasci afektivne privrženosti utiču na manifestaciju otpora i doživljaj terapeuta, te da se doprinese boljem razumevanju relacije između ranih iskustava i psihoterapijskog procesa.

3. ANALIZA

3.1 Intervju

U daljem tekstu prikazaćemo transkripte razgovora intervjuera, psihoterapeuta i klijenta dobijenih korišćenjem polustrukturiranog intervjua. Sa leve strane biće prikazana pitanja, a sa desne

odgovori ispitanika. Prvo će biti prikazan intervju sa terapeutom, a potom sa klijentom. U intervjuu sa ispitanikom pokušali smo obratiti pažnju i na neverbalnu komunikaciju. Pitanja su formirana na isti način kako za klijenta tako i za terapeuta. Jedina razlika je u tome što je ispitanik dobio i upitnike koji će nam pomoći u razumevanju njenih odgovora. Želeli smo saznati što više o već oformljenim uverenjima u sadašnjosti koji su svakako usko povezani sa obrascem afektivne vezanosti karakterističnog za individuu.

Tabela 1

1. Šta je za Vas otpor u terapijskom radu?	- Pa, proces koji mi pomaže da promenim neki deo sebe koji je zaboravljen ili koji je ostao nedovršen, a koji će najverovatnije njegovim rešavanjem pomoći da na kvalitetniji način pristupim klijentovom problemu.
2. Kako ga doživljavate? Telom? Emocijama? Mišljenjem? U Ponašanju?	- Mišljenjem
3. Kako znate da ste u otporu? Preko kojih znakov a i doživljaja?	- Brzom smenom asocijacija i toka misli, racionalnim mislima u teškim situacijama, kao da imam manjak empatije, u ponašanju ne pokazujem velike promene, jer pazim da klijent ne primeti neku uznemirenost ili nesigurnost.
4. Šta je dominantni izvor saznanja o otporu unutar Vas samih?	- Strah
5. Šta je izazvalo najveći otpor u radu sa ovim klijentom? Da li ste to saopštili? Ako niste, šta vas je zaustavljalo da to kažete? Šta je bio/ako je bio, poseban, specifičan otpor u radu sa baš ovim klijentom?	- Problem koji nismo mogli razrešiti u više navrata. Nisam joj saopštila, a zaustavljala me je misao da joj saopštenje neće pomoći da prevaziđe taj problem. Specifičan otpor u radu je bio taj što nisam mogla da prihvatim da ne može da prevaziđe pomenuti problem.
6. Da li ste povezali doživljaj otpora u radu sa ovim klijentom sa nekim svojim ličnim prethodnim procesima kao što su slike i doživljaji iz svog detinjstva, relacija sa ocem, majkom..?	- Da, sa nekim dečijim inatom. Sa majkom u više navrata, jer sam se i ja tako ponašala prema njoj, povremeno.
7. Da li ste doživljaj otpora povezali sa svojim ličnim političkim, etičkim ili društveno obojenim stavovima?	- Da.
8. Da li ste doživljaj otpora povezali sa razumevanjem socijalne pozicije, i u tom kontekstu, prihvaćenosti/ne prihvaćenosti vašeg klijenta (kao što su homoseksualnost, lezbejstvo prostituisanje, makroi, zlostavljena žena ili muškarac, nasilje u porodici i na ulici..)?	- Ne.

U intervju sa terapeutom prikazanim u Tabeli 1 prevashodno primećujemo da terapeut otvoreno priča o otporu koji ima prema klijentu, prikazujući visok nivo samosvesnosti i savesnosti. Terapeut razume proces otpora, i koristi ga kako bi opet u istom cilju, saznala što više o sebi. Takođe, poziva se i na lične podatke o detinjstvu time otkrivajući korene svog otpora. Terapeut primećuje sami otpor kognitivno, percipirajući umanjivanje psihološkog prostora za razumevanje druge osobe, odnosno empatije. Kada govori o svom doživljaju otpora, terapeut ističe da je primetila ponašajne obrasce iz detinjstva kada je kao dete koristila se inatom u svom odnosu sa majkom. Primećuje se da je izvor otpora bila frustracija na neuspeh klijenta da prevaziđe određeni problem. Nadalje, terapeut navodi da je otpor povezan sa određenim ličnim stavovima, bilo političkim, etičkim ili društvenim o kojima nije detaljnije obrazlagala. Sve u svemu, terapeut pokazuje siguran obrazac ponašanja.

Tabela 2

1. Šta je za Vas otpor u terapijskom radu?	-Trenutno sve onom o čemu nemam hrabrosti da pričam terapeutu.
2. Kako ga doživljavate? Telom? Emocijama? Mišljenjem? U Ponašanju?	-Telom najčešće manifestujem
3. Kako znate da ste u otporu? Preko kojih znakova i doživljaja?	- Gornji deo tela počne da se napred savija i skuplja, imam doživljaj da na taj način stvaram sopstvenu membranu koja neće dozvoliti da moj otpor nestane, jer uvek imamo neku korist od njega.
4. Šta je dominantni izvor saznanja o otporu unutar Vas samih?	- Stid
5. Šta je izazvalo najveći otpor u radu sa ovim klijentom? Da li ste to saopštili? Ako niste, šta vas je zaustavljalo da to kažete? Šta je bio/ako je bio, poseban, specifičan otpor u radu sa baš ovim klijentom?	- NE želim to ovde da pričam, ali nastojim uvek, kada ga osvestim, da kažem terapeutu da postoji, ali da trenutno to ne želim da diram.
6. Da li ste povezali doživljaj otpora u radu sa ovim klijentom sa nekim svojim ličnim prethodnim procesima kao što su slike i doživljaji iz svog detinjstva, relacija sa ocem, majkom..?	- Da.
7. Da li ste doživljaj otpora povezali sa svojim ličnim političkim, etičkim ili društveno obojenim stavovima?	- Da

8. Da li ste doživljaj otpora povezali sa razumevanjem socijalne pozicije, i u tom kontekstu, prihvaćenosti/ne prihvaćenosti vašeg klijenta (kao što su homoseksualnost, lezbejstvo prostituisanje, makroi, zlostavljena žena ili muškarac, nasilje u porodici i na ulici..)?	- Da
---	------

Klijent je pozitivno reagovao na poziv da učestvuje u istraživanju. Ipak, pri samom intervjuu ispitanik je delovao rezervisano, odgovarajući na pitanja lakonskim odgovorima uz izraženu anksioznost koju je manifestovala neverbalno. Dominantna emocija u otporu klijenta jeste stid, što se manifestuje povučenošću u samom radu sa terapeutom, što može ometati napredak samog procesa, čega je sam klijent i svestan. U doživljaju otpora, ona reaguje telesno, skupljajući se u položaj fetusa čime se brani od neprijatnog naleta emocija, ali i od samog terapeuta. Sekundarna korist otpora je poznata klijentu, ali i pored spoznaje on nije u stanju da ga prevaziđe. Klijent je svestan otpora i povezuje ga sa slikama iz detinjstva, ali nam iz odgovora nije poznata relacija. Takođe, klijent smatra da njegovi lični stavovi i socijalna pozicija igraju značajnu ulogu u terapijskom odnosu i time utiču i na sam otpor.

3.2 Psihološki upitnici

U cilju da što detaljnije objasnimo vezu između varijable afektivne vezanosti i otpora u terapijskom radu, primenili smo testove ECR-R i RQ.

ECR-R

Tabela 3 prikazuje rezultate dobijene putem ECR-R, koji je dobijen na sledeći način deljenjem sirovog skora sa brojem 18, za obe supskale respektivno. Nakon toga klijent je smešten u jednu od 4 obrasca afektivne vezanosti (Bartholomew & Horowitz, 1991) – sigurni, preokupirani, odbacujući i dezorganizovani tip, prema parametrima ranije navedenim (v. 2.3 Intervju i psihološki testovi). S obzirom na to da je reč o ispitaniku ženskog pola koristili smo se normativnim vrednostima za taj poduzorak – Anksioznost: $M = 3.56$, $SD = 1.13$, Izbegavanje: $M = 2.92$, $SD = 1.21$.

Tabela 3

Dimenzije	Skorovi
Anksioznost	4.05
Izbegavanje	2.66

Prema rezultatima prikazanim u Tabeli 3, klijent je prikazao povišen skor na supskali Anksioznost u odnosu na normativnu grupu, dok je skor na supskali Izbegavanje nešto niži od prosečne na poduzorku žena. Prema tome, klijent se okvirno može svrstati u obrazac afektivne vezanosti pod nazivom „anksiozno/ambivalentne ili preokupirane privrženosti“.

RQ

U ovom upitniku imamo indikacije koliko se ispitanik slaže sa opisima četiri obrasca afektivne vezanosti (Bartholomew & Horowitz, 1991). Na skali od 1 do 7, klijentkinja je ostala u rangui između 3 i 6, što nam govori o nesigurnosti ličnosti, i težnji ka sigurnosti. Klijentkinja je dala najveću ocenu sigurnom stilu afektivne privrženosti (6), a zatim preokupiranom afektivnom stilu (5). Odbacujući afektivni stil je ocenila brojem 4, dok je ocenu dezorganizovani stil afektivne vezanosti

ocenjen najnižom ocenom (3). Ovi rezultati govore o samoproceni klijentkinje, koji ne moraju nužno oslikavati njen realni obrasac, već pre njen lični doživljaj sebe.

4. DISKUSIJA

Ovim istraživanjem nastojali smo saznati da li i na koji način bazična afektivna privrženost utiče na klijentov doživljaj otpora i psihoterapeuta, i na terapijski odnos. Preciznije, na koji način odnos izgrađen u primarnoj sredini, uglavnom porodici, utiče na prirodu otpora koji se javlja u terapijskom procesu. Teorijski okvir koji smo koristili u ovom radu prevashodno je psihoanalitička teorija, ali i njoj srodne teorije.

Klijent je osoba ženskog pola, starosti 25 godina, a u aktivnom psihoterapijskom odnosu je gotovo dve godine. Kao glavni razlog odabira ovog klijenta upravo je njen dugotrajni terapijski proces. To je omogućilo dublji terapijski odnos u kojem je bilo za očekivati razvoj psihološkog otpora kao prirodnog nusprodukta terapijskog procesa.

Kako bismo dobili odgovore na ova pitanja koristili smo se intervjuom i psihološkim upitnicima kao osnovnim tehnikama analize. Intervju korišćen u ovom istraživanju je intervju o otporu u psihoterapiji, dok su se koristila dva upitnika: Skala iskustava u bliskim odnosima – revidirana (ECR-R) i Upitnik o odnosima (RQ).

Intervju i upitnici su dati klijentu u jednom susretu, a isti slučaj je i sa terapeutom. Susreti su se odvijali u privatnom prostoru, s tim da se susret sa klijentom odvijao u stanu istraživača, dok se susret sa terapeutom odvijao u njegovoj kancelariji. Tokom ispitivanja nije bilo nedoumica i sami proces je protekao bez većih poteškoća. Klijent je prilikom postavljanja pitanja bio vidno anksiozan što je doprinelo lakonskim odgovorima koje vidimo u Tabeli 1. Anksiozni simptomi koje je istraživač primetio su uglavnom bili neverbalnog tipa, poput skretanja pogleda i cupkanja nogom. Sa druge strane, terapeut je bio otvoren za komunikaciju, siguran prilikom davanja odgovora i veoma asertivan.

Analiziranjem odgovora iz intervju sa klijentom i intervju sa terapeutom, možemo nedvosmisleno da zaključimo da je postojao međusoban otpor u trenutku ispitivanja, s tim da se otpori veoma razlikuju po kvalitetu i kvantitetu ispoljavanja. Dok je sa jedne strane terapeut iskazivao otpor koji prati obrazac iz njegovog detinjstva, što povlači paralelu sa afektivnom vezanošću iz primarne grupe, takve informacije o klijentu nismo uspeli da pridobijemo zbog njegove zatvorenosti (premda se pozitivno izjasnio na samo pitanje o ovom problemu). U terminima psihoanalitičke teorije, terapeut je prikazao treći oblik otpora (Freud, 1914), koji se prikazao kao obrazac ponašanja iz detinjstva prema roditeljskom autoritetu, a sada prema klijentu. Obrazac otpora primećen kod klijenta Frojd (1914) karakteriše kao svojevrsan vid izbegavanja suočavanja sa neprijatnim sadržajima. U slučaju klijenta, on se manifestuje mnogostruko i to: a) kroz odbijanje da razgovara na tu temu sa svojim terapeutom, karakterišući je kao zastrašujuću, i b) kroz fiziološku reakciju na osećaj stida koji se javlja usled otpora u vidu spazama i savijanja u položaj fetusa. Takav vid klijentovog reagovanja u terapeutu je izazivao osećaj da je problem suviše snažan da bi ga mogli razgovorom rešiti, te je nastojao da ga i sam izbegne što je pospešilo da se otpor učvrsti u njihovom odnosu. S obzirom na to da je centralna emocija stid, smatramo da je klijentu trebalo pristupiti otvoreno sa visokom dozom empatije, što ipak nije bilo moguće jer je otpor terapeuta rezultirao gubitkom empatije prema klijentu. Premda se klijent izjasnio da je njegov otpor povezan sa obrascima nastalim u detinjstvu, on nije obrazlagao razloge za takvo stanovište. Ipak, videćemo kasnije, smatramo da upravo na ovo pitanje možemo odgovoriti analizom podataka dobijenih upitnicima ECR-R i RQ, koji govore u prilog preokupirajućem afektivnom obrascu. Važno za pomenuti da su ponašajni obrasci klijenta u skladu sa Rajhovim (Reich, 1833) tvrdnjama, a preciznije sa opažanjem da će se otpor javiti

u vidu bihevioralnih reakcija koje su zaostavština neadekvatnog odnosa sa osobama iz primarne grupe (porodice). U svetlu transakcionalističke teorije, ističemo da obrazac otpora klijenta rezonira sa prvim oblikom navedenim u Uvodu, kako primećujemo da je ispitanik pokazivao visok stepen anksioznosti (što vidimo i u nalazima ECR-R skale), a sami osećaj nespremnosti da o uzroku otpora otvoreno razgovara sa terapeutom možemo interpretirati kao klijentov stav da benefiti ne vode psihološkoj punoći, već, kao što je pomenuto u teoriji, praznini.

Prema rezultatima upitnika ECR-R prikazanim u Analizi ovog rada, klijent potpada pod obrazac afektivne vezanosti anksiozno/ambivalentnog tipa. Karakteristična deskripcija ovog obrasca jeste da osobe formiraju simbiotske odnose kako bi redukovale osećaj nelagodnosti izazvan nepredvidivošću druge strane, ostvarile prividnu kontrolu i osigurale da partner ih neće napustiti. Kako osoba ovako oformljen obrazac koristi i u odraslom dobu, pretpostavićemo da je on uticao i na sam odnos koji klijent u ovom istraživanju ima sa svojim terapeutom. U tome vidimo razloge za osećaj stida i manjak volje da se otpor prevaziđe kako on potencijalno donosi benefite klijentu da ostane u simbiotskom odnosu sa terapeutom. Konkretno, klijent ostaje u submisivnom položaju u odnosu na terapeuta, što, opet, terapeuta stavlja u ulogu roditelja koji nadgleda nad klijentom. Na taj način, klijent osigurava privid kontrole na sličan način na koji dete to ostvaruje sa svojim roditeljima. Iako iskazuje želju da se otvori terapeutu, sam klijent navodi da oseća benefite otpora i da ne želi promene na tom polju. U tome je glavni razlog za ranije pomenutu argumentaciju.

Kada je reč o rezultatima iz RQ skale, ispitanik se izjasnio kao primarno siguran tip afektivne vezanosti. Osnovne karakteristike ovog obrasca jeste odsustvo anksioznosti, kako je primarna figura bila uvek tu za dete dovoljno da ono razvije osećaj poverenja i osećaj da ga roditelj neće napustiti i kada privremeno odlazi. Odmah na početku analize, uočava se kontradiktornost klijentovih iskaza kako je dva dijametralno suprotna stila ocenio približno istim ocenama: sigurni tip sa ocenom 6, a preokupirani sa ocenom 5. U tome vidimo da postoji svesna težnja ka sigurnom stilu, ili svesni doživljaj sebe kao takve, ali i uvažavanje preokupiranog obrasca koji je glavni nalaz ECR-R skale. Kako se ovde radi o konfliktu svesnog dela Selfa i realnog klijentovog postupanja, na ocenu sigurnog stila ćemo gledati kao klijentovu težnju dok ćemo preokupirani stil tretirati kao dominantni obrazac ponašanja. Iz toga sledi da postoji delimična saglasnost u nalazima ove dve skale koje se smisleno saodnose sa polustrukturiranim intervjuom. Nažalost, nismo dobili elaboraciju ovakvih stavova klijenta o njegovom svesnom doživljaju stilova privrženosti. Ipak, postoje snažni argumenti da će klijent primarno koristiti preokupirajući obrazac kao prototip za naredne odnose, i, što je relevantno za ovaj rad, u odnosu sa terapeutom.

Diverzivni obrasci ponašanja - otpori, nedvosmisleno su primećeni u dijadnom prostoru između terapeuta i klijenta. Kao što je ranije napomenuto, njihova priroda i uzroci su, kao što je očekivano, potpuno različiti. Terapeutu se javljao usled ličnog osećaja nekompetentnosti projektovanog na klijenta kao njegova nemogućnost da prevaziđe problem što, nadalje, izaziva inat i njemu adekvatne emocionalne reakcije. Ipak, terapeut ne reaguje bihevioralno (što je tvrdnja dobijena samoiskazom, a nije potvrđena u samom terapijskom prostoru), što je u ovom slučaju pozitivno jer bi takvo ponašanje moglo proizvesti negativnu spiralu u već osetljivom odnosu. Sa druge strane, klijent se ponaša konzistentno sa svojim obrascem afektivnog vezivanja, koristeći se njime i u odnosu sa terapeutom, što u krajnjoj instanci utiče i na samu prirodu otpora. Preokupirajući tip afektivnog vezivanja se razvija u primarnoj grupi, što će reći da je klijent usled nedoslednog ponašanja roditelja razvio svojevrsnu nesigurnost, manifestovanu kroz anksiozne simptome. Ovaj obrazac je primenio i u odnosu sa terapeutom, iz čega sledi da je terapeut preuzeo roditeljsku ulogu sa kojim klijent nastoji izgraditi simbiotski odnos. Pritom, otpor se stavlja u službi održavanja ovog odnosa, pa i sam klijent uočava njegove sekundarne benefite. Samo izjavljivanje terapeutu da otpor postoji, a potom manjak volje da se on prevaziđe, izaziva u terapeutu osećaj frustracije i, prema terapeutovim rečima, inata,

što se može posmatrati kao infantilni način manipulacije od strane klijenta. Prema ovome, vidimo na koji način je oformljena jedna „pat pozicija“: nevoljnost klijenta terapeut očitava kao nesposobnost koja izaziva reakcije inata, dok klijent, i pored svih propratnih fizioloških reakcija grčenja u položaj fetusa, uživa u svom submisivnom položaju. Ovaj obrazac prati Frojdov treći tip otpora, Rajhov drugi tip reagovanja i prvi obrazac otpora prema transakcionalističkoj teoriji.

4.1 Kritički osvrt

Kvalitativna priroda ovog istraživanja, pružila nam je mogućnost da analitički pristupimo problemu otpora, kao i da uhvatimo esenciju ovog fenomena u konkretnoj studiji slučaja. Smatramo da smo na adekvatan način odgovorili na postavljena istraživačka pitanja, te da smo putem ove studije produbili postojeća znanja o fenomenologiji otpora u psihoterapijskom odnosu.

Osvrt na sami rad ukazuje na nekoliko nedostataka. Prevažodno jeste da o otporu saznajemo na posredan način, polustrukturiranim intervjuom koji nije validiran, već je nastao za potrebe ovog istraživanja. Takođe, smatramo da je mali broj pitanja ostavio određene praznine u objašnjenju samog uzroka otpora, ali za potrebe ovog rada smo i pored toga imali dovoljno materijala da donesemo opravdane zaključke. Sloboda interpretacije je osnova kvalitativnog pristupa, a mi smo nastojali da se koristimo u što većoj meri teorijskim telom psihoanalitičke i njoj srodnih teorija.

Smatramo da se stilovi afektivne vezanosti provlače kroz sve terapijske odnose, te da je kritičan konstrukt pri analizi svakog terapijskog procesa, a naročito fenomena otpora. Smatramo da bi bilo poželjno da se dalja istraživanja posvete analizi otpora na neposredan način – u samom procesu psihoterapije, te da ga povežu sa konstruktom afektivne vezanosti, kako bi se stekao dublji uvid u njihove relacije.

Literatura

- Ainsworth, M. D. S. (1963). The development of infant-mother interaction among the Ganda. In B. M. Foss (Ed.), *Determinants of infant behavior* (Vol. 2). London: Methuen.
- Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226-244. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.2.226>
- Beutler, L. E., Moleiro, C., & Talebi, H. (2002). Resistance in psychotherapy: What conclusions are supported by research. *Journal of Clinical Psychology*. 58 (2): 207-217. [doi:10.1002/jclp.1144](https://doi.org/10.1002/jclp.1144). PMID 11793333.
- Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss: Vol. I Attachment*. New York: Basic Books.
- Cautilli, J. D., & Santilli-Conor, L. (2000) „Assisting the Client/Consultee to Do What is Needed: A Functional Analysis of Resistance and other Forms of Avoidance“. *The Behavior Analyst Today*, 1(3), pp. 37-42.
- Cautilli, J.D., Riley-Tillman, R.C., Axelrod, S., & Hineline, P.N (2005). „Current Behavioral Models of Client and Consultee Resistance: A Critical Review“. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 1 (2), 147-154.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L., & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization, and the development of the self*. Other Press.
- Fraley, R. C. (2012). *Information on the Experiences in Close Relationships-Revised (ECR-R) Adult Attachment Questionnaire*. Preuzeto sa [R. Chris Fraley \(illinois.edu\)](https://www.chrisfraley.com/), oktobra 23. 2021. godine.
- Fransella, F. (1991): The construct of resistance in psychotherapy. U: G. Dunnett& L. Leitner (Ets.), *Critical Issues in Personal Construct Therapy*, 117-134. New York: Krieger.
- Freud, S. (1914). *Remembering, Repeating and Working-Through (Further Recommendations on the Technique of Psycho-Analysis II)*. Standard Edition, 12, 145–156.
- Frojd, S. (1933). *Nova predavanja za uvođenje u psihoanalizu*. Edicija izdavaštvo, Beograd.
- Frojd, S. (2016). *Kompletan uvod u psihoanalizu*. Beograd: Nova Knjiga.
- From, E. (2015). *Umeće slušanja*. Podgorica, Crna Gora: Nova Knjiga.
- Hazan, C., & Shaver, P.R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511-524.
- Jalom, I. (2011). *Čari psihoterapije - otvoreno pismo novoj generaciji psihoterapeuta i njihovim klijentima*. Psihopolis, Novi Sad.
- Kelly, G.A. (1955). *The Psychology of Personal Constructs*. New York: Norton.
- Schore, A. N. (2003). *Affect Regulation and the Repair of the Self and Affect Dysregulation and Disorders of the Self*. New York: W. W. Norton & Co.
- Sroufe, L. A., & Waters, E. (1977). Attachment as an Organizational Construct. *Child Development*, 48, 1184-1199. <https://doi.org/10.2307/1128475>
- Stojnov, D. (2010). *Psihologija ličnih konstrukata: uvod u terapiju i teoriju*. Psihopolis institut, Novi Sad.
- Voudson, M. (2011). *Transakciona Analiza: Sto ključnih ideja i tehnika*. Psihopolis institut, Novi Sad.
- Rajh, V. (1933). *Analiza Karaktera*. Naprijed, Zagreb, 1987.
- Vilig, K. (2016). *Kvalitativna istraživanja u psihologiji*. Clio, Beograd.
- Yalom, I. (1980). *Existential Psychotherapy*. New York: Basic Books.

Nebojša Jovanović²

Sandra Jovanović³

OLI Centar za integrativnu
psihodinamsku psihoterapiju,
Beograd

Rad sa otporom u O.L.I. integrativnoj psihodinamskoj psihoterapiji

Sažetak

Rad sa otporom predstavlja jednu od centralnih tačaka psihoanalitičkog i psihodinamskog terapijskog procesa. U ovom radu prikazan je konceptualni i metodološki okvir rada sa otporom u O.L.I. Integrativnoj psihodinamskoj psihoterapiji (OLI IPP), savremenom psihoanalitički zasnovanom integrativnom modalitetu sa izraženim razvojnim fokusom. Polazeći od klasične psihoanalitičke koncepcije otpora, OLI IPP zadržava rad sa nesvesnim kroz analizu otpora i transfera ali uvodi i dodatnu ravan terapijskog rada: sistematsko praćenje procesa obrade emocija i razvoj bazičnih emocionalnih kompetencija kao funkcionalnih ego-sposobnosti. U radu se razmatraju ključni pojmovi OLI IPP relevantni za razumevanje otpora, uključujući sekundarnu dobit i kontraveštine, kao i specifičnosti teorije promene u ovom pristupu. Cilj rada je da prikaže na koji način OLI IPP proširuje klasični psihoanalitički rad sa otporom, pomerajući fokus sa interpretacije sadržaja ka razvoju kapaciteta ego za zrelu obradu emocija i upravljanje emocijama. Rad ukazuje na specifičan doprinos OLI IPP u razumevanju i radu sa otporom kao razvojnim fenomenom, a ne isključivo kao odbranom.

Ključne reči: otpor, integrativna psihodinamska psihoterapija, emocionalne kompetencije, ego psihologija, transfer, teorija promene.

2 jnebojsa1@gmail.com

3 jovanovicsandra@hotmail.com

1.UVOD

Otpor i transfer predstavljaju temeljne pojmove psihoanalitičkog metoda i ključne tačke razumevanja psihoterapijskog procesa. Još od svojih ranih radova, Sigmund Freud je uočio da se terapijski rad ne odvija linearno ka uvidu i promeni, već da je od samog početka praćen silama koje se tom procesu suprotstavljaju. Otpor je definisao kao sve ono što ometa napredovanje analitičkog rada, dok je transfer opisao kao specifičnu emocionalnu vezu u kojoj se raniji odnosi, afekti i fantazije ponovo oživljavaju u odnosu prema analitičaru (Freud, 1912; 1914). Upravo kroz rad sa otporom i transferom, prema Freudovom shvatanju, postaje moguće govoriti o psihoanalitičkom tretmanu u užem smislu.

Dalji razvoj psihoanalitičke teorije i kliničke prakse pokazao je, međutim, da rad sa otporom ne može biti sveden isključivo na tehniku interpretacije nesvesnog sadržaja. Ego psihologija, teorija objektnih odnosa i self psihologija postepeno su pomerile fokus sa isključivo nagonskih konflikata ka razvojnim kapacitetima ličnosti, funkcijama ega i sposobnosti regulacije afekta. U tom kontekstu, otpor se sve više razumeva ne samo kao odbrana od uvida, već i kao indikator razvojnih zastoja, deficita u funkcionisanju ega i ograničenih kapaciteta za obradu emocionalnog iskustva (Hartmann, 1939/1964; Anna Freud, 1936).

Ovakav teorijski pomak ima značajne implikacije za savremeni psihodinamski rad. Ako se otpor ne shvata isključivo kao nesvesno izbegavanje konflikta, već i kao signal nedovoljno razvijenih funkcionalnih kapaciteta, tada se i terapijski zadatak nužno menja. Pitanje više nije samo *šta* pacijent izbegava, već i *kako* obrađuje emocionalna iskustva i kojim se obrascima služi da bi nadomestio razvojne nedostatke.

Cilj ovog rada je da prikaže način na koji se sa otporom radi u O.L.I. Integrativnoj psihodinamskoj psihoterapiji (OLI IPP), savremenom psihoanalitički zasnovanom integrativnom pristupu sa jasno definisanim razvojnim okvirom. U radu će biti razmotreno kako OLI IPP zadržava klasično psihoanalitičko razumevanje otpora, ali ga istovremeno proširuje uvođenjem koncepta emocionalnih kompetencija, kontraveština i sekundarne dobiti. Posebna pažnja biće posvećena promenama u radnom savezu i ulozi terapeuta, kao i implikacijama ovakvog pristupa za razumevanje procesa promene u psihoterapiji.

2.Osnovni koncepti OLI IPP

2.1. Bazične emocionalne kompetencije

Osnovna razlika O.L.I. Integrativne Psihodinamske Psihoterapije od drugih psihoterapijskih pravaca je, po našem viđenju, u tom naglasku na radu na bazičnim emocionalnim kompetencijama, „softverima“ za obradu emocija. Te emocionalne kompetencije su izdvojene iz učenja četiri pomenute psihoanalitičke psihologije. One nisu mehanizmi odbrane, jer ne iskrivljuju stvarnost u svrhu zaštite psihe od anksioznosti. Brojni autori pomenutih psihoanalitičkih škola su prepoznali i opisali razvojna dostignuća u upravljanju emocijama, ali ih nisu definisali kao razvojna dostignuća koja prevazilaze mehanizme odbrane i predstavljaju zrele emocionalne kompetencije. U OLI metodu su osam emocionalnih kompetencija uzete kao teorijska osnova i osnova za integraciju tehnika drugih psihoterapijskih pravaca.

IPP daje jasne tabele sa pokazateljima zastoja u osam bazičnih emocionalnih kompetencija na bihevioralnom, emocionalnom, kognitivnom i konativnom planu, kao i oblike ispoljavanja zrele razvijene emocionalne kompetencije. Na taj način omogućuje terapeutima da jasno prepoznaju zastoj u razvoju kompetencije, da imaju smer u kojem razvoj treba da se kreće, “zonu narednog razvoja” klijenta. Pored toga, IPP ima razrađenu “taksonomiju psihoterapijskih ciljeva” u kojoj su

razvrstane brojne tehnike po tome koju kompetenciju mogu da razvijaju i na kom stadijumu razvoja. To daje mogućnost psihoterapeutima da, na strukturisan način, prepoznaju razvojni zastoj i izaberu tehnike koje će koristiti za razvoj bazičnih emocionalnih kompetencija koje su u zastoju.

2.1.1 Osam bazičnih emocionalnih kompetencija:

Psihodinamska Integrativna Psihoterapija ima jasno definisano područje ispitivanja: ispituje razvoj bazičnih emocionalnih (i kognitivno-konativnih) sposobnosti o kojima govore četiri psihoanalitičke psihologije.

IPP metoda se fokusira na dve glavne, složene sposobnosti: sposobnost za rad i sposobnost za ljubav. Ove dve složene sposobnosti neophodne za zrelo funkcionisanje su, poput „Lego kockica“, izgrađene od određenog broja manjih, mnogo jednostavnijih kockica-osam bazičnih emocionalnih kompetencija (Jovanović, 2013):

1 Neutralizacija (nazvali smo ovu kompetenciju u IPP “regulator psihe”) (Hartman, 1939 1950; Kris, 1951). sposobnost čoveka da održi svoje mišljenje razumnim tako što neutrališe svoje instinktualne energije (seksualnu i agresivnu) pretvarajući ih u neutralnu energiju koja služi rešavanju problema, razumnom mišljenju i dolaženju do cilja.

2 Mentalizacija - “artikulator psihe”, (Fonagy, 2001; 2002; 2003; 2005). Sposobnost da razmišlja o svom unutrašnjem stanju, kapacitet za razumevanje činjenice da drugi imaju sopstvena uverenja, želje i namere... razumevanje sopstvenih stanja i stanja drugih, motiva za određena stanja i ponašanja. Sposobnost da se stvori “mapa uma”

3 Celovitost objekta - “Lepak psihe” (Klein, 1940, 1948). To je sposobnost doživljavanja i prihvatanja druge osobe (ili nekog željenog cilja, posla, aktivnosti) kao celine. Sposobnost da budemo svesni i dobre i loše strane onoga što volimo i želimo. Sposobnost da to prihvatimo.

4 Konstantnost objekta - “Stabilizator psihe”, (Hartman 1952; Akhtar 1992; Burngam 1969; Mahler 1963) Sposobnost da imamo čvrstu unutrašnju povezanost sa voljenom osobom, bez potrebe za njenom stalnom prisutnošću, osnova nezavisnosti.

5 Tolerancija na ambivalenciju - “usmerivač psihe”, (Hartmann & Zimberoff , 2003). Sposobnost da se tolerišu oprečna osećanja prema drugoj osobi, sebi, aktivnostima... uz predominaciju pozitivnih osećanja. Sposobnost da se opredeli, odluči. Krene ka-ili od nečega.

6 Tolerancija na frustraciju - “Imunitet psihe”, (Freud, 1908; Kohut, 1971). Sposobnost da izađemo na kraj sa neprijatnostima koje nezadovoljenje nekih naših potreba izaziva u nama.

7 Volja - “Motor psihe”, (May, 1966; Rank, 1972). Sposobnost ulaganja kontinuiranih napora u ostvarivanje razvojnih ciljeva-sposobnost osobe da se razvija u samostalnu individuu.

8 Inicijativa - “pokretač psihe”, (Erikson, 1959; Ikonen, 1998). Sposobnost da se preduzme odgovornost za otpočinjanje ili započinjanje nečega, sposobnost da se misli i dela bez zahteva druge osobe.

2.1.2 Dve ravni psihoterapeutskog rada: ravan sadržaja i ravan procesa

-OLI IPP terapeut radi u dve ravni: ravni sadržaja i ravni procesa (Jovanović, 2025)

U ravni sadržaja prati klijentovu priču, njegove odnose sa ljudima, probleme, istorijat nastanka problema, detinjstvo, mladost, transfere na kasnije odnose, karakterne obrasce, psihodinamiku, pomaže klijentu u rekonstrukciji, “povezivanju tačkica” njegove životne priče u zrelu priču o sebi.

U **ravni procesa** prati kako klijent obrađuje emocije povodom sadržaja koje iznosi, traži tipične obrasce mišljenja, ponašanja, obrade emocija. Osvešćuje te obrasce sa klijentom, posledice tih obrazaca po funkcionisanje klijenta, određuje “zonu narednog razvoja” emocionalnih kompetencija klijenta i kreira plan za razvoj kompetencija i “prenos funkcija”(kroz deklarativno i proceduralno učenje prenosi na klijenta svoje razvijene funkcije, sposobnosti za zrelo obrađivanje emocija i upravljanje njima).

Rad OLI Integrativnog Psihodinamskog Psihoterapeuta dobija svoje specifičnosti u ovoj fazi psihoterapijskog rada. Metod rada se, dakle, može prikazati u nekoliko koraka:

- Otkrivanje kontraveština, „bagova“ u obradi emocionalnih informacija, načina na koji klijent stvara svoj problem pokušavajući da ovlada nekim razvojnim zadatkom na neadekvatan način.
- Suočavanje klijenta sa odbranama, kontraveštinama, neuspešnim oblicima adaptacije.
- Odricanje od sekundarne dobiti
- Edukovanje o emocionalnoj kompetenciji koja je zdrav adaptivni mehanizam. Pokazivanje „kako se to radi“, proceduralno učenje.

2.1.3 Prepoznavanje sekundarne dobiti, mehanizama odbrane i kontraveština

Sekundarna dobit – korist od sopstvene štete:

Jedan od bitnih razloga zbog kojih ljudi ne prelaze na zrelije obrasce, emocionalne kompetencije u kojima nema iskrivljavanja stvarnosti, niti manipulacije sobom i drugima je takozvana „sekundarna dobit“. Dobit je psihoanalitički koncept koji je prvi zabeležio i definisao Frojd (Freud, 1917). Opisao je dve vrste psihološke dobiti od bolesti: primarnu i sekundarnu. Za Freuda je primarna dobit bila smanjenje anksioznosti izazvano defanzivnom operacijom koja je rezultirala stvaranjem simptoma bolesti. **Freud je dalje definisao sekundarnu dobit kao međuljudsku ili socijalnu korist koju je pacijent postigao kao posledicu bolesti (npr. podrška, pažnja, sažaljenje, zaštita, dopuštanje zavisnosti...).** Smatra se da se i primarna i sekundarna dobit stiču nesvesnim mehanizmima.

Kada uspemo da povežemo simptome, patnju zbog kojih se osoba obraća psihoterapeutu (štetom koju ima od sekundarnih dobiti), sa njegovim sekundarnim dobitima, nezrelim i manipulativnim obrascima ponašanja, on dolazi u poziciju da bira (jer je sada svestan obrazaca). Da bira da li će se odreći sekundarnih dobiti ili će prihvatiti i pomiriti se sa patnjom koja je izazvana njihovom zloupotrebom.

Kako istražujemo sekundarnu dobit?

- ❖ Kroz interakciju sa klijentom, slušajući sadržaj koji klijent iznosi, terapeut traži odgovore na sledeća pitanja:
 1. Šta je sprečavalo klijenta da do sada promeni ono što želi da promeni kroz psihoterapiju?
 2. Šta dobija od stanja u kojem se nalazi? Šta bi izgubio kada bi se promenio onako kako kaže da želi? Da li je klijent spreman da plati “cenu” promene?
 3. Da li je razvio neke izbegavajuće obrasce, kombinacije mehanizama odbrane - ”kontraveštine” kojima održava status quo? Kako tačno funkcionišu ti obrasci?
 4. Na koji način pokazuje ambivalenciju prema promeni, otpore promeni (i otpore terapijskom procesu kada se definišu ciljevi).

Da bismo dobro razumeli obrasce ponašanja koji dovode do sekundarne dobiti nije dovoljno da razumemo samo šta klijent dobija na nerazvojan način, već i kako tačno to čini. Tako dolazimo do koncepta „kontraveština“.

3. Kontraveštine – „Vrši posao“ obrasci ponašanja

Kontraveštine su složeniji oblici ponašanja od mehanizama odbrane, mogu uključivati više mehanizama odbrane i povezane obrasce ponašanja. Mi koristimo pojam kontraveštine zbog naglaska na sposobnostima i „kontra sposobnostima“ (Jovanović 2013; Jovanović, Rudec 2024). Razlikujemo ih od mehanizama odbrane jer su kontraveštine, zapravo, zloupotreba mehanizama odbrane, njihovo korišćenje zbog „sekundarne dobiti“, i onda kada nije neophodno. Svaka od navedenih emocionalnih kompetencija, ako nije razvijena, zamenjena je nekom kontraveštinom.

Kada se osveste sekundarne dobiti i kontraveštine možemo pristupiti razvojnim rešenjima, razvoju bazičnih emocionalnih kompetencija.

Kako se može prepoznati razvijenost bazičnih emocionalnih kompetencija?

1. Uz pomoć tabela u kojima su navedeni oblici ispoljavanja zrelih i nezrelih emocionalnih kompetencija.
2. Prema dominantnom tipu anksioznosti klijenta
3. Prema sadržaju „narcističkog ponosa“ - vrsti neravnoteže u narcističkom sektoru ličnosti.
4. Pomoću dijagnostičkih sredstava koja se razvijaju u O.L.I. IPP.

O.L.I. IPP ima jasno definisane oblike ispoljavanja zastoja za svaku od osam emocionalnih kompetencija na emocionalnom, bihevioralnom, kognitivnom i konativnom nivou. Kao i oblike zrelog ispoljavanja svake kompetencije.

Kako svaka od navedenih bazičnih emocionalnih kompetencija ima svoj algoritam, korake koji se odvijaju u našem mentalnom aparatu kada je primenjujemo, možemo jasnije odrediti i vrste učenja i psihoterapijske tehnike koje doprinose razvoju ili deblokiranju određene sposobnosti. U tome nam pomaže i taksonomija terapijskih ciljeva koju smo razvili radi jasnijeg razvrstavanja psihoterapijskih tehnika i vrsta učenja u procesu psihoterapije.

Terapijske tehnike su „sortirane“ po tome koju sposobnost i u kojoj fazi razvoja mogu da pokrenu ili deblokiraju. Brojne tehnike drugih psihoterapijskih pravaca, kao i one razvijene u OLI IPP opisane su u knjizi Psihoterapijske tehnike za razvoj bazičnih emocionalnih kompetencija (Cmiljanović; Škorić, 2024).

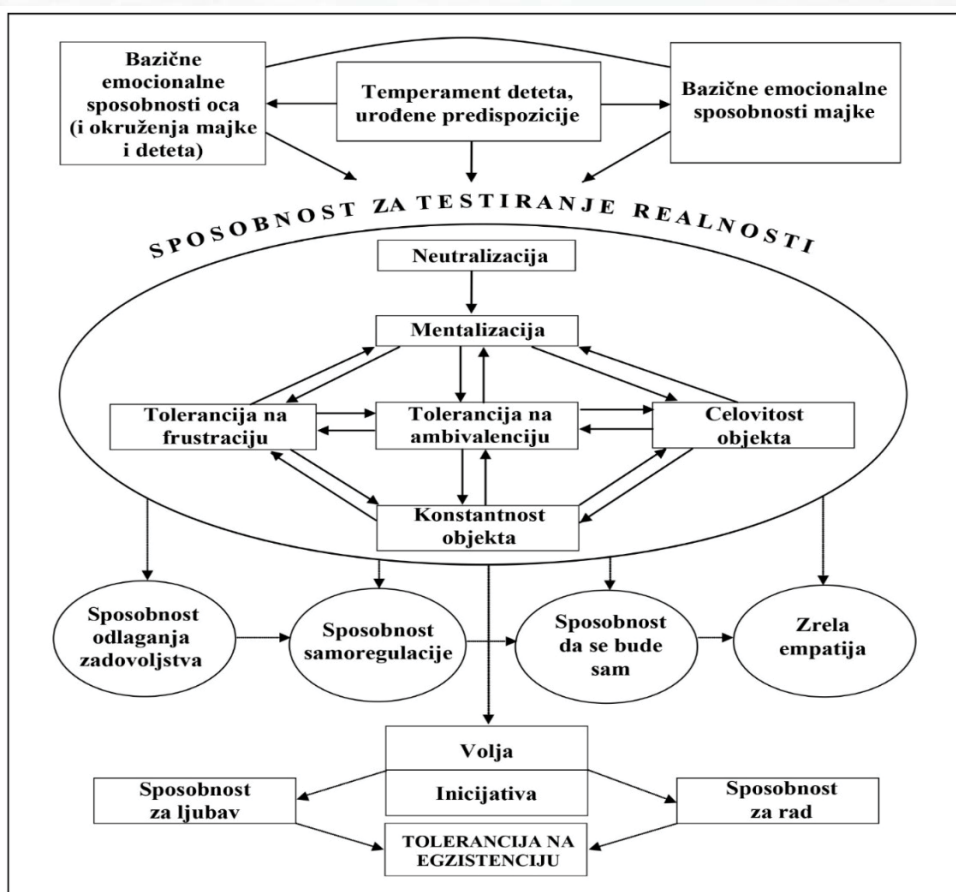
O.L.I. metod daje i taksonomiju psihoterapijskih ciljeva, ukazujući na to koje vrste učenja se odvijaju u procesu psihoterapije i koje sposobnosti se aktiviraju kroz određeni oblik učenja (Tabela 1).

Tabela 1. Taksonomija psihoterapijskih ciljeva

Vrste učenja-znanja	Bazične emocionalne kompetencije-procesi						
	Neutralizacija i mentalizacija	Celovitost objekta	Konstantnost objekta	Tolerancija na frustraciju	Tolerancija na ambivalenciju	Volja	Inicijativa
Konceptualno – deklarativno	T	E	H	N	I	K	E
Proceduralno	T	E	H	N	I	K	E
Metakognitivno	T	E	H	N	I	K	E

3.1 Krajnji ciljevi terapijskog delovanja

Krajnji cilj terapijskog delovanja je razvoj zrele sposobnosti klijenta za ljubav i rad, samostalno nošenje sa izazovima koje život postavlja pred njega, razvoj zrelih emocionalnih kompetencija koje omogućuju njegov kapacitet za uzajamnost u odnosima. Razvoj bazičnih emocionalnih kompetencija osnažuje Ego klijenta, njegovu sposobnost da testira realnost, bude realističniji, celovitije opaža sebe i druge, dobro razume sopstvene i tuđe postupke, kontroliše afekte, odlaže zadovoljenje potreba, poštuje tuđe i svoje granice, prevazilazi ambivalenciju i odlučuje, ima snažniju volju za ostvarenje postavljenih ciljeva i sposoban je da preduzme inicijativu po sopstvenom nahođenju, uz preuzimanje odgovornosti za rezultate (Jovanović, 2024). Razvoj bazičnih emocionalnih kompetencija, i njihovo sadejstvo, dovode do razvoja složenijih kompetencija kao što se može videti na narednoj slici 1:

Slika 1-Dijagram bazičnih emocionalnih kompetencija i složenijih sposobnosti koje nastaju njihovom saradnjom

Razvoj Ega utiče i na razvoj zrelijeg Super Ega koji postaje konzistentniji, mudriji, prelazi iz savesti zasnovane na strahu u humanističku savest, zasnovanu na ljubavi i potrebi da se održe dobri odnosi i vrednosti. Klijent postaje bolji čovek, što je krajnji cilj OLI IPP psihoterapije jer smatramo da su osnove mentalnog zdravlja dobrota i čvrstina, etičan uzajamni odnos sa drugim ljudima zasnovan na poštovanju i autonomiji (Jovanović; Stevanović, 2024).

4. Teorija promene u OLI IPP

Kao oblik psihoanalitičke psihoterapije, OLI IPP preuzima i teoriju promene u psihoanalizi koju smo naveli ranije u poglavlju o radu sa otporom u psihoanalizi, ali uvodi i nove elemente, posebno se oslanjajući na teoriju promene Ego psihologije. Promena u psihoanalitičkoj terapiji odvija se kroz dinamičko delovanje tri osnovna principa: 1. razumevanja razvojne geneze simptoma, 2. aktivacije i analize transfera - korišćenja regresivnih stanja u svrhu rekonstrukcije i uvida, 3. prevazilaženje otpora promenama kroz analizu otpora. Teorija promene koju su uneli Ego psiholozi u psihoanalitički teorijsko metodološki okvir, pored navedenog, naglašava i druge mehanizme promene- metapsihološki pomak: od nagona ka funkciji.

Ego psihologija predstavlja najdublji zaokret u razvoju psihoanalitičke misli posle Sigmunda Frojda i Melanie Klein. Dok je klasična Frojdova metapsihologija polazila od nagona kao primarne sile koja pokreće psihički život, a Klein fokus pomerila na unutrašnji svet objekata i fantazija, ego psihologija postavlja u središte pažnje *funkcionalne kapacitete* uma — ono što Hajnc Hartman naziva „organizacijom ega kao aktivnog sistema adaptacije“ (Hartmann, 1939/1964). Taj pomak ne znači odbacivanje nagona ili objekata, već njihovo reinterpretiranje u svetlu funkcionalne samostalnosti ega.

U knjizi *The Ego and the Mechanisms of Defence* Ana Frojd (Freud, A., 1936) opisuje ego ne kao pasivnu žrtvu nagonskog pritiska, već kao sistem samoregulative koji koristi različite mehanizme da bi očuvao integritet i kontinuitet selfa. U tom smislu, odbrana se ne tretira više kao patologija, već kao *funkcionalni pokušaj ega da zadrži koherenciju u susretu sa afektivnim preopterećenjem*. Promena, dakle, ne nastaje kroz razaranje odbrane, već kroz njenu transformaciju u svesniji, fleksibilniji i adaptivniji oblik.

Hajnc Hartman, Ernst Kris i Rudolf Levenštajn (Hartmann, Kris, Loewenstein 1951) idu korak dalje i definišu pojam *autonomije ega* – sposobnosti uma da deluje nezavisno od nagonskog konflikta. Oni razlikuju primarnu autonomiju (urođene funkcije kao što su opažanje, mišljenje, učenje) i sekundarnu autonomiju, koja nastaje kada se nekadašnja odbrana pretvori u pozitivnu ego-sposobnost koja ne iskrljuje stvarnost u svrhe odbrane. Promena se zato više ne meri stepenom oslobađanja nagonske energije, već stepenom funkcionalne autonomije – koliko osoba može da misli, oseća i deluje bez unutrašnje prinude.

David Rapaport (Rapaport, 1959) dodatno teorijski precizira ovu transformaciju uvodeći model *ego funkcija* (percepcija, pamćenje, mišljenje, testiranje realnosti, kontrola impulsa, sintetička funkcija). On pokazuje da je svaka od njih predmet razvoja i da terapijski proces mora istovremeno adresirati i konflikt i deficit funkcije. Na taj način ego psihologija uvodi novu, složeniju logiku promene: **pacijent ne menja samo sadržaje svesti, već način na koji njegov ego obrađuje stvarnost, emocije i ideje**. Ego psihologija nije napustila Frojdv san o oslobađanju nesvesnog – ona ga je proširila: oslobađanje se sada ne meri samo osvešćivanjem istine o prošlosti i njenog uticaja na sadašnjost klijenta, već i sposobnošću da se ta istina podnese i obradi, bez iskrljivanja stvarnosti.

Ako je metapsihološki pomak ego psihologije označio prelaz od nagona ka funkciji, onda teorija promene u okviru te paradigme predstavlja pomeranje fokusa *od sadržaja ka procesu*. Promena više nije samo razotkrivanje skrivenog materijala iz nesvesnog, već reorganizacija načina na koji ego funkcioniše – njegovih kapaciteta za opažanje, regulaciju, sintezu i prilagođavanje. Ova koncepcija uvodi pojam funkcionalne transformacije ega: umesto da se menja ono *šta* čovek misli i oseća, menja se način *kako* misli i oseća. OLI IPP preciznije definiše te “Ego snage” o kojima govori Ego psihologija kao bazične emocionalne kompetencije, nalazi ih i u drugim psihoanalitičkim psihologijama, definiše njihove razvojne linije, tehnike koje mogu biti korisne u otklanjanju zastoja u razvoju tih kompetencija...na vrlo sistematičan način.

Kao što smo već napomenuli, OLI IPP terapeut radi u dve ravni: ravni sadržaja i ravni procesa.

U ravni sadržaja, kao u klasičnoj psihoanalizi, **prati klijentovu priču**, njegove odnose sa ljudima, probleme, istorijat nastanka problema, detinjstvo, mladost, transfere na kasnije odnose, karakterne obrasce, psihodinamiku, **pomaže klijentu u rekonstrukciji**, “povezivanju tačkica” njegove životne priče u zrelu priču o sebi.

U ravni procesa prati kako klijent obrađuje emocije povodom sadržaja koje iznosi, traži tipične obrasce mišljenja, ponašanja, obrade emocija. Osvešćuje te obrasce sa klijentom, posledice tih obrazaca po funkcionisanje klijenta, određuje “zonu narednog razvoja” emocionalnih kompetencija klijenta i kreira plan za razvoj kompetencija i “prenos funkcija” (kroz deklarativno i proceduralno učenje prenosi na klijenta svoje razvijene funkcije, sposobnosti za zrelo obrađivanje emocija i upravljanje njima).

5. Rad sa otporom u OLI IPP

Rekli smo, još u uvodnom delu ove knjige, da se otporom može smatrati sve što se protivi psihoterapijskom procesu i promeni, ali da je potrebno da radnim savezom sa klijentom jasno definišemo šta je željena promena, koji su putevi dolaženja do nje, šta su klijentovi zadaci u psihoterapijskom procesu. U klasičnoj psihoanalizi je to izbegavanje slobodnog asociiranja, kašnjenje, izbegavanje pamćenja snova... jer su to radni zadaci klijenta. U OLI IPP se, pored tih zadataka, uvode i drugi - vezani za zamenu mehanizama odbrane emocionalnim kompetencijama koje ne iskrivljuju stvarnost. OLI IPP terapeut, pored pomoći klijentu da uvidi svoje odbrambene mehanizme, pomaže klijentu i da uvidi čime može da ih zameni, kako da razvija i uvežbava te nove ego snage, te se otporom mogu smatrati i izbegavanja zrelijih oblika nošenja sa stvarnošću, regresije na ranije odbrambene maneuvre...

Prema tom modelu, rad sa otporom u OLI IPP se, u kratkim crtama, može prikazati kroz sledeće aktivnosti:

- **Otkrivanje kontraveština**, „bagova“ u obradi emocionalnih informacija, načina na koji klijent stvara svoj problem pokušavajući da ovlada nekim razvojnim zadatkom na neadekvatan način.
- **Suočavanje klijenta sa odbranama**, kontraveštinama, neuspešnim oblicima adaptacije. Jasno povezivanje tegoba zbog kojih se klijent obraća sa ovim odbrambenim strategijama. Definisane njihove štetnosti (i pored neke nerazvojne emocionalne koristi koju klijent ima od tih obrazaca - izbegavanje bola, neprijatnosti, odgovornosti...).
- **Prepoznavanje sekundarne dobiti - Odricanje od sekundarne dobiti**. Kroz proces koji se u OLI IPP naziva “**emocionalno računovodstvo**”, klijent stiče uvid u unutrašnju borbu između sila koje teže da izbegnu neprijatnost, bol, odgovornost, razvoj, teže privilegijama koje mogu izvući iz “bolesti” (pažnja, izazivanje krivice, vezivanje nekoga za sebe... linija manjeg otpora) i sila koje teže razvoju, odrastanju, preuzimanju odgovornosti (ali takođe imaju svoju “cenu”, zahtevaju veći trud, napor, realističnost...). Cilj “emocionalnog računovodstva” je da se klijent opredeli na koji od ova dva načina će se nositi sa životom. Ako se opredeli za razvoj, terapeut ga može podučavati novim razvojnim veštinama, emocionalnim kompetencijama bez većeg svesnog otpora ka njihovom učenju i usvajanju. Ovladavanje emocionalnim kompetencijama postaje deo radnog saveza, terapijskog dogovora.
- **Edukovanje o emocionalnoj kompetenciji** koja je zdrav adaptivni mehanizam. Pokazivanje „kako se to radi“, proceduralno učenje. **Prenos funkcija** sa terapeuta na klijenta

kroz načine na koji terapeut tretira emocionalne sadržaje, obrađuje emocije klijenta i njegove verbalizacije (o tome ćemo govoriti detaljnije u poglavlju o transferu).

- **Prorađivanje otpora koji se nesvesno mogu pojavljivati u toku procesa ovladavanja kompetencijama, regresija na ranije odbrambene šeme u stresnim situacijama...**

Primer:

Ravan sadržaja: *Klijentkinja priča o svojoj anksioznosti vezanoj za napredovanje na višu poziciju na poslu. Razmišlja o tome da li da prihvati poziciju rukovodioca, kako će se pokazati, da li će napraviti neku veliku grešku pri odlučivanju. Ona je dobar radnik, vredna, pedantna, odana, temeljna...ali kada izvršava nešto što joj je rečeno da uradi. Kada je u situaciji da ona treba da donese neku odluku, treba joj blagoslov, nečija potvrda da je odluka ispravna. Onda može da je sprovede u delo. Misli da joj ne nedostaje znanje i poslovne kompetencije za obavljanje posla. Ali, nema hrabrosti i samopouzdanja kad treba nešto da uradi na svoju ruku, bez potvrde nekoga drugoga. Čak i kada misli da ima znanja potrebnog da to sprovede u delo oseća se nesigurnom da donese odluku. Eto, i sada kada misli da je svojim trudom i znanjem zaslužila višu poziciju, oseća veliku napetost povodom te odluke...*

Terapeut: *Imam utisak da i od mene očekujete blagoslov, potvrdu da je to dobra odluka i da ćete se dobro snaći na poslu?*

Klijent: *O, da. Svo vreme čekam da čujem od vas potvrdu, iako znam da vi ne dajete savete... Možda ne direktno, ali da nekako iz vaših reči izvučem nešto iz čega ću zaključiti da se slažete, da neću pogrešiti...da, neki blagoslov.*

Terapeut: *(na osnovu ranije iznetog materijala o odnosu sa majkom) To mi je poznato u vašem ponašanju...*

Klijent: *Mislite na moj odnos sa majkom? Da, to je vrlo slično. Ona je uvek znala sve najbolje...I govorila mi "samo me ti slušaj i biće ti dobro." I slušala sam je, kao i drugi u porodici... Takva sam i na poslu. i bilo mi je uglavnom dobro...samo tako se ne može napredovati. Nekako uvek ostajem poslušno dete. Imam i dve koleginice sa kojima sam u nekako sličnom odnosu, iako nisu na višoj poziciji od mena, a ipak kao da jesu...Da, i od njih tražim blagoslov kao da su sposobnije od mene, mudrije, promućurnije...pa sledim njihove odluke i uradim isto što i one...na primer, kad su one uzimale kredit za stan, i ja sam se usudila verujući da one neće da se pređu, da nešto ozbiljno pogreše...*

Terapeut: *(prepoznavanje kontraveštine, pokušaj pravljenja radnog saveza o promeni) Jasno mi je da tražite blagoslov i da se oslanjate na tuđe procene i preuzimanje odgovornosti. Tako se osećate sigurnije, ne preduzimate rizik greške. Ali, čini se i da vam to u isto vreme i smeta, ne da vam da napredujete u karijeri. Da li želite da radite na tome da promenite tu svoju osobinu, obrazac ponašanja?*

Klijent: *Da, to stvarno želim, samo ne znam kako. Razumem da sam sigurnija kad se oslanjam na drugoga, da mi je tako lakše...ali mi je, čini mi se, veća šteta nego korist od toga...smeje se: Ona vaša psihološka matematika, emocionalno računovodstvo...U poslu mi je to blisko, razumljivo, nema dobiti bez ikakvog rizika, to je moja branša...ali, u emocijama, tek sad vidim da loše poslujem kad igram na totalnu siguricu...No, kako se to radi, kako se postaje siguran u sebe, svoje odluke, kako se postaje hrabriji...?*

Terapeut: *(Prelazak na ravan procesa, emocionalne kompetencije-prenos funkcija) Hm, verujete da je majka imala sve te osobine koje i vi želite, promućurnost, hrabrost da donese odluke, kao i te vaše drugarice...samo vam nije prenela način na koji to radi, te njene veštine razmišljanja,*

odlučivanja, procenjivanja...Kao da ih malo mistifikujete, da su nešto što vama nije dostupno. Da pokušamo da ih zajedno odgonetnemo? Šta to, zapravo, umeju da rade u svojoj glavi vaše prijateljice i majka.

Klijent: Pa, ne znam za majku. Ona je samo iznosila gotova rešenja i tražila da se sluša to što kaže. Nije nikada mislila na glas. Za razliku od vas...to mi sada pada na pamet, vi ste skroz transparentni, tačno vidim kako nešto analizirate, kako dolazite do pretpostavki, proveravate ih sa mnom...taj put do zaključka mi je vidljiv, jasan. I kod koleginica mi je jasnije. One, kad nešto treba da odluče, pričaju o tome, o dilemama, dobrim i lošim stranama odluke, opasnostima, prednostima, mogućnostima rešenja ako se pojavi neka prepreka...Samo, ja sam i to mistifikovala, umesto da ih analiziram, da vidim kako to rade...pa da i ja naučim. Evo, sad prvi put, pokušavajući da odgovorim na vaše pitanje, čujem sebe kako osvešćujem šta one rade, šta vi radite...Hm, pa to i nije nešto što se ne može naučiti, samo mora da se prepozna i vežba.

Terapeut: Dobro ste to primetili. Umesto stalnog oslanjanja na nekoga možete mu skinuti "cake", veštine...Da probamo da ih još preciznije definišemo...Šta tačno vaše koleginice i ja radimo kada se nađemo pred nekom nejasnoćom, dilemom, odlukom...?

Klijent: Vas sam, iz potaje, snimala šta radite. Smeje se. Zavaljuje se u fotelju kao ja. Vi se parvo lepo ovako zavalite, onda često zapalite tu vašu cigaru, što za mene nije obavezno, mislim pušenje...duboko udahnete i pogledate negde gore desno. Ne dajete odmah odgovor, ne žurite, razmišljate. Čitala sam negde vaše tekstove o emocionalnim kompetencijama. Nisam baš stručnjak za to, ali mi pada na pamet da je to ono što zovete neutralizacija, valjda, smirivanje, spuštanje lopte.

Terapeut: Smeje se: dobro ste me snimili. A i dobro ste pretpostavili da je to neutralizacija. I teorijsko znanje o nekoj kompetenciji može da pomogne da je naučimo bolje. I, šta ste još snimili?

Klijent: Da, meni je to jako bitno, to vaše "što na um, to na drum", razmišljanje na glas. Tako mi je vaš um jasniji, način razmišljanja. Prvo me je fasciniralo kako zapažate nejasnoće, šta vam nije dovoljno jasno u mojoj priči, to traženje kristalne jasnoće, pojašnjenja svega što bi drugima prošlo...kod vas deluje da sve mora da ima smisla, da uvek za sve postoji neki razlog, samo ga treba naći, a krije se u nejasnoćama. I dok pojašnjavam vama, i ja sama sebi postajem jasnija...moja stanja, emocije, strahovi...Zašto se osećam tako kako se osećam...pa i zašto drugi ljudi rade to što rade...Sad ću opet da nagađam, jel to ta vaša mentalizacija? Vi to meni trenirate mentalizaciju? Smeje se.

Terapeut: Pa, ako nemate ništa protiv, treniram. A vi to učite uglavnom nesvesno, a izgleda sada i svesno. To smo se i dogovorili da radimo.

Klijent: Jesmo, jesmo...I sviđa mi se to. Mislim, skroz daje neku drugu dimenziju ovom našem radu...to prepoznavanje i učenje veština. Razmišljam i o koleginicama. Kako one o svemu dobro promisle, ne zaleću se, ne oduševljavaju mogućnostima, ali se ni ne prepadnu opasnosti. Nego, lepo, sve stave na vagu, pošteno odmere, strapljivo, bace na papir za i protiv, prikupe sve informacije, konsultuju se...ali ne kao ja da traže blagoslov, nego informacije, iskustva...Onda kad sklope celu sliku, odvagaju pa odluče...zato su valjda i sigurnije u svoje odluke... (prepoznavanje celovitosti objekta, tolerancije na ambivalenciju). Vidim da mi sada klimate glavom (smeje se). Ne kao blagoslov, mada bi stara ja to tako protumačila, već kao povratnu informaciju. Sada kada mi je jasniji zadatak, kada vidim šta treba da učim i da ja to mogu, nekako imam više volje za ovaj naš zajednički zadatak.

6. Zaključak

Rad sa otporom predstavlja jednu od najzahtevnijih i najznačajnijih tačaka psihodinamskog psihoterapijskog procesa. O.L.I. Integrativna psihodinamska psihoterapija polazi od klasičnog psihoanalitičkog razumevanja otpora kao nesvesnog protivljenja promeni, ali ga proširuje i produbljuje razvojnim i funkcionalnim pristupom koji otpor sagledava i kao indikator nedovoljno razvijenih kapaciteta ego za obradu emocionalnog iskustva.

Osnovni doprinos OLI IPP ogleda se u jasnom razlikovanju između mehanizama odbrane, kontraveština i zrelih emocionalnih kompetencija. Time se terapijski fokus pomera sa same interpretacije otpora ka sistematskom razvoju sposobnosti koje omogućavaju klijentu da realističnije opaža sebe i druge, reguliše afekte, podnosi frustraciju i ambivalenciju, donosi odluke i preuzima inicijativu. Otpor se, u tom smislu, ne posmatra isključivo kao prepreka terapiji, već i kao signal mesta na kome je razvoj zaustavljen i gde je potrebno učenje novih načina funkcionisanja.

Uvođenjem koncepta sekundarne dobiti i kontraveština, OLI IPP dodatno precizira razloge zbog kojih klijent ostaje vezan za nezrele obrasce, iako mu oni dugoročno nanose štetu. Proces koji se u ovom pristupu naziva „emocionalno računovodstvo“ omogućava klijentu da svesno sagleda unutrašnji konflikt između kratkoročnih dobitaka i dugoročnih razvojnih ciljeva, čime se otpor premešta iz nesvesnog suprotstavljanja u prostor svesnog izbora.

Specifičnost rada sa otporom u OLI IPP ogleda se i u dvostrukoj ravni terapijskog procesa: radu sa sadržajem i radu sa procesom. Dok se u ravni sadržaja zadržavaju klasični psihodinamski elementi – analiza odnosa, istorije razvoja, transfernih obrazaca i karakterne dinamike – u ravni procesa terapeut aktivno prati način na koji klijent obrađuje emocionalna iskustva. Time se terapijski rad proširuje sa pitanja „šta se dogodilo“ na pitanje „kako se to u meni obrađuje“, što predstavlja ključni pomak u razumevanju promene.

Uloga terapeuta u ovom procesu takođe dobija drugačiju dimenziju. Terapeut u OLI IPP nije samo analitičar koji interpretira otpor, već i aktivni učesnik u razvoju ego funkcija – privremeni „pomoćni ego“ koji kroz transparentan rad, verbalizaciju procesa i zajedničko promišljanje omogućava prenos funkcija na klijenta. Taj prenos se odvija kroz kombinaciju deklarativnog i proceduralnog učenja, čime se otpor ne „razbija“, već postepeno prevazilazi razvojem novih kapaciteta.

Na taj način, teorija promene u OLI IPP ostaje utemeljena u psihoanalitičkom razumevanju konflikta, transfera i otpora, ali se nadograđuje konceptima ego psihologije i savremenih razvojnih modela. Promena se ne meri samo stepenom uvida, već i stepenom u kojem je klijent sposoban da toleriše emocije, donosi odluke, preuzima odgovornost i funkcioniše autonomnije u odnosima i radu.

Zaključno, rad sa otporom u OLI Integrativnoj psihodinamskoj psihoterapiji može se razumeti kao proces u kojem se otpor prepoznaje, razume, ali i koristi kao putokaz ka razvoju. Umesto da bude isključivo prepreka, otpor postaje mesto intervencije, učenja i transformacije – tačka u kojoj se susreću nesvesni konflikti, razvojni zastoji i potencijal za zreliji, slobodniji način življenja.

Literatura

- Akhtar, S. (1992). Tethers, orbits, and invisible fences: Clinical, developmental, sociocultural, and technical aspects of optimal distance. In *When the Body Speaks: Psychological Meanings in Kinetic Clues*, ed. S. Kramer & S. Akhtar. Northvale, NJ.
- Burnham, D. L., Gladstone, A. E., & Gibson, R. W. (1969). *Schizophrenia and the Need-Fear Dilemma*. New York: International Universities Press.
- Cmiljanović, O., & Škorić, J. (2024). *Psihoterapijske tehnike za razvoj bazičnih emocionalnih kompetencija*. Novi Sad: Centar za nestalu i zlostavljano decu.
- Erikson, E. H. (1959). *Identity and the life cycle: Selected papers*. Psychological Issues, 1, 1–171.
- Fonagy, P. (2001). *Attachment theory and psychoanalysis*. New York: Other Press.
- Fonagy, P. (2003). The development of psychopathology from infancy to adulthood: The mysterious unfolding of disturbance in time. *Infant Mental Health Journal*, 24(3), 212–239.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L., & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization, and the development of the self*. New York: Other Press.
- Fonagy, P., & Target, M. (2005). Mentalization and the changing aims of child psychoanalysis (1998). In L. Aron & A. Harris (Eds.), *Relational psychoanalysis: Innovation and expansion* (Vol. 2, pp. 253–278). Analytic Press.
- Freud, S. (1908). On sexual theories of children. *Standard Edition*, IX.
- Freud, S. (1912). Recommendations to physicians practising psycho-analysis. *Standard Edition*, 12.
- Freud, S. (1914). *Remembering, Repeating and Working-Through (Further Recommendations on the Technique of Psycho-Analysis II)*. *Standard Edition*, 12, 145–156.
- Freud, S. (1917). *Introductory lectures on psychoanalysis* (pp. 378–391). Vol. 16. London: Hogarth Press, 1959.
- Freud, A. (1936). *The Ego and the Mechanisms of Defence*. London / New York: International Universities Press.
- Hartmann, H. (1939). Psycho-analysis and the concept of mental health. *International Journal of Psycho-Analysis*, 20, 308–321.
- Hartmann, H. (1939/1964). *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*. New York: International Universities Press.
- Hartmann, H. (1950). Comments on the psycho-analytic theory of the ego. In *Essays on Ego Psychology*. London: Hogarth; New York: International Universities Press, 1964.
- Hartmann, H. (1952). The mutual influences in the development of ego and id. In *Essays on Ego Psychology* (pp. 155–182). New York: International Universities Press, 1964.
- Hartmann, H., Kris, E., & Loewenstein, R. M. (1951). Comments on the formation of psychic structure. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 6, 11–38.
- Hartman, D., & Zimberoff, D. (2003). The existential approach in Heart-Centered therapies. *Journal of Heart-Centered Therapies*, 6(1), 3–46.
- Ikonen, P. (1998). On phallic defense. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 21, 136–150.
- Jovanović, N. (2013). *Sposobnost za ljubav i rad: OLI integrativna psihodinamska psihoterapija*. Beograd: Beoknjiga.

- Jovanović, N. (2024). Vertical Unconsciousness and New Defense Mechanisms. *Insights – Journal of the European Association for Integrative Psychodynamic Psychotherapy*, 1, 50–75. ISSN 3042-3333.
- Jovanović, N. (2025). *Razvoj bazičnih emocionalnih kompetencija u O.L.I. integrativnoj psihodinamskoj psihoterapiji*. Beograd: Kreativna knjiga & OLI Centar.
- Jovanović, N., & Rudec, M. (2024). What is the approach to anxiety disorder in O.L.I. integrative psychodynamic psychotherapy: Eight types of panic attacks. *Insights – Journal of the European Association for Integrative Psychodynamic Psychotherapy*, 1, 1–28. ISSN 3042-3341.
- Jovanović, N., & Stevanović, A. (2024). Transformations of the Superego in Contemporary Individuals. *Insights – Journal of the European Association for Integrative Psychodynamic Psychotherapy*, 1, 74–101. ISSN 3042-3333.
- Klein, M. (1940). Mourning and its relation to manic-depressive states. In *Love, Guilt and Reparation*. London: Hogarth Press.
- Klein, M. (1948). *Contributions to Psychoanalysis (1921–1945)*. London: Hogarth Press.
- Kohut, H. (1971). *The Analysis of the Self*. New York: International Universities Press.
- Kris, E. (1951). The development of ego psychology. *Samiksa*, 5.
- Mahler, M. S., & Furer, M. (1963). Certain aspects of the separation-individuation phase. *Psychoanalytic Quarterly*, 32, 1–14.
- May, R. (1966). The problem of will and intentionality in psychoanalysis. *Contemporary Psychoanalysis*, 3, 55–70.
- Rank, O. (1972). Will therapy, 1929–31. In *Will Therapy and Truth and Reality*. New York: Knopf.
- Rapaport, D. (1959). The structure of psychoanalytic theory. In *Collected Papers* (Vols. 1–2). New York: Basic Books.

Aleksandra Ovuka⁴

Filozofski fakultet

Univerzitet u Novom Sadu

Odsek za psihologiju

Uloga emocionalnih kompetencija u doživljaju smisla života i subjektivnog blagostanja kod mladih

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je utvrđivanje relacija između emocionalnih kompetencija i dva predstavnika podele psihološkog blagostanja na eudaimonističko i hedonističko blagostanje – subjektivnog blagostanja i doživljaja smisla života. Osnovno istraživačko pitanje odnosilo se na to da li i koje emocionalne kompetencije mogu uspešno da predvide nivo ova dva konstrukta na uzorku mladih uzrasta od 18 do 30 godina, koji obuhvata razvojni stadijum intimnosti naspram izolacije u okviru Eriksonove teorije psihosocijalnog razvoja. Na uzorku od 283 ispitanika (59,7% muškog pola) primenjeni su sledeći instrumenti: Skala smisla života, Kratka skala subjektivnog blagostanja i Upitnik emocionalnih kompetencija (UEK-45). Rezultati su pokazali da su sve ispitivane varijable ostvarile visoke i statistički značajne pozitivne korelacije. Postavljena hipoteza potvrđena je nalazom da emocionalne kompetencije statistički značajno predviđaju oba konstrukta, pri čemu je veći procenat objašnjene varijanse utvrđen kod subjektivnog blagostanja (oko 36%). Uočene razlike u značajnosti pojedinačnih prediktora ukazuju na to da je za doživljaj smisla života kod mladih značajnija kompetencija uočavanja i razumevanja emocija drugih ljudi, dok je izražavanje i imenovanje sopstvenih emocija manje značajno. Kod subjektivnog blagostanja utvrđen je obrnut obrazac. Za oba konstrukta kao najsnažniji prediktor izdvojila se kompetencija regulacije i upravljanja emocijama, odnosno sposobnost očuvanja pozitivnog raspoloženja i korišćenja sopstvenih i tuđih emocija u cilju ostvarivanja značajnih životnih ciljeva. Takođe, rezultati su pokazali da osobe koje su u vezi ili braku imaju viši nivo kompetencija imenovanja i izražavanja emocija, kao i regulacije i upravljanja emocijama, te viši nivo subjektivnog blagostanja u poređenju sa osobama koje nisu u partnerskom odnosu. Zaključujemo da bi bilo korisno kreirati i sprovoditi intervencije usmerene na razvoj emocionalnih kompetencija kod mladih, sa ciljem unapređenja i očuvanja njihovog mentalnog zdravlja.

Ključne reči: emocionalne kompetencije, subjektivno blagostanje, doživljaj smisla života, psihološko blagostanje.

UVOD

Sredinom 20. veka u psihološkim istraživanjima dolazi do postepenog zaokreta od proučavanja tzv. negativnih psiholoških stanja, odnosno psihopatologije, ka ispitivanju faktora koji doprinose očuvanju mentalnog zdravlja i optimalnom psihološkom funkcionisanju pojedinca, što se često navodi kao suština pojma psihološkog blagostanja (Ryan i Deci, 2001). Uporedo sa tim, javljaju se kritike u vezi sa operacionalizacijom ovog pojma, budući da su se autori u ranijim istraživanjima uglavnom oslanjali isključivo na merenje subjektivnog blagostanja, odnosno sreće (Ryff i Keyes, 1995). U okviru proučavanja psihološkog blagostanja izdvajaju se dva dominantna pristupa – eudaimonistički i hedonistički (Ryan i Deci, 2001). U ovom radu, sa ciljem obuhvatnijeg sagledavanja pojma psihološkog blagostanja, uzimamo u obzir oba predstavnika ove podele: subjektivno blagostanje kao indikator hedonističkog pristupa i doživljaj smisla života kao indikator eudaimonističkog pristupa.

Doživljaj smisla života može se definisati kao doživljaj reda, sklada i svrhe, odnosno kao uverenje da osoba postavlja i teži ciljevima koje smatra vrednim svog truda i da oseća ispunjenost pri njihovom ostvarivanju. Ovaj konstrukt pokazao se značajno povezanim sa drugim teorijskim aspektima psihološkog blagostanja, naročito sa pozitivnim afektivnim stanjima (Zika i Chamberlain, 1992). Može se reći da je Viktor Frankl u velikoj meri utemeljio i popularizovao ovaj, i dalje relativno savremen konstrukt. Frankl (1954; 1984, prema Molasso, 2006) smatrao je da svaki čovek poseduje urođenu potrebu za smislom, koju je nazvao „volja za smislom“. Pored Frankla, iz perspektive evolucione psihologije ističe se i Klinger (1998), koji smatra da je posedovanje cilja kojem se teži osnovni biološki imperativ svih životinja, dok čovekovi simbolički i kognitivni kapaciteti ove biološke nagone uzdižu na nivo doživljaja višeg smisla ili svrhe. Wong (1989, prema Yalcin i Malkoc, 2014) je, pregledom literature, izdvojio tri komponente smisla života: kognitivnu komponentu, koja se odnosi na interpretacije i misli pojedinca u vezi sa svakodnevnim događajima i iskustvima; motivacionu komponentu, koja podrazumeva težnju ka važnim ciljevima i njihovo ostvarivanje; i afektivnu komponentu, koja se odnosi na to kako se pojedinac oseća u vezi sa pitanjem da li njegov život ima smisla. Ovaj konstrukt kontinuirano se pokazuje kao značajan za mentalno zdravlje pojedinaca, između ostalog time što je povezan sa smanjenim rizikom od suicidalnog ponašanja (Harlow i sar., 1986; Costanza i sar., 2019), kao i sa manjom verovatnoćom recidiva zavisničkog ponašanja (Martin i sar., 2011).

Sa druge strane ove podele nalazi se subjektivno blagostanje, koje Diener (1984) definiše kao postojanje visokog nivoa pozitivnog afekta, niskog nivoa negativnog afekta i kognitivne procene da je osoba zadovoljna uslovima svog života. Diener i sar. (1999) smatraju da je subjektivno blagostanje istraživačka kategorija za sebe, a ne jednoznačan konstrukt. U odnosu na raniji pregled literature koji je dao Wilson (1967), autori izdvajaju nove faktore koje smatraju ključnim determinantama subjektivnog blagostanja, a to su: pozitivan temperament, tendencija usmeravanja pažnje ka pozitivnim aspektima iskustva, kao i odsustvo sklonosti ka preteranoj ruminaciji. Prema njihovom shvatanju (1999), srećna osoba je ona koja živi u ekonomski razvijenom društvu, ima stabilan i podržavajući socijalni krug i poseduje adekvatne resurse za napredovanje ka značajnim životnim ciljevima. Subjektivno blagostanje pokazuje visoku pozitivnu povezanost sa mentalnim i fizičkim zdravljem, kao i sa dužinom životnog veka (Gana i sar., 2016; Steptoe i sar., 2015; Qian, 2019).

Budući da su, teorijski posmatrano, oba ova konstrukta predstavnici šireg konstrukta psihološkog blagostanja (Ryan i Deci, 2001), može se pretpostaviti da između njih postoji značajna pozitivna povezanost. Ova pretpostavka je više puta empirijski potvrđena, kako u istraživanjima na studentskoj populaciji (Dogan i sar., 2012; Santos i sar., 2012), tako i na uzorcima onkoloških pacijenata (Teques i sar., 2016), kao i u meta-analizi većeg broja studija sprovedenih u opštoj populaciji

(Yuchang i sar., 2016). Takođe, značajan broj istraživanja nastoji da, u okviru potvrđene statistički značajne pozitivne povezanosti, identifikuje potencijalne medijatorske varijable u ovom odnosu. Među njima su se, između ostalog, izdvojili konstrukti nade (Randelović i Minić, 2012; Wnuk i sar., 2012; Yalcin i Malkoc, 2014) i religioznosti (Tiliouine i Belgoumidi, 2009). Oba konstrukta zajedno u značajnoj meri predviđaju sreću (Delle Fave i sar., 2011), što predstavlja jednu od njihovih ključnih zajedničkih karakteristika. Ipak, oni se razlikuju u vrsti sreće sa kojom su povezani: subjektivno blagostanje vezuje se za hedonističku sreću, koja podrazumeva zadovoljenje potreba, opuštenost i relativnu odsutnost problema, dok je eudaimonistička sreća povezana sa ulaganjem napa, ličnim rastom i prevazilaženjem izazova (Waterman, 2013). Upravo zbog toga, i pored njihove povezanosti, reč je o dva teorijski razlikovana konstrukta.

Kao osnovni teorijski okvir za razumevanje psihološkog blagostanja mladih u ovom radu uzima se Eriksonova teorija psihosocijalnog razvoja, prema kojoj period od 18 do 30 godina obuhvata razvojni stadijum intimnosti naspram izolacije. Osoba koja je uspešno prevazišla prethodnu razvojnu fazu poseduje doživljaj stabilnog i izgrađenog identiteta, nakon čega se javlja potreba za uspostavljanjem bliskih odnosa sa drugima. U tom procesu partnerski i bliski odnosi postaju prostor integracije identiteta, pri čemu oba pojedinačna identiteta zadržavaju svoju autonomiju. Ukoliko identitet nije adekvatno formiran, postoji rizik da osoba definiše sebe isključivo kroz interpersonalni odnos, kao i da ostane bez stabilnog unutrašnjeg oslonca u slučaju njegovog prekida (Erikson, 1950, prema Syed i McLean, 2018). Na osnovu toga može se pretpostaviti da su za doživljaj smisla života i subjektivno blagostanje mladih od naročitog značaja interpersonalni odnosi, što potvrđuju i nalazi u literaturi (npr. Lansford, 2018). Pored toga, pokazalo se da je za mlade značajno ostvarivanje ciljeva koje doživljavaju kao lično važne (Lansford, 2018), kao i postojanje unutrašnjeg lokusa kontrole tokom njihovog ostvarivanja (Sing i Choudri, 2014). Iz navedenog proizlazi praktično pitanje koje bi kompetencije mladi mogli razvijati kako bi uspešno prevazišli ovu razvojnu fazu. Kao potencijalni odgovor nameću se emocionalne kompetencije, koje svoje poreklo imaju u konceptu emocionalne inteligencije. Jedan od najprihvaćenijih modela emocionalne inteligencije jeste revidirani model Mayera i Saloveya (1997/1999, prema Hajncl i Vučenović, 2013), prema kojem se ona definiše kao sposobnost pojedinca da opaža, procenjuje i izražava emocije, koristi emocije kao facilitatora mišljenja, te razume i reguliše emocije. Takšić, Mohorić i Munjas (2006) opredeljuju se za termin emocionalne kompetencije, polazeći od stava da se inteligencija kao konstrukt treba meriti testovima učinka, a ne instrumentima samoprocene. Autori ističu da je prednost emocionalnih kompetencija u odnosu na druge oblike inteligencije njihov doprinos rešavanju svakodnevnih životnih problema, kao i mogućnost njihovog razvoja tokom čitavog životnog ciklusa.

Formiranje emocionalnih kompetencija pokazuje se u istraživanjima kao izrazito značajno u svim životnim razdobljima, budući da ostvaruje važne posledice, odnosno donosi brojne prednosti u funkcionisanju pojedinca. Na primer, u ranom školskom uzrastu uočeno je da nemogućnost adekvatnog prepoznavanja uzroka sopstvenih emocija može predstavljati značajan prediktor agresivnog ponašanja (Bohnert i sar., 2003). Emocionalne kompetencije su značajne i u odraslom dobu, a u poslednje vreme sve češće se razmatraju i kao karakteristike uspešnih lidera (Cavallo i Brienza, 2001). Takođe, emocionalna inteligencija se pokazala visoko povezanom sa kvalitetom interpersonalnih odnosa (Rivers i sar., 2007). Istraživanja dodatno upućuju na to da se ovaj oblik kompetencija može razvijati tokom čitavog života, a ne isključivo u detinjstvu (Kotsou i sar., 2011). Pojedini nalazi čak sugerišu da emocionalne kompetencije spontano rastu sa godinama: utvrđeno je da stariji zaposleni u radnim organizacijama imaju viši nivo ovih kompetencija u odnosu na mlađe kolege, te da zahvaljujući njima uspešnije rešavaju konflikte na radnom mestu (Beitler i sar., 2018).

U pogledu mogućih objašnjenja relacija između emocionalnih kompetencija i dva konstrukta blagostanja u ovom radu, posebno se izdvaja teza Bar-Ona (2010), zasnovana na obimnim empirijskim podacima. Prema ovom stanovištu, emocionalna inteligencija doprinosi ostvarivanju značajnih životnih ciljeva putem upotrebe pozitivnog afekta, koji motiviše osobu i pruža joj signal o sopstvenoj uspešnosti. Nadalje, prihvatanje sopstvenih emocija omogućava razvoj kvalitetnijeg odnosa sa sobom, dok emocije, kroz proces regulacije i refleksije, olakšavaju promenu perspektive i adekvatno testiranje realnosti. Sve navedeno posredno doprinosi subjektivnom blagostanju i uspešnosti u potrazi za smislom života. Drugo moguće objašnjenje polazi od nalaza da veliki broj ljudi doživljava smisla života crpi iz interpersonalnih odnosa (Settersten, 2002), kao i da su interpersonalni odnosi značajan izvor sreće (Delle Fave i sar., 2011). Kvalitetni interpersonalni odnosi od posebnog su značaja za subjektivno blagostanje mladih (Lansford, 2018), ali predstavljaju i važan izvor smisla života (Čurlin, 2018; Pavlović i Kolić, 2013). Emocionalna inteligencija, odnosno emocionalne kompetencije, dosledno se pokazuju kao statistički značajan prediktor kvaliteta interpersonalnih odnosa (Rivers i sar., 2007). Takođe, utvrđeno je da emocionalne kompetencije moderiraju odnos između socijalne mreže i doživljaja smisla života (Donhoe i Greene, 2009; Zysberg, 2011).

Osnovni problem ovog istraživanja odnosi se na utvrđivanje toga da li i koje emocionalne kompetencije doprinose višem nivou psihološkog blagostanja kod mladih.

Cilj istraživanja jeste ispitivanje međusobnih relacija između emocionalnih kompetencija (sposobnosti uočavanja i razumevanja emocija, sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija i sposobnosti upravljanja emocijama), doživljaja smisla života i subjektivnog blagostanja.

U skladu sa navedenim, postavljene su sledeće hipoteze:

5. Postoji statistički značajna povezanost između doživljaja smisla života i subjektivnog blagostanja.
6. Postoji statistički značajna povezanost između emocionalnih kompetencija (sposobnosti uočavanja i razumevanja emocija, sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija i sposobnosti upravljanja emocijama) i subjektivnog blagostanja, kao i doživljaja smisla života.

2. METOD

2.1 Uzorak

Uzorak ovog istraživanja bio je prigodnog tipa i sastojao se od 283 ispitanika. Od ukupnog broja, 169 ispitanika (59,7%) bili su muškog, a 114 (40,3%) ženskog pola. Starost ispitanika kretala se u rasponu od 18 do 30 godina, sa prosečnom vrednošću od 24,24 godina ($SD = 3,41$). Što se tiče bračnog ili ljubavnog statusa, 161 ispitanik (56,9%) izjasnio se kao sam, 104 ispitanika (36,7%) bilo je u vezi, 17 ispitanika (6%) bilo je u braku, dok se jedna osoba izjasnila kao razvedena ili u procesu razvoda. Ukupno 12 ispitanika (4,2%) imalo je decu. U pogledu mesta stanovanja, 245 ispitanika (86,6%) živelo je u gradu, dok je 38 ispitanika (13,4%) živelo na selu.

2.2 Instrumenti

1. Skala smisla života (SSŽ) – ovaj upitnik predstavlja adaptaciju PIL upitnika (Purpose in Life; Crumbaugh i Maholick, 1964) urađenu od strane Vulić-Prtorić i Bubalo (2003). Meri doživljaj smislenosti života obuhvatajući njegovu kognitivnu i afektivnu komponentu istovremeno. Sastoji se od 23 tvrdnje, a odgovor se bira na skali Likertovog tipa u rasponu od 1 do 5 gde 1 predstavlja to da se tvrdnja u potpunosti ne odnosi na osobu dok broj 5 označava suprotno, tj. da se u potpunosti

odnosi na osobu. Ukupan rezultat se dobija sabiranjem svih odgovora pri čemu su 10 stavki negativno kodirane. Pouzdanost se pokazala kao veoma dobra ($\alpha=.88$)* na našem uzorku.

2. Kratka skala subjektivnog blagostanja – (Jovanović i Novović, 2008) Ova skala se bavi procenom afektivne i kognitivno-motivacione komponente (nazvane „pozitivan stav prema životu“) subjektivnog blagostanja kroz svojih 8 stavki od kojih su sve pozitivno kodirane tako da se afektivna komponenta odnosi na pozitivan afektivitet. U ovom radu je ovaj upitnik korišćen kao ukupna procena subjektivnog blagostanja. Pouzdanost na našem uzorku je odlična. ($\alpha=.92$)*

3. Upitnik emocionalnih kompetencija (UEK-45, Takšić, 2002) – Ovaj upitnik od 45 tvrdnje je dobijen na uzorku hrvatskih srednjoškolaca konstruisan po uzoru po modelu emocionalne inteligencije Mayer-Saloveya (1997 prema Takšić, Bradić i Zauhar, 2013). Sastoji se od tri supskale: sposobnost uočavanja i razumevanja emocija – (UR) (15 stavki); sposobnost izražavanja i imenovanja emocija (II) (14 stavki) i sposobnost regulacije i upravljanja emocija (RU) (16 stavki). Sve stavke su pozitivno kodirane i njihov zbirni skor daje ukupan stepen emocionalnih kompetencija. Svaka stavka daje mogućnost odgovora na skali Likertovog tipa u rasponu od 1 do 5 gde 1 znači da se data tvrdnja uopšte ne odnosi na osobu dok 5 označava da se u potpunosti odnosi na osobu. U pogledu pouzdanosti supskale su se pokazale kao visoko pouzdane osim treće (RU) koja je pokazala solidnu pouzdanost ($\alpha=.72$)*

*Skorovi alfa koeficijenata pouzdanosti svih skala i supskala se nalaze u Tabeli 1 u okviru poglavlja Rezultati.

2.3 Postupak prikupljanja podataka

Podaci su prikupljeni krajem jula i početkom avgusta 2021. godine, putem Google Forms platforme. Istraživanje je bilo anonimno što je i bilo naglašeno u uvodnom delu ispitivanja odnosno ispitanici su stoga bili zamoljeni da odgovaraju što iskrenije. Za popunjavanje upitnika je bilo potrebno oko 15 do 20 minuta. Učešće je bilo dobrovoljno, a ispitanicima je naglašena mogućnost da mogu da odustanu u bilo kom trenutku tokom odgovaranja. Nakon davanja saglasnosti, pristupalo se upitnicima, od kojih je svaki imao upustvo vezano za to šta koji odgovor znači. Jedini preduslov sa popunjavanjem upitnika o kom su ispitanici odmah bili obavješteni se ticao toga da imaju između 18 i 30 godina.

2.4 Statistička obrada podataka

Prikupljeni podaci su obrađeni u statističkom programu IBM SPSS for Windows v.26. Najpre su izračunati deskriptivni podaci i pouzdanost svih korišćenih skala. Potom su testirane razlike ispitanika na osnovu pola, bračnog statusa, mesta stanovanja, visine primanja, stečenog nivoa obrazovanja, starosti, da li imaju decu ili ne i sa kim žive. Za varijable za koje se može pretpostaviti normalna distribucija unutar grupa je račena jednosmerna ANOVA dok je za druge zbog velike nejednakosti između grupa korišćen neparametrijski Man-Whitney U test za nezavisne uzorke, a potom su korišćeni post-hoc testovi radi posmatranja statističke značajne razlike između grupa iste kategorije. Za utvrđivanje povezanosti između smisla života i subjektivnog blagostanja računat je Pearsonov koeficijent korelacije, a radi testiranja mogućnosti predviđanja smisla života i subjektivnog blagostanja putem emocionalnih kompetencija je korišćena hijerarhijska regresiona analiza i računati su parcijalni doprinosi za svaku varijablu.

3. REZULTATI

3.1 Deskriptivni podaci i pouzdanost

Deskriptivni podaci pokazuju, posmatrajući aritmetičku sredinu ukupnih skorova na svim testovima, da ovaj uzorak mladih ima izražen pozitivan nivo emocionalnih kompetencija i subjektivnog blagostanja (više od polovine ukupnog skora) dok je visina smisla života koncentrisana oko sredine ukupnog skora. Kronbahovi alfa koeficijenti pouzdanosti skorova na svim skalama su dobri do odlični, nešto nižu pouzdanost pokazuje skala regulacije i upravljanja emocijama koja je i dalje zadovoljavajuća. (Tabela 1)

Tabela 1

Deskriptivni podaci i pouzdanosti supskala emocionalnih kompetencija, subjektivnog blagostanja i smisla života

	Minimum	Maksimum	Ukupna AS	AS ajtema	SD	α
Emocionalne kompetencije						
Uočavanje i razumevanje emocija	2.84	4.25	55.4	3.69	.63	.91
Imenovanje i izražavanje emocija	2.91	4.03	49.3	3.53	.85	.84
Regulacija i upravljanje emocijama	2.77	4.25	58.2	3.63	1.14	.72
Subjektivno blagostanje	3.15	4.09	29.3	3.66	.61	.92
Smisao života	2.71	4.70	65.1	3.75	.81	.88

U pogledu demografskih varijabli se kao statistički značajan efekat izdvojio bračni/partnerski status. Ispitanici koji su u braku ili u vezi imaju statistički značajno veće kompetencije imenovanja i izražavanja emocija i kompetenciju regulacije i upravljanja emocijama kao i nivo subjektivnog blagostanja u odnosu na ispitanike koji su sami. (Tabela 2) Uvidom u post-hoc (Tukey HSD) test za jednosmernu ANOVU primećeno je da nema statistički značajne razlike između ispitanika u braku i onih u vezi pa smo zbog toga sveli kategoriju na dve grupe, samce i one koji su u vezi. Materijalno stanje (visina primanja), to da li osobe imaju ili nemaju decu, zaposlenje, starost i vrsta naseljenog mesta kao i visina obrazovanja se nisu pokazali statistički značajnim.

Tabela 2

Rezultati jednosmerne ANOVE u pogledu razlika između ispitanika koji su sami ili u vezi na dva supskale emocionalnih kompetencija i na subjektivnom blagostanju kao i prikaz deskriptivnih pokazatelja.

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Partnerski status					
Subjektivno blagostanje	1	969.7	969.7	11.8	.001**
Imenovanje i izražavanje emocija	1	395.3	395.3	14.9	.000*
Regulacija i upravljanje emocijama	1	539.9	539.9	10.7	.001**
	Minimum	Maksimum	AS	SD	Br
Samci					
Subjektivno blagostanje	24	75	53.5	9.8	169
Imenovanje i izražavanje emocija	27	68	47.7	8.7	169
Regulacija i upravljanje emocijama	34	76	57.2	7.6	169
U vezi					
Subjektivno blagostanje	22	75	58.2	9.8	114
Imenovanje i izražavanje emocija	22	70	51.6	9.5	113
Regulacije i upravljanje emocijama	33	76	59.6	7.3	114

** $p < .01$, * $p < .05$

3.2 Relacije između emocionalnih kompetencija, subjektivnog blagostanja i smisla života

Korelacija između subjektivnog blagostanja i smisla života se pokazala kao visoka tj. dobijena je visoka statistički značajna pozitivna povezanost ($r=.423$, $p>.01$). Takođe sve tri supskale emocionalnih kompetencija su ostvarile visoke pozitivne statistički značajne korelacije i sa subjektivnim blagostanjem i sa smislom života. Korelacije su prikazane u Tabeli 3.

Tabela 3

Korelacije između emocionalnih kompetencija, subjektivnog blagostanja i smisla života

	Smisao života	Subjektivno blagostanje
Emocionalne kompetencije		
Uočavanje i razumevanje emocija	.33**	.32**
Imenovanje i izražavanje emocija	.45**	.27**
Regulacija i upravljanje emocijama	.60**	.41**
Subjektivno blagostanje	.42**	

** $p < .01$, * $p < .05$

3.3 Predikcija subjektivnog blagostanja i smisla života na osnovu emocionalnih kompetencija

Rezultati prve višestruke regresione analize ukazuju na to da dimenzije emocionalnih kompetencija ostvaruju značajan doprinos u predikciji subjektivnog blagostanja, odnosno objašnjavaju okvirno 36% varijanse. Međutim, gledajući pojedinačne doprinose možemo videti da prva supskala uočavanje i razumevanje emocija ima najmanji doprinos. U hijerarhijskoj regresionoj analizi u prvom koraku su dodati pol, partnerski status kao i varijabla sa kim ispitanici žive što ukupno objašnjava okvirno oko 3.8% varijanse gde se partnerski status jedini ističe kao statistički značajan prediktor kroz svoj parcijalni doprinos. Kada se u narednom koraku ubace emocionalne kompetencije, ukupna varijansa se podiže na 40% što znači da povrhu ove varijanse koje demografske varijable objašnjavaju i dalje se emocionalne kompetencije izražavanja i imenovanja emocija a naročito kompetencija regulisanja i upravljanja emocijama ističu kao značajni prediktori. (Tabela 4)

U drugoj višestrukoj regresionoj analizi, dobijeno je da emocionalne kompetencije ostvaruju značajan doprinos objašnjenju smisla života odnosno objašnjavaju oko 19% varijanse. Takođe se razlikuje i značajnost prediktora odnosno u modelu predviđanja smisla života se ističu kao statistički značajni parcijalni doprinosi emocionalnih kompetencija uočavanja i razumevanja emocija kao i regulisanja i upravljanja emocijama. (Tabela 4)

Tabela 4

Parcijalni doprinosi emocionalnih kompetencija objašnjenju subjektivnog blagostanja i smisla života kao i objašnjena varijansa i njene rezlike u regresionim hijerarhijskim analizama

Prediktori	Subjektivno blagostanje	Smisao života
Pol	.017	.065
Partnerski status	-.16*	
Sa kim ispitanici žive	.048	
R^2	.04*	.01
Emocionalne kompetencije		
Uočavanje i razumevanje emocija	-.007	.15*
Imenovanje i izražavanje emocija	.23***	.06
Regulacija i upravljanje emocijama	.50***	.31***
ΔR^2	.36***	.18***
Total R^2	.40***	.19***

*** $p < .001$, ** $p < .01$, * $p < .05$.

5. DISKUSIJA

Osnovno istraživačko pitanje ovog rada je bilo usmereno na to da li i koje emocionalne kompetencije mogu da doprinesu većem doživljaju subjektivnog blagostanja i smisla života. Novina u odnosu na prethodna istraživanja u vezi sa psihološkim blagostanjem mladih na našim prostorima jeste to što se po prvi put dovodi u vezu konstrukt emocionalnih kompetencija sa oba predstavnika podele na eudaimonističko i hedonističko blagostanje merenih putem Skale smisla života (Vulić-Pratorić i Bubalo, 2003) i Kratke skale subjektivnog blagostanja (Jovanović i Novović, 2008)

U pogledu naših početnih hipoteza možemo primetiti da su obe potvrđene, subjektivno blagostanje i smisao života zaista ostvaruju međusobnu statistički značajno visoku pozitivnu korelaciju kao i da emocionalne kompetencije statistički značajno predviđaju oba konstrukta psihološkog blagostanja. Takođe, sve glavne varijable su međusobno ostvarile statistički značajne pozitivne korelacije. Međutim, dobili smo da emocionalne kompetencije imenovanja i izražavanja emocija kao i regulisanja i upravljanja emocija se izdvajaju kao značajni prediktori subjektivnog blagostanja što nije slučaj i sa kompetencijom uočavanja i razumevanja emocija. Sa druge strane, uočavanje i razumevanje emocija kao i regulisanje i upravljanje emocijama se ističu kao statistički značajni prediktori smisla života, a imenovanje i izražavanje emocija ne. U pokušaju da damo objašnjenje ovoj razlici možemo primetiti da supskala uočavanja i razumevanja emocija obuhvata stavke koje su u najvećoj meri fokusirane na uočavanje i prepoznavanje osećanja drugih (npr. "Kada sretnem poznanika, odmah shvatim kako je raspoložen".) dok je supskala imenovanja i izražavanja osećanja više usmerena na prepoznavanje i prikazivanje sopstvenih osećanja. Ova usmerenost na razumevanje tuđih osećanja bi se mogla povezati i sa konstruktima kao što su to empatija i altruizam koji su se pokazali kao značajni za veći doživljaj smisla života (Xi i sar., 2018) odnosno da ova kompetencija pomaže osobama da dobiju veći doživljaj životne svrhe kroz altruističke sklonosti. Zanimljivo je istraživanje koje se bavilo profesionalnim sagorevanjem na medicinskim radnicima dobijenim kao posledica saosećajnog zamora gde su autori (Tei i sar., 2014) došli do zaključka da osobe koje imaju empatičku dispoziciju će pre sagoreti ukoliko ne umeju da adekvatno imenuju sopstvena osećanja.

Možda jasnija situacija u kojoj bi mogli videti značajniji doprinos usmerenosti na tuđa osećanja u odnosu na izražavanje sopstvenih u pogledu doživljaja smisla života se vidi na primeru roditelja koji brinu o svojoj deci koja boluju od raka tj. u jednoj studiji je dobijeno da se većina roditelja nosi sa ovom situacijom tako što izbegavaju da „osećaju previše“ time što kriju svoja negativna osećanja. (Miedema i sar., 2010) Ovo sve je u skladu i sa razlikom u eudaimonističkim i hedonističkim ciljevima (Waterman, 2013) gde eudaimonistički podrazumevaju i neki stepen napora radi postizanja cilja, odnosno u kontekstu ovih nalaza mogli bi pretpostaviti da dostizanje više svrhe ponekad zahteva od osobe da ne prikazuje svoja prava osećanja ili da izbegava da im se posveti dovoljno da bi ih imenovala, a što opet, ukoliko ode u drugu krajnost može dovesti do zamora. Iz ovoga možemo i pretpostaviti da visoko izraženo obraćanje pažnje na tuđa osećanja ne mora doprinositi hedonističkim ciljevima koji podrazumevaju instant gratifikaciju i izbegavanje problema (Wong, 2011, prema Li, Wong i Chao, 2019.). U svakom slučaju bi mogli uzeti u obzir to da su sve tri emocionalne kompetencije ostvarile statistički značajne pozitivne korelacije sa oba konstrukta kao i međusobno (Tabela A), odnosno da ako zaključujemo na osnovu razvojnog modela emocionalne inteligencije Mayer i Salovey-a (1997/1999 prema Takšić, 2001) možemo očekivati da osoba koja ima izraženu emocionalnu regulaciju vrlo verovatno ima razvijene i druge dve emocionalne kompetencije jer joj one razvojno prethode. Činjenica da se emocionalna kompetencija regulacije i upravljanja emocijama pokazala kao najbolji prediktor u oba predviđanja je i u skladu sa teorijom Bar-Ona (2010) koji objašnjava da aktivnim održavanjem pozitivnog afekta osoba uspeva da ostvaruje značajne ciljeve što posledično vodi i ka većem doživljaju sreće kao i da olakšava

njenu potragu za smislom jer se i deo stavki ove supskale odnosi na sposobnost održavanja dobrog raspoloženja uprkos promenama u okolini.

Naša pretpostavka na osnovu Eriksonove psihosocijalne razvojne teorije (Erikson, 1950 prema Syed i Mclean, 2018.) da se doživljaj subjektivnog blagostanja i smisla života crpi tokom razvojnog stadijuma mladih u najvećoj meri iz interpersonalnih odnosa tj. dostizanja intimnosti kao i postizanjem značajnih ciljeva se delimično potvrdile. Dobijeno je da osobe koje su u vezi imaju veći nivo subjektivnog blagostanja u odnosu na one koje su sami što je i u skladu sa prethodnim istraživanjima gde je pokazano da osobe koje su u braku imaju veći nivo subjektivnog blagostanja (Settersten i Ray, 2010. prema Lansford, 2018.). Takođe smo dobili to da se ove osobe razlikuju u odnosu na samce u pogledu razvijenosti emocionalnih kompetencija izražavanja i imenovanja emocija i regulacije i upravljanja emocijama ali ne i po kompetenciji uočavanja i razumevanja emocija što nije u potpunosti u skladu sa šireh odnim istraživanjima odnosno u jednom preglednom radu gde je posmatran model emocionalne inteligencije Mayer i Saloveya (1997. prema Fitness, 2001.) u kontekstu bračnih odnosa je dobijeno da su sve emocionalne kompetencije iz ovog modela značajne kao i da emocionalna inteligencija ostvaruje svoj najveći značaj u interpersonalnom kontekstu jer mnoge složene emocije imaju svoj smisao tek u relaciji sa drugima (npr. ljubomora, krivica, ljubav). (Fitness, 2001.) Moguće objašnjenje izostanka značaja ove kompetencije bi mogli opet povezati sa hedonistikim zadovoljstvom u ovom slučaju unutar veze gde bi mogli pretpostaviti izrazito usmeravanje na osećanja partnera može da optereti osobu i time ne pridonosi većem subjektivnom blagostanju iako je verovatno značajno za sam kvalitet interpersonalnih relacija. Sa druge strane, partnerski status nije statistički značajno povezan sa smislom života. Ovde bi mogli spomenuti istraživanje od Pavlović i Kolić (2013.) gde su autorke došle do zaključka da je partnerski status visoko povezan sa potragom za smislom života ali ne i sa postojanjem stabilnog osećaja smisla života za koje se ispostavilo da je najviše povezano sa stabilnošću radnog mesta a upitnik koji smo mi koristili u ovom radu se odnosi na postojeći doživljaj smisla.

Ono što je takođe zanimljivo jeste to da se visina primanja, zaposlenost kao i stečeno obrazovanje nisu pokazali statistički značajnim iako bi oni mogli indirektno predstavljati uspešnost u ostvarivanju značajnih ciljeva osobe. Sa druge strane, rekli smo i da je značajno da su to ciljevi za koje je osoba intrinzički motivisana (Lansford, 2018.) odnosno da joj nisu nametnuti kao i da ima doživljaj unutrašnjeg lokusa kontrole u pogledu njihovog ostvarenja (Singh i Choudri, 2014.) a iz ovih demografskih podataka ne možemo da saznamo da li je osoba zapravo želela npr. da se zaposli na određenom radnom mestu. U pogledu prethodnih istraživanja (npr. Lever i sar., 2005.) je više puta dobijana značajna pozitivna povezanost visine primanja i subjektivnog blagostanja što nismo dobili unutar našeg istraživanja ali treba obratiti pažnju na to da su ispitanici popunjavali upitnik preko društvenih mreža a posedovanje internet konekcije i nekog stepena informatičke pismenosti je od sve većeg značaja za napredovanje u savremenom svetu.

Iz ovoga slede i ograničenja našeg istraživanja gde je najveće upravo u tome što uzorak nije upotpunosti reprezentativan za sve društvene slojeve mladih u Srbiji, budući da su istraživanju mogli da pristupe samo oni koji su aktivni na društvenim mrežama a kao što smo spomenuli, prema Diener i sar. (1999) srećna osoba je ona koja poseduje adekvatne resurse za napredovanje ka značajnim ciljevima a internet je bitna stavka u tom pogledu. Takođe, uzorak poseduje mali broj ispitanika za koje bi mogli da očekujemo da ih ipak i ima više u populaciji kao što su to npr. mladi koji su postali roditelji do 30te godine. Pored ovoga smo kroz polje „ostalo“ na pitanjima u vezi zaposlenja kao i partnerskog statusa i toga sa kim ispitanici žive dobili raznolike odgovore koje smo zbog malobrojnosti morali svrstati u najbližu postojeću kategoriju a preko kojih otkrivamo da postoje raznovrsne potkategorije kao što su to npr. mladi koji rade samo sezonski.

6. Zaključak i implikacije za dalja istraživanja i intervencije

Na osnovu dobijenih podataka dobijamo potpuniju sliku toga šta doprinosi psihološkom blagostanju mladih time što smo ga posmatrali iz aspekta kako hedonističkog tako i eudaimonističkog blagostanja. Došli smo do zaključka da mlade osobe starosti između 18 i 30 godina, a koje imaju više emocionalne kompetencije imaju i veći nivo subjektivnog blagostanja i doživljaja smisla života. Pronašli smo i razliku između ove dve vrste blagostanja, odnosno primetili smo da je za veći doživljaj smisla života bitnije uočavati emocije drugih osoba i time verovatno dobiti doživljaj više svrhe kroz empatiju i altruizam, a da je manje bitno autentično izražavati svoja osećanja odnosno da je nekada potrebno sakriti svoja osećanja radi ostvarenje više svrhe.

Došli smo i do nalaza da osobe koje su u vezi se razlikuju od onih koji su sami po tome što imaju bolje kompetencije regulacije i upravljanja emocija kao i da umeju adekvatnije da imenuju i izraze svoje emocije, a takođe, ove osobe imaju i veći nivo subjektivnog blagostanja što je i u skladu sa Eriksonom psihosocijalnom teorijom razvoja za ovaj stadijum. Smatramo, s obzirom na ograničenja našeg rada navedenih u diskusiji, da naredna istraživanja u ovom smeru, pored uključivanja veće raznolikosti u pogledu materijalnog stanja, dostupnih resursa i drugih pomenutih demografskih varijabli, obuhvate i ispitivanje samoprocene ispitanika da li uspešno ostvaruju ciljeve koji njima znače i da li imaju doživljaj unutrašnjeg lokusa kontrole u pogledu njihove uspešnosti. Takođe bi bilo korisno ispitati kvalitet interpersonalnih odnosa pojedinca kako bi bolje razumeli čemu tačno koje emocionalne kompetencije doprinose unutar intimnih relacija.

Smatramo i da ovo istraživanje upućuje na to da bi bilo i smisleno i korisno kreirati programe ili intervencije pospešivanja i razvijanja emocionalnih kompetencija mladih na naročito na takav način da nauče kako da iskoriste sopstvene emocije za napredak u njima važnim oblastima a posebno u interpersonalnim odnosima koji su veoma važni u ovom životnom dobu. Emocionalne kompetencije su se pokazale kao kompetencije koje se mogu razvijati tokom celog života, odnosno njihov razvoj nije ograničen samo na ranije uzraste, a budući da smo dobili to da one značajno predviđaju i smisao života i subjektivno blagostanje na ovom uzorku mladih, koji su dva konstrukta visoko povezana sa mentalnim zdravljem, smatramo da bi se intervencijama ovog tipa podigla uspešnost prevencije psihopatoloških tegoba ove populacije stvarajući istovremeno i dobru podlogu za bolju uspešnost nošenja sa izazovima kasnijih životnih stadijuma.

Literatura

- Bar-On, R. (2010). Emotional intelligence: An integral part of positive psychology. *South African Journal of Psychology*, 40(1), 54-62.
- Beitler, L. A., Scherer, S., & Zapf, D. (2018). Interpersonal conflict at work: Age and emotional competence differences in conflict management. *Organizational Psychology Review*, 8(4), 195-227.
- Bohnert, A. M., Crnic, K. A., & Lim, K. G. (2003). Emotional competence and aggressive behavior in school-age children. *Journal of abnormal child psychology*, 31(1), 79-91
- Cavallo, K., & Brienza, D. (2002). Emotional competence and leadership excellence at Johnson & Johnson: The emotional intelligence and leadership study. *Consortium for Research on Emotional Intelligence in Organizations*, 1-12.
- Costanza, A., Prelati, M., & Pompili, M. (2019). The meaning in life in suicidal patients: The presence and the search for constructs. A systematic review. *Medicina*, 55(8), 465.
- Delle Fave, A., Brdar, I., Freire, T., Vella-Brodrick, D., & Wissing, M. P. (2011). The eudaimonic and hedonic components of happiness: Qualitative and quantitative findings. *Social indicators research*, 100(2), 185-207.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological bulletin*, 125(2), 276.
- Doğan, T., Sapmaz, F., Tel, F. D., Sapmaz, S., & Temizel, S. (2012). Meaning in life and subjective well-being among Turkish university students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 55, 612-617.
- Donohoe, J. J., & Greene, D. R. (2009). Social Relationships Mediate the Relation Between Emotional Intelligence and Meaning in Life. *Psi Chi Journal of Undergraduate Research*, 14(2).
- Fitness, J. (2001). Emotional intelligence and intimate relationships. *Emotional intelligence in everyday life*, 98-112.
- Gana, K., Broc, G., Saada, Y., Amieva, H., & Quintard, B. (2016). Subjective wellbeing and longevity: Findings from a 22-year cohort study. *Journal of Psychosomatic Research*, 85, 28-34.
- Hajnci, L., & Vučenović, D. (2013). Pojava konstrukta emocionalne inteligencije. *Suvremena psihologija*, 16(1), 95-113.
- Harlow, L. L., Newcomb, M. D., & Bentler, P. M. (1986). Depression, self-derogation, substance use, and suicide ideation: Lack of purpose in life as a mediational factor. *Journal of clinical psychology*, 42(1), 5-21.
- Jovanović, V., & Novović, Z. (2008), "Kratka skala subjektivnog blagostanja – novi instrument za procenu pozitivnog mentalnog zdravlja", *Primenjena Psihologija*, 1 (1-2), 77-94
- Klinger, E. (1998). *The search for meaning in evolutionary perspective and its clinical implications*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Kotsou, I., Nelis, D., Grégoire, J., & Mikolajczak, M. (2011). Emotional plasticity: conditions and effects of improving emotional competence in adulthood. *Journal of applied psychology*, 96(4), 827.
- Lansford, J. E. (2018). A lifespan perspective on subjective well-being. In E. Diener, S. Oishi, & L. Tay (Eds.), *Handbook of well-being*. Salt Lake City, UT: DEF Publishers. DOI:nobascholar.com

- Lever, J. P., Pinol, N. L., & Uralde, J. H. (2005). Poverty, psychological resources and subjective well-being. *Social Indicators Research*, 73(3), 375-408.
- Li, P. J., Wong, Y. J., & Chao, R. C. L. (2019). Happiness and meaning in life: Unique, differential, and indirect associations with mental health. *Counselling Psychology Quarterly*, 32(3-4), 396-414.
- Martin, R. A., MacKinnon, S., Johnson, J., & Rohsenow, D. J. (2011). Purpose in life predicts treatment outcome among adult cocaine abusers in treatment. *Journal of substance abuse treatment*, 40(2), 183-188.
- Miedema, B., Hamilton, R., Fortin, P., Easley, J., & Matthews, M. (2010). "You can only take so much, and it took everything out of me": Coping strategies used by parents of children with cancer. *Palliative & supportive care*, 8(2), 197-206.
- Molasso, W. R. (2006). Exploring Frankl's Purpose in Life with College Students. *Journal of College and Character*, 7(1), 1-10.
- Pavlović, M., & Kolić, M. (2013). Osećanje smisla života kod mladih. *Savremeni Trendovi u Psihologiji, III*, 183-184
- Qian, G. (2019). Associations of suicide and subjective well-being. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 0030222819880091.
- Rafique, E. (2020). Emotional Intelligence, Eudaimonic and Hedonic Well-Being among Students. *Foundation University Journal of Psychology*, 4(2), 64-74.
- Raina, M., & Bakhshi, A. (2013). Emotional intelligence predicts eudaimonic well-being. *IOSR J. Humanit. Soc. Sci*, 11, 42-47.
- Randelović, D., & Minić, J. (2012). Prediktori zadovoljstva životom kod studenata. *Engrami*, 34(1), 59-68.
- Rivers, S. E., Brackett, M. A., Salovey, P., & Mayer, J. D. (2007). Measuring emotional intelligence as a set of mental abilities. In G. Matthews, M. Zeidner, & R. D. Roberts (Eds.), *The science of emotional intelligence: Knowns and unknowns* (pp. 230-257). Oxford University Press.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual review of psychology*, 52(1), 141-166.
- Ryff, C. D., & Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of personality and social psychology*, 69(4), 719.
- Santos, M. C. J., Magramo Jr, C., Oguan Jr, F., Paat, J. J., & Barnachea, E. A. (2012). Meaning in life and subjective well-being: is a satisfying life meaningful?. *Researchers World*, 3(4), 32.
- Settersten, R. A., Jr. (2002). Social sources of meaning in later life. In R. S. Weiss & S. A. Bass (Eds.), *Challenges of the third age: Meaning and purpose in later life* (pp. 55-79). Oxford University Press.
- Singh, T. K., & Choudhri, N. (2014). Early Adulthood: The Role of Locus of Control, Meaning of Life and Subjective Well Being. *Journal of psychosocial research*, 9(1).
- Steptoe, A., Deaton, A., & Stone, A. A. (2015). Subjective wellbeing, health, and ageing. *The Lancet*, 385(9968), 640-648.
- Syed, M., & McLean, K. C. (2018). Erikson's theory of psychosocial development. *The SAGE encyclopedia of intellectual and developmental disorders* (pp.577-581). Thousands Oak, CA: SAGE

- Takšić, V. (2001). Upitnici emocionalne kompetentnosti (inteligencije). U K. Lacković-Grgin & Z. Penezić (Eds.), *Zbirka psihologijskih mjernih instrumenata*. Faculty of Philosophy in Zadar, Croatia
- Takšić, V., Mohorić, T., & Munjas, R. (2006). Emocionalna inteligencija: teorija, operacionalizacija, primjena i povezanost s pozitivnom psihologijom. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 15(4-5 (84-85)), 729-752.
- Takšić, V., Bradić, S., & Žauhar, V. (2013). Prikaz metoda za procjenu kroskulturalne ekvivalentnosti na primjeru upitnika emocionalne kompetentnosti. *Primenjena psihologija*, 6(2), 101-120.
- Tei, S., Becker, C., Kawada, R., Fujino, J., Jankowski, K. F., Sugihara, G., ... & Takahashi, H. (2014). Can we predict burnout severity from empathy-related brain activity?. *Translational psychiatry*, 4(6), e393-e393.
- Teques, A. P., Carrera, G. B., Ribeiro, J. P., Teques, P., & Ramón, G. L. (2016). The importance of emotional intelligence and meaning in life in psycho-oncology. *Psycho-Oncology*, 25(3), 324-331.
- Tiliouine, H., & Belgoumidi, A. (2009). An exploratory study of religiosity, meaning in life and subjective wellbeing in Muslim students from Algeria. *Applied Research in Quality of Life*, 4(1), 109-127.
- Vulić-Protić, A., & Bubalo, J. (2006). Skala smisla života. U: *Zbirka psihologijskih skala i upitnika*.
- Waterman, A. S. (2013). Eudaimonia: Contrasting two conceptions of happiness: Hedonia and eudaimonia. In *Activities for teaching positive psychology: A guide for instructors*. (pp. 29-34). American Psychological Association.
- Wnuk, M., Marcinkowski, J. T., & Fobair, P. (2012). The relationship of purpose in life and hope in shaping happiness among patients with cancer in Poland. *Journal of psychosocial oncology*, 30(4), 461-483.
- Xi, J., Lee, M. T., Carter, J. R., & Delgado, D. (2018). Gender differences in purpose in life: The mediation effect of altruism. *Journal of Humanistic Psychology*, 0022167818777658.
- Yalçın, İ., & Malkoç, A. (2015). The relationship between meaning in life and subjective well-being: Forgiveness and hope as mediators. *Journal of Happiness Studies*, 16(4), 915-929.
- Yuchang, J. I. N., Mingcheng, H. E., & Junyi, L. I. (2016). The relationship between meaning in life and subjective well-being in China: A Meta-analysis. *Advances in Psychological Science*, 24(12), 1854.
- Zika, S., & Chamberlain, K. (1992). On the relation between meaning in life and psychological well-being. *British journal of psychology*, 83(1), 133-145.
- Zysberg, L. (2012). Loneliness and emotional intelligence. *The Journal of psychology*, 146(1-2), 37-46.

Miljana Cvetković⁵
OLI Centar za integrativnu
psihodinamsku psihoterapiju,
Beograd

Psihodinamski pristup opsesivno - kompulsivnom poremećaju

Sažetak

Psihodinamske teorije opsesivno-kompulzivne ličnosti naglašavaju značaj ranih iskustava, analne faze razvoja i internalizovanih objekata koji oblikuju kasnije obrasce kontrole, perfekcionizma i rigidnosti. U okviru Integrativne Psihodinamske Psihoterapije (OLI metoda), sposobnost za rad i sposobnost za ljubav posmatraju se kroz prizmu ranih odnosa i načina na koji su figure autoriteta i značajni objekti ogledali dete u ranom razvoju. Opsesivno-kompulzivni obrasci time nisu shvaćeni samo kao simptomi, već kao organizacija ličnosti koja služi da odbrani self od anksioznosti, progoniteljskog superega i potisnutih impulsa.

Posebnu važnost u radu sa ovim klijentima ima analiza transfera, jer kroz transfer terapeut postaje figura superega, majke, oca ili senke, omogućavajući ponavljanje i obradu ranih konflikata. Na taj način rigidni obrasci kontrole i perfekcionizma bivaju razloženi, te se dobija uvid u njihovo značenje. Transfer tako postaje glavno polje u kojem klijent uči da prepozna i integriše potisnute afekte, da razvija veću toleranciju ambivalencije i da postepeno prelazi iz rigidne kontrole u fleksibilniji i vitalniji odnos prema sebi i drugima.

U ovom radu prikazali smo kako se u terapijskom procesu prepoznaje analna rigidnost u oblasti rada i odnosa, kako se ona povezuje sa porodičnim figurama (majka, otac, sestra, bake), i kako se kroz transfer i kontratransfer može osvetliti i transformisati. Na ovaj način psihodinamski pristup OKP-u prevazilazi simptomatsko posmatranje i otvara prostor za dublju promenu ličnosti, kroz integraciju superega, senke i celovitije doživljavanje objekata.

Ključne reči: opsesivno-kompulsivni poremećaj, analna faza, superego, transfer, celovitost objekta, OLI metod.

5 m.cvetkovic.2704@gmail.com

1. UVOD

Psihodinamski pristup opsesivno-kompulzivnoj organizaciji ličnosti i poremećaju pruža jedinstvenu perspektivu koja nadilazi samu deskripciju simptoma. Umesto da se fokusira isključivo na opsesivne misli, kompulzivne rituale i perfekcionistačke obrasce, ovaj pristup istražuje dubinske intrapsihičke konflikte, nesvesne dinamike i rane odnose iz kojih simptomi proizlaze. OKP se tako ne posmatra kao puka „navika“ ili izolovan poremećaj, već kao složen način na koji ličnost održava ravnotežu između unutrašnjih zahteva superega, potisnutih impulsa i potrebe za kontrolom spolnog sveta.

Poseban značaj u psihodinamskom radu ima analiza transfera. U terapijskom prostoru nesvesni obrasci iz ranih odnosa ponovo se aktiviraju i prenose na terapeuta. Na taj način klijent „oživljava“ svoje konflikte i omogućava da se oni sagledaju, interpretiraju i transformišu u sadašnjem odnosu. Transfer postaje most između prošlog iskustva i sadašnjeg doživljaja, a njegovim razlaganjem klijent uči da integriše potisnute aspekte sebe i da razvije fleksibilniji odnos prema drugima.

U ovom poglavlju prikazali smo kako se kroz rad na transferu otvaraju ključne teme klijentove dinamike:

- odnos sa majkom kao figurom koja ga je ogledala kroz trud ali i umanjila njegovu vrednost,
- doživljaj oca kao pasivne i nemoćne figure koja izaziva gađenje i stid,
- rivalstvo sa sestrom i identifikaciju sa majčnim vrednostima,
- različita iskustva sa bakama, od topline i štednje kao sigurnosti, do zastrašivanja i magijskog mišljenja,
- projektovanje senke na prijatelja i partnerku,
- kao i način na koji se sve ove dinamike ponovo odigravaju u terapijskom odnosu – gde terapeut čas zauzima mesto superega, čas senke, majke ili oca.

Na ovaj način, psihodinamski rad omogućava ne samo razumevanje simptoma, već i njihovo prevođenje u emocionalno iskustvo koje može biti obrađeno, integrisano i transformisano. Prikazani materijal pokazuje da je analiza transfera ključna za razumevanje kako rigidnost, perfekcionizam i potreba za kontrolom funkcionišu u klijentovoj ličnosti, ali i za otvaranje prostora ka većoj slobodi, vitalnosti i sposobnosti za ljubav i rad.

2. PRIKAZ SLUČAJA

2.1 Demografski i profesionalni podaci

Klijent je muška osoba, zaposlen kao sportski trener u privatnoj školi sporta. Radi sa decom uzrasta od 3 do 15 godina, raspoređenom u više grupa. Pored vođenja treninga, samostalno obavlja i administrativne poslove (članarine, evidencija, oprema). Iako postoje kolege koji dele iste zadatke, klijent pokazuje izraženu rezervisanost prema delegiranju.

2.2 Povod za javljanje

Prvi kontakt uspostavljen je nakon predavanja o disciplini kod dece, kojem je klijent prisustvovao. Isprva je motivacija bila stručno usavršavanje, ali se nakon nekoliko nedelja odlučio za psihoterapijski rad zbog izražene anksioznosti, teškoća u izvršavanju obaveza (fakultet, vozački ispit), problema sa organizacijom posla i osećaja „lenjosti“.

2.3 Klinička zapažanja

Na prvom susretu klijent je delovao ljubazno, ali uzdržano, sa pažljivo negovanim izgledom (uredna garderoba, parfem, formalno držanje). Tokom razgovora isticao je gađenje prema „bezobraznoj“ deci, roditeljima koji kasne sa plaćanjem i deci koju naziva „kljakavom“, što definiše kao nemotivisanost i nepoštovanje pravila. Emocionalna ekspresija bila je ograničena, osim pomenutog gađenja.

Telesni stav bio je krut: sedeo je uspravljeno, sa ramenima skupljenim uz telo. Pre seansi je primećeno da dugo pere ruke u toaletu i da izbegava da dodiruje predmete u sobi, što može ukazivati na potrebu za kontrolom i distanciranjem od telesnih senzacija. Prisutan je tik (podizanje obrva), koji klijent doživljava kao izvor srama i nepravilnog ponašanja pred roditeljima dece. Perfekcionizam je izražen i u poslu i u privatnim aktivnostima – često čita pedagoške članke kako bi „radio bolje“, ali teško prihvata pomoć i saradnju sa kolegama.

U klijentovom telesnom stavu jasno se prepoznaje ono što je Vilhelm Rajh opisivao kao **karakterna oklopljenost** – hronično grčenje mišića koje odražava psihičke odbrane. Uspravljeno sedenje sa ramenima skupljenim uz telo pokazuje rigidnost i potrebu da se telesne senzacije kontrolišu i potisnu. Dugo pranje ruku i izbegavanje dodira sa predmetima može se razumeti kao telesni ekvivalent opsesivnih rituala – pokušaj da se održi granica između unutrašnjeg i spolnog, čistog i „prljavog“. Tik u vidu podizanja obrva funkcioniše kao telesni simptom koji u sebi nosi potisnutu tenziju, ali istovremeno budi osećaj srama i neadekvatnosti.

Perfekcionizam, kako u poslu tako i u privatnim aktivnostima, dodatno potvrđuje analno-opesivnu organizaciju i naglašenu potrebu da se kroz telesnu i mentalnu kontrolu održi osećaj sigurnosti. U Rajhovom smislu, telo ovde nije samo nosilac simptoma, već i mapa psihičkih odbrana – način na koji se unutrašnja konfliktnost doslovno „upiše“ u mišićne napetosti i ponašanje (Reich, 1949/1972).

2.4 Porodična dinamika

Majka klijenta bila je centralna figura porodice, brižna i odgovorna, ali emocionalno uzdržana i hladna. Iako stalno zaposlena u školi, radila je i dodatne poslove kako bi obezbedila egzistenciju porodice. Porodica je u detinjstvu klijenta živela u izrazitom siromaštvu, pa je majčin rad bio presudan za preživljavanje. Za to vreme klijent je brinuo o mlađoj sestr, učio i redovno obavljao domaće zadatke. On opisuje sebe kao poslušnog, ali „ne mnogo pametnog“ – sliku koja potiče iz majčinih opisa i time predstavlja oblik ranog ogledanja.

U Kohutovom smislu, majka je pružala ogledanje koje je potvrdilo klijentovu poslušnost i vrednoću, ali ga je istovremeno ograničilo opisom „nije pametan“. Umesto da podrži njegovo grandiozno self i omogući razvoj samopouzdanja, ogledanje je bilo parcijalno i umanjujuće. Rezultat je narcistička ranjivost i trajni osećaj da se vrednost mora potvrditi trudom, dok se u dubini održava doživljaj nedovoljnosti (Kohut, 1971).

Paralelno, prisutna je edipalna dinamika. Klijent često naglašava da je majka bila nesrećna u braku i da je „trebala da se razvede“. On je doživljava kao nekoga kome je s njim bilo „lepše nego sa ocem“, pri čemu su njih dvoje povezani zajedničkom identifikacijom u radu, istrajnosti i emocionalnoj hladnoći. Na taj način majka postaje ekskluzivni objekat, dok otac zauzima mesto rivala – što je klasičan izraz edipalne pozicije (Freud, 1923/1961). Bes se pojavio u trenutku kada je postao svestan mogućnosti da je majka ipak želela da ostane u braku. Taj afekat, iako bolan, delovao je kao proboj iz uobičajene indiferentnosti i doneo je u terapiji osećaj vitalnosti.

Transferna reakcija jasno se manifestovala kada je terapeut postavio pitanje: „Kako znate da je majka bila nesrećna?“ Klijent je to doživio kao razočaranje, optuživši terapeuta da je „neprofesionalan i spekulativan“. Nakon toga javio se otpor u vidu pasivne agresije i kašnjenja na seanse, što je potpuno atipično s obzirom na njegovu uobičajenu pedantnost. U transferu, terapeut je postavljen u poziciju majke koja razočarava, baš kao što je majka razočarala ostankom sa ocem. Otpor u vidu kašnjenja može se razumeti kao pasivna osvetoljubivost, ali i kao pokušaj očuvanja idealizovane slike majke i odbrane od razaranja fantazme o ekskluzivnom odnosu.

Uz edipalnu dinamiku, važan je i kohutovski motiv blizanaštva (twinship). Klijent i majka delili su osećaj zajedništva u podnošenju života: oboje vredni i uporni, ali emocionalno odsutni. To blizanaštvo davalo mu je osećaj pripadanja, ali ne i topline. Tek kroz pojavu besa otvorio se prostor za doživljavanje vitalnih afekata i mogućnost dublje emocionalne obrade.

3. PSIHODINAMSKI ZNAČAJ

1. Ogledanje majke: parcijalno i umanjujuće ogledanje formiralo je narcističku ranjivost i trajni osećaj nedovoljnosti.
2. Edipalna dinamika: majka kao ekskluzivni objekat, otac kao rival; fantazma o pripadanju majke klijentu vodi u bes pri suočavanju sa njenim ostankom u braku.
3. Transfer i otpor: terapeut doživljen kao razočaravajuća majka; otpor se javlja u vidu pasivne agresije i kašnjenja, čime se čuva idealizovana slika majke.
4. Blizanaštvo: identifikacija sa majkom kroz zajedničku pokornost životu održava emocionalnu hladnoću i onemogućava vitalnost.
5. Afekt besa: proboj besa u terapiji predstavlja značajan moment u kojem klijent napušta indiferentnost i otvara mogućnost emocionalnog kontakta i daljeg rada na integraciji potisnutih osećanja.

3.1 Otac

Otac klijenta bio je dugogodišnji onkološki bolesnik, pasivan i nezadovoljan, većinu vremena provodio je kod kuće, uz televizor. Klijent ga doživljava kroz osećaj gađenja i odbojnosti, nasuprot slici majke koja je bila aktivna i borbena. Tokom terapije evocirao je epizodu kada ga je miris očevog urina snažno podsetio na nemoć i telesno propadanje. Isprva nije želeo da prizna da oseća gađenje prema ocu; kada je terapeut skrenuo pažnju na facijalnu ekspresiju koja je to odavala, klijent je osetio stid i rasplakao se.

U analizi tog trenutka klijent je rekao da plače jer „to nije u redu“ – što ukazuje na delovanje unutrašnjeg progoniteljskog superega (Freud, 1923/1961), koji mu ne dozvoljava da prizna i izrazi ambivalentna osećanja prema ocu. Gađenje izazvano mirisom urina može se razumeti kao simbolizacija neprijatnih osećanja vezanih za očevu pasivnost, nemoć i propadanje. Ambivalencija je snažna: s jedne strane sažaljenje i obaveza, a s druge osećaj odbojnosti i razočaranja.

Otac se tokom života opisuje kao „ne naročito vredan“ – radio je povremene, manje značajne poslove, a nakon oboljenja potpuno je prestao da radi. Klijent se u tom vakuumu često postavljao na mesto oca, preuzimajući ulogu „starijeg muškarca u kući“, što je i okolina primećivala i opisivala ga kao „starmalog“. Ta prerana parentifikacija (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973) dodatno je učvrstila njegovu identifikaciju sa odgovornošću i poslušnošću, ali i otežala razvoj spontanosti i vitalnosti.

Odnosi u školi potvrđuju ovu dinamiku. Klijent je imao posebno značajan odnos sa nastavnikom fizičkog vaspitanja, kroz koji je prorađivao deo osećanja povezanih sa ocem. Taj nastavnik je,

u simboličkom smislu, zauzeo mesto očinske figure, nudeći model koji je bio drugačiji od pasivnog i bolesnog oca, što je omogućilo delimičnu obradu edipalnog konflikta (Freud, 1924/1959) i fantazije o autoritetu.

3.2 Psihodinamski značaj

1. Gađenje i stid: Osećaj gađenja prema mirisu urina predstavlja simbol neprijatnih i odbojnih osećanja prema ocu; stid i plač ukazuju na strogi progoniteljski superego koji brani od otvorenog izražavanja tih afekata.
2. Ambivalencija: Klijent istovremeno oseća obavezu, sažaljenje i odbojnost prema ocu – što ukazuje na nerazrešenost edipalnih i narcističkih konflikata.
3. Pasivnost oca: Slika oca koji se „pre dao životu“ dodatno naglašava kontrast sa majkom i osnažuje klijentovu identifikaciju sa njom kao aktivnom i borbenom.
4. Parentifikacija: Preuzimanje očinske uloge i doživljaj kao „starmalog“ ukazuju na prerano sazrevanje i gubitak dečje pozicije, što je oblikovalo rigidnu odgovornost i smanjilo kapacitet za igru i spontanost.
5. Supstitucija očinske figure: Odnos sa nastavnikom fizičkog predstavlja pokušaj da se kroz transfernu vezu pronade i rekonstruiše očinska figura koja bi mogla da ponudi autoritet, granice i model identifikacije, za razliku od pasivnog i bolesnog oca.

3.3 Sestra

Sestra klijenta je distancirana i samostalna, završila je fakultet i pronašla stabilan posao nakon perioda rada u teškim uslovima. U adolescenciji je imala epizode bulimije (Bruch, 1978), a kasnije i više operacija tumora dojke. U poređenju sa ocem, klijent je opisuje kao funkcionalnu i borbenu, ali emotivno burniju i „nervoznu“. U terapiji je prepoznao da sestra gaji bes prema majci, dok je on bio doživljavan kao „miljenik“.

U porodičnoj dinamici često je preuzimao ulogu medijatora, što ga je približavalo majci i pozicioniralo nasuprot sestre. Na nesvesnom planu tu je izraženo rivalstvo sa edipalnom strukturom (Freud, 1924/1959): sestra je rival u borbi za majčinu ljubav. Klijent pokušava da „pobedi“ sestru kroz identifikaciju sa majčinim vrednostima – on je poslušan, odgovoran, pedantan i radan. Nasuprot tome, sestra je emotivna, nestabilna i u majčinim očima „problematična“. Međutim, paradoks nastaje u tome što majka, uprkos svemu, ostaje privržena sestri. Time se potvrđuje klijentova fantazma da ljubav nikada ne može biti osigurana isključivo trudom i poslušnošću.

Na nivou psihoseksualnog razvoja, ova dinamika održava ga u analnom stadijumu (Freud, 1908/1959). Analna pozicija karakteriše se fokusom na kontrolu, urednost, štedljivost i tvrdoglavost, a u kliničkoj slici klijentovog OKP-a jasno su prisutne dimenzije pedantnosti, rigidnosti i potrebe da sve bude „ispravno“. Za razliku od sestre, koja kroz bulimiju i emotivne ispade ostaje u oralno-impulsivnoj poziciji (Abraham, 1924/1966), on se vezuje za analne vrednosti koje majka nagrađuje: red, kontrolu i trud. Time nesvesno pokušava da obezbedi majčinu ljubav i potvrdu.

U tom smislu, OKP organizacija ličnosti može se razumeti kao adaptivni odgovor na porodičnu dinamiku: on je „dobar“ kroz rad, samokontrolu i potiskivanje impulsa, dok je sestra „loša“ jer izražava emocije i telesne potrebe (prejedanje, bolesti). Uprkos toj „pobedi“, iskustvo je ambivalentno – majka ostaje vezana i za sestru, pa njegov trud nikada ne dovodi do osećaja ekskluzivne sigurnosti. To stvara trajni narcistički defekt: ljubav se ne može osvojiti, čak ni perfekcionizmom i poslušnošću (Kohut, 1971).

3.4 Psihodinamski značaj

1. Rivalstvo sa sestrom: u edipalnoj dinamici sestra je rival za majčinu ljubav; klijent pobjedu traži kroz analne vrednosti rada, reda i poslušnosti.
2. Analna pozicija i OKP: vezivanje za analne karakteristike omogućava mu osećaj kontrole i moralne nadmoći nad sestrom, ali ga zadržava u rigidnosti i potiskivanju impulsa.
3. Ambivalentna pobjeda: iako je bio „miljenik“, majka ostaje vezana za sestru; to osujećuje fantazmu ekskluzivne pobjede i učvršćuje opsesivnu potrebu da još više kontroliše.
4. Majčini kriterijumi: kroz nagrađivanje analnih vrednosti (urednost, trud) i odbacivanje emotivnosti, majka je oblikovala put ka opsesivnoj organizaciji.
5. Narcistička ranjivost: paradoks – on ostaje „pobednik“ u majčinim očima, ali gubitnik u realnosti, jer ljubav nije ekskluzivna i ne može se obezbediti kontrolom.

3.5 Baka po majci

Baka se u klijentovom sećanju pojavljuje kao topla i podržavajuća figura, koja je i pored siromaštva uspevala da pruži osećaj sigurnosti i prihvatanja. Za razliku od majke, koja je naglašavala rad, disciplinu i poslušnost, i oca, koji je bio pasivan i nemoćan, baka je nudila emocionalnu dostupnost i razumevanje. Kod nje je klijent nalazio utočište i osećaj da može biti viđen i voljen i bez uslovljavanja postignućem.

Na planu psihoseksualnog razvoja, baka se može povezati sa analnim stadijumom (Freud, 1908/1959), ali u njegovoj adaptivnoj dimenziji. Siromaštvo u kojem je živela oblikovalo je vrednost štednje i racionalnog raspolaganja resursima. Međutim, ta štednja nije bila rigidna i progoniteljska, već je predstavljala način da se obezbedi sigurnost i kontinuitet. Drugim rečima, kroz odnos sa bakom klijent je internalizovao ideju da je moguće štedeti da bismo se osećali bezbedno, a ne samo da bismo uskraćivali sebi ili drugima.

Ova razlika je u terapijskom radu imala presudan značaj. Dok je majčina verzija analnih vrednosti bila obeležena hladnoćom i uslovljenošću („vrediš ako se trudiš i radiš“), baka je te iste vrednosti prenosila u atmosferi topline i brige. Evociranje uspomena na nju omogućilo je klijentu da doživi emocije kao vredne i legitimne, da poveže samokontrolu i štedljivost sa osećajem sigurnosti i pripadanja, a ne samo sa odricanjem i rigidnošću. Na taj način baka je predstavljala **korektivnu figuru** (Kohut, 1971) koja je ublažila opsesivno-kompulzivne tendencije i otvorila mogućnost da se rigidni mehanizmi kontrole transformišu u adaptivne oblike samobriga.

3.6 Psihodinamski značaj

1. Toplina i prihvatanje: baka se javlja kao kompenzacija za majčinu hladnoću i očevu pasivnost, nudeći emocionalnu sigurnost i toplinu.
2. Analna dimenzija: štedljivost i samokontrola dobijaju smisao brige i sigurnosti, umesto rigidne kontrole i uskraćivanja.
3. Korektivno iskustvo: evociranje uspomena na baku u terapiji omogućilo je klijentu da poveže osećaj sigurnosti sa emocijama i prihvatanjem.
4. Integracija: baka je bila figura kroz koju se rigidni analni obrasci mogli reinterpretirati i povezati sa toplinom, što je predstavljalo važan korektivni faktor u njegovom psihičkom razvoju i terapijskom procesu.

3.7 Baka po ocu

Baka po ocu u klijentovom doživljaju zauzima mesto manipulativne i zastrašujuće figure, sklone sujeverju, magijskim objašnjenjima i ritualima koji su u njemu izazivali osećaj straha i nesigurnosti. U odnosu na toplu i brižnu baku po majci, ona se pojavljuje kao potpuna suprotnost – neprijatna, emocionalno udaljena, ali praktična i materijalno stabilna. Tokom seansi, kada je govorio o njoj, klijent je bio vidno uplašen, što ukazuje na trajni emocionalni trag njenih postupaka i stavova u njegovom detinjstvu.

Njeno sujeverje i rituali u ranom iskustvu ostavili su važan psihodinamski pečat. Magijsko mišljenje, koje je u detinjstvu prirodan deo kognitivnog i emocionalnog razvoja (Piaget, 1929/1951), u kontaktu sa njom nije bilo prevaziđeno, već je dobijalo potvrdu kroz njene stavove i prakse. Na taj način kod klijenta se razvila trajna napetost između realističkog mišljenja i fantazmatskog straha, što je poslužilo kao osnova za opsesivno-kompulzivne obrasce (Freud, 1907/1959). OKP dinamika se često zasniva na pokušaju da se magijsko mišljenje kontroliše logikom i ritualima; upravo je u kontaktu sa ovom bakom klijent doživljavao realnu potvrdu da „nevidljive sile“ vladaju i da mogu doneti nesigurnost i opasnost.

Psihodinamski je značajno i to da je baka po ocu delovala kao „prozorska“ figura u spoljašnji svet, umesto pasivnog i bolesnog oca. Ona je bila ta koja je obezbeđivala praktičnu stabilnost i kontakt sa spoljnim okruženjem, dok je otac ostajao povučen i nemoćan. Na taj način zauzela je deo očinske funkcije, ali u distorziranoj formi – umesto da pruži model sigurnog i pouzdanog autoriteta, ona je donela dimenziju zastrašivanja i iracionalnosti. To je kod klijenta doprinelo formiranju ambivalentne slike autoriteta: sa jedne strane praktičan i neophodan, sa druge strane zastrašujuć i nepouzdan (Klein, 1946/1975).

3.8 Psihodinamski značaj

1. Magijsko mišljenje: njeni rituali i sujeverje produžili su fazu magijskog mišljenja u klijentovom razvoju i postavili osnovu za kasnije opsesivno-kompulzivne obrasce – stalni sukob između racionalnog i iracionalnog.
2. Zastrašivanje i nesigurnost: njeno prisustvo oblikovalo je trajni doživljaj pretnje i anksioznosti, što se ponovo aktiviralo u terapiji kroz klijentov strah dok o njoj govori.
3. Autoritetska figura: umesto pasivnog oca, ona je bila ta koja je predstavljala „kontakt sa spoljnim svetom“; međutim, autoritet koji je nudila bio je prožet manipulacijom i zastrašivanjem.
4. Ambivalencija: istovremeno neprijatna i udaljavajuća, ali i praktična i materijalno stabilna – što je klijentu dalo konfuznu sliku autoriteta kao istovremeno nužnog i opasnog.
5. Razvoj OKP dinamike: iskustvo s njom doprinelo je tome da klijent kasnije razvija obrasce kontrole i pedantnosti kao pokušaj da umanja osećaj magijske pretnje i da se zaštititi od iracionalnog i nepredvidivog.

3.9 Socijalni i ljubavni odnosi

Klijentova prijateljstva opisuju se kao površna i obeležena njegovim kriticizmom. U odnosima preuzima ulogu suprega – moralizuje, ukazuje na „greške“ drugih i retko pokazuje emocionalnu toplinu. Najbliži prijatelj mu je kolega, bivši zavisnik od kocke, u odnosu na koga klijent preuzima poziciju moralnog korektora.

U radu na celovitosti objekta, ovaj prijatelj ima značajnu funkciju senke. On je oličenje osobina koje klijent projektivno odbacuje iz sebe: lenjost, kršenje pravila, rasipanje novca, nedostatak kontrole i discipline (Jung, 1959/1991). Posmatrano kroz analnu fazu, prijatelj predstavlja suprotnost njegovim usvojenim vrednostima reda, štedljivosti i kontrole (Freud, 1908/1959). Klijent ga doživljava kao rasipnika i neodgovornog, dok sam sebe vidi kao onoga ko je štedljiv, pedantan i odgovoran. Takva projektivna dihotomija ukazuje na rigidnost analne pozicije: da bi održao osećaj reda i moralne nadmoći, klijent deli svet na „one koji kontrolišu“ i „one koji rasipaju“. Prijatelj kockar mu omogućava da stalno potvrđuje sopstvenu ispravnost, ali i da se u transferno-projektivnom smislu susretne sa sopstvenom potisnutom stranom.

Partnerske odnose je u početku terapije smatrao sekundarnim u odnosu na rad. Tipično se vezivao za emotivno nedostupne devojke, pri čemu su dostupnije partnerke brzo gubile vrednost. Vezivanje je bilo obeleženo praćenjem profila na društvenim mrežama, lažnim osećajem „sudbinske povezanosti“ i opsesivnim mislima. Ovaj obrazac ukazuje na narcističku ranjivost i nemogućnost da se celovito doživi drugi – vrednost objekta oscilira između idealizacije i devalvacije (Kernberg, 1975).

Tokom terapije klijent je započeo stabilniju vezu u kojoj je ostao duže od dve godine. Partnerka se opisuje kao vesela, razdražljiva, sklona umiljavanju, voli da sprema hranu i često nosi šarenu odeću. Po spoljnim karakteristikama može podsećati na histrioničnu strukturu, ali bez dovoljno kliničkog materijala to se ne može tvrditi. Za klijenta, ona ima funkciju „senke“ na drugi način od prijatelja: njena živost, razigranost, emocionalna ekspresija i telesna bliskost predstavljaju sve ono što on sam ne dopušta sebi u strogoj analnoj poziciji. Njena sklonost ka izražavanju i telesnosti (hrana, boje, emocionalnost) ulazi u kontrast sa njegovim rigidnim vrednostima štednje, samokontrole i suzdržanosti.

Na taj način, i prijatelj kockar i partnerka funkcionišu kao senke – figure kroz koje se otelovljuju njegove potisnute strane. On se, u odnosu sa njima, suočava sa onim što potiskuje: rasipništvo i gubitak kontrole kroz prijatelja, a živost, spontanost i emocionalnost kroz partnerku. Oba odnosa omogućavaju u terapiji rad na celovitosti objekta: integraciju suprotstavljenih aspekata selfa i prepoznavanje da su i kontrola i rasipništvo, i štedljivost i razigranost, deo ljudskog iskustva.

4. SPOSOBNOST ZA LJUBAV

Klijent je partnerski odnos započeo putem aplikacije Tinder, što mu je omogućilo osećaj kontrole u samom startu. Proučavao je profil partnerke i naglašavao da mu je važno da ona bude „ispravna“ i da ne napravi grešku. To je pokazatelj njegove potrebe da odnos učini predvidivim i da kroz kontrolu ublaži anksioznost i rizik emotivne povređenosti.

Na pitanje šta mu se dopada kod partnerke, često je davao odgovore u obliku pravila („treba da imam devojku“), a ne kroz izražavanje ličnog doživljaja. Time je izbegavao kontakt sa sopstvenim emocijama i senkom koju partnerka u njemu pokreće – njenom razigranošću, šarenilom i živom ekspresijom. Tek kroz terapijski rad uspevao je da navede konkretne kvalitete: da je lepa, pristojna i šarmantna.

Istovremeno je osećao strah i nepoverenje prema njenoj neozbiljnosti i površnosti, jer te osobine ugrožavaju njegovu unutrašnju potrebu za redom i kontrolom. Ambivalencija je bila dodatno obojena i odnosom prema majci: u početku se plašio da će majka osuditi njegov izbor „neozbiljne“ devojke, ali se pokazalo da je partnerka dopadljiva i da se svidela majci. Time je razbijena njegova fantazma o majci kao strogom sudiji i otvoren prostor da odnos opstane i učvrsti se.

4.1 Celovitost objekta

Rad na ovom odnosu osvetljava klijentov kapacitet za celovitost objekta (Jovanović, 2013):

- Tolerisanje ambivalencije: iako ga uznemiravaju partnerkine osobine koje doživljava kao površne, uspeva da održi vezu i zadrži pozitivnu sliku o njoj.
- Održavanje vrednosti objekta: partnerka ostaje „lepa, pristojna i šarmantna“ iako ga frustrira; vrednost nije potpuno devalvirana zbog negativnih aspekata.
- Integracija emocija i bliskosti: veza traje duže od prethodnih i u njoj je uspeo da održi i telesnu i emotivnu bliskost, a ne samo opsesivne fantazije o nedostupnim partnerkama.
- Realističniji doživljaj drugog: umesto da partnerku doživljava kao figuru koja mora da ispunji pravilo, uči da je vidi kao osobu sa sopstvenim osobinama – i privlačnim i iritantnim.

4.2 Psihodinamski značaj

U partnerskom odnosu klijent razvija sposobnost za ljubav tako što prelazi iz rigidne moralizacije i kontrole u pravcu prihvatanja ambivalencije i tolerancije realnosti drugog. Partnerka, kao „senka“, nosi njegove potisnute delove – razigranost, neozbiljnost, emocionalnost – a kroz vezu s njom klijent ima mogućnost da ih prepozna i integriše. U terapijskom smislu, ovo je važan korak u kompetenciji celovitosti objekta: održati pozitivan doživljaj drugog i pored frustracija, i graditi vezu koja traje.

5. SPOSOBNOST ZA RAD

Kod klijenta se u profesionalnom funkcionisanju jasno prepoznaje obrazac analnog karaktera (Freud, 1908/1959), što se manifestuje kroz rigidnost, perfekcionizam i potrebu za apsolutnom kontrolom. Njegov radni stil obeležava stalna briga da se sve zadatke obavi „kako treba“, uz insistiranje da se svaka sitnica dovede u red i ostavi na svoje mesto. Radni prostor, dokumentacija i obaveze moraju biti sistematično organizovani, a svako odstupanje izaziva u njemu iritaciju i osećaj da je narušen poredak.

Kolege doživljava ambivalentno: s jedne strane oni su mu prijatelji i deo njegovog socijalnog okruženja, a s druge strane često su predmet njegove kritike. Najčešće ih optužuje za „lenjost“ i „nemar“, naglašavajući da ne posvećuju dovoljno pažnje detaljima ili da ne poštuju procedure. Umesto da zadatke podeli i delegira, klijent preuzima gotovo sve obaveze na sebe. Administrativne poslove, vođenje treninga ili organizaciju događaja zadržava u svojim rukama, jer poveravanje drugima doživljava kao rizik od greške i gubitka kontrole. Time ostaje preopterećen i iscrpljen, ali ujedno održava osećaj da je on taj koji drži sistem na okupu.

Ovakvo ponašanje u velikoj meri je oblikovano unutrašnjim superegom (Freud, 1923/1961). Autoritete doživljava sa strahom i poštovanjem, a njihova eventualna kritika za njega bi značila ozbiljan udarac. Stoga stalno „prijavljuje“ nedostatke i propuste kod kolega nadređenima, kao da time pokazuje sopstvenu ispravnost i odanost pravilima. Šef se u ovoj dinamici pojavljuje kao simbol superega: instanca koja procenjuje i sankcioniše. Time klijent, kroz revnosno ispunjavanje zadataka i ukazivanje na tuđe greške, brani sebe od zamišljene kazne.

Analni karakter u njegovom slučaju vidljiv je kroz nekoliko ključnih dimenzija:

- Rigidna kontrola – svaki posao mora biti urađen po pravilima, bez improvizacije i odstupanja.
- Perfekcionizam – standardi su visoki i nepregovarljivi; i najmanja greška doživljava se kao ozbiljan problem.

- Pedantnost i urednost – insistira da se sve ostavi na svoje mesto, i u materijalnom i u organizacionom smislu.
- Kriticism i moralizacija – kolege se procenjuju prvenstveno po tome da li su ispravni, a ne po ličnim kvalitetima ili rezultatima.
- Nemogućnost delegiranja – poveravanje zadataka drugima izaziva strah da će izgubiti kontrolu i biti razočaran u ishod.

Po OLI metodu, sposobnost za rad podrazumeva ne samo istrajnost, odgovornost i organizovanost, već i fleksibilnost, kreativnost i mogućnost saradnje (Jovanović, 2013). Kod klijenta su prve dimenzije (istrajnost, disciplina, odgovornost) veoma razvijene, ali na uštrb drugih. Njegov kapacitet za rad ostaje krut i defanzivan: on radi mnogo i temeljno, ali sa malo spontanosti i poverenja u druge.

Rad u ovom obrascu ima zaštitnu funkciju: kroz perfekcionizam i pedantnost klijent umiruje svoj unutrašnji progoniteljski superego (Freud, 1923/1961). Ako je sve urađeno „kako treba“ i ako se on sam pokaže kao revnosan, tada je manja verovatnoća da će biti kritikovan ili kažnjen. Na taj način rad postaje polje stalne samoprovere i samodokazivanja, a ne kreativnog razvoja. Perfekcionizam je, u tom smislu, oblik unutrašnjeg rituala koji ga štiti od anksioznosti.

Klinički značajno je i to što se rad koristi kao sredstvo za regulaciju osećanja. Kada je uplašen, nesiguran ili povređen u međuljudskim odnosima, klijent se okreće poslu i radu na zadacima. U tome se vidi analna ekonomija (Abraham, 1921/1966): energija koja bi mogla biti investirana u emocionalne odnose, premešta se u kontrolu i red. Rezultat je da rad ostaje polje sigurnosti, dok ljubavni i prijateljski odnosi ostaju sekundarni i ugroženi njegovim rigidnim obrascima.

U terapijskom procesu, važno je diferencirati između zdravih i rigidnih aspekata njegove sposobnosti za rad. Zdravi aspekti ogledaju se u istrajnosti, odgovornosti i pedantnosti – osobinama koje mu omogućavaju da profesionalno funkcioniše i da bude prepoznat kao pouzdan. Rigidni aspekti pak onemogućavaju saradnju, jer on ne može da toleriše različite stilove rada i oseća se ugroženim kada bi trebalo da podeli odgovornost.

5.1 Psihodinamski značaj

- Analna rigidnost: rad je prožet zahtevom za potpunom urednošću i kontrolom; greška se doživljava kao katastrofa.
- Progoniteljski superego: šef ili autoritet funkcioniše kao unutrašnji kritičar; rad i prijavljivanje propusta drugih predstavljaju odbranu od zamišljene kazne.
- Održavanje kontrole: nemogućnost delegiranja i potreba da sve ostane na svom mestu predstavljaju način da se redukuje anksioznost.
- Funkcija rada: rad postaje ritualna aktivnost koja čuva osećaj sigurnosti i drži afekte pod kontrolom, ali sputava kreativnost i timsku saradnju.
- Terapijski fokus: razvijati fleksibilnost, toleranciju na grešku i poverenje u druge; omogućiti mu da rad bude i polje uživanja i saradnje, a ne samo polje kontrole i samodokazivanja.

6. TRANSFERI U RADU

U terapijskom procesu klijent je pokazivao različite transferne reakcije, koje su često bile ključne za razumevanje njegove strukture. One su nam omogućile da se nesvesni obrasci iz ranih odnosa aktuelizuju u terapijskom prostoru i postanu predmet obrade.

1. Terapeut kao superego

Manifestacija:

Kada je evocirao osećaj gađenja na miris očevog urina, klijent je reagovao stidom i plaćem. Na pitanje zašto plače, rekao je: „Zato što to nije u redu.“ Terapeut je u tom trenutku bio postavljen kao strogi superego koji sankcioniše „nedozvoljena“ osećanja prema roditeljskim figurama.

Dijalog:

- Terapeut: „*Vidim da si se postideo kada si rekao da te miris podsetio na oca.*“
- Klijent: „*Pa jeste... ali to nije u redu. Ne smem tako da osećam.*“

Razlaganje:

Ispostavilo se da iza stida stoji progoniteljski superego koji ne dozvoljava izražavanje neprijatnih osećanja. Radom na ovom transferu klijent je uvideo da terapijski prostor može biti mesto gde su i takva osećanja legitimna.

2. Terapeut kao senka

Manifestacija:

Kada je terapeut doveo u pitanje narativ o majci („Kako znate da je bila nesrećna?“), klijent je reagovao otporom i optužio terapeuta da je „neprofesionalan i spekulativan“. Nakon toga počeo je da kasni na seanse – što je za njega potpuno netipično.

Dijalog:

- Terapeut: „*Kako znate da je vaša majka bila nesrećna?*“
- Klijent: (*ćuti, menja izraz lica*) „*Pa... Vi ste sada neprofesionalni. To su vaše spekulacije.*“

Razlaganje:

Terapeut je u tom trenutku postao figura senke – neko ko kvari idealizovanu sliku i uvodi sumnju, sadrži otepljenje delove ličnosti klijenta - spekulacije, neracionalan je. Otpor (kašnjenje) bio je pasivno-agresivan pokušaj da zadrži idealizaciju.

3. Terapeut kao otac

Manifestacija:

U radu na temama vezanim za posao i autoritete, klijent je pokazivao veliku pedantnost i strah od greške. Terapeuta je u tim trenucima doživljavao kao autoritet koga se treba plašiti, ali i kome se treba dokazati.

Dijalog:

- Klijent: „*Ja sve radim tačno, ne kasnim, prijavljujem sve probleme šefu... Kod mene nema greške.*“
- Terapeut: „*Deluje mi da Vam je baš važno da ne grešite. Šta bi se desilo kada biste uprkos tome pogrešili, npr zakasnili na seansu?*“
- Klijent: „*Pa da, odmah bi došla kazna. Autoriteti ne opraštaju.*“

Razlaganje:

Ovde je terapeut bio figura očinskog autoriteta. Klijent je projektovao svoj unutrašnji strah od kazne i progoniteljski superego, u skladu sa praznim i nemoćnim očinskim likom iz detinjstva.

4. Terapeut kao majka

Manifestacija:

U transferu terapeut je često doživljavan kao figura majke – neko ko razume i podržava, ali i razočarava kada ne ispunjava očekivanja.

Dijalog:

- Terapeut: „Imam utisak da se naš odnos promenio od kada smo govorili o majci.“
- Klijent: „Da, tada ste me razočarali. Bili ste neprofesionalni, spekulisali ste. Valjda ona zna kakav je bio brak.“

Razlaganje:

Ovaj obrazac ponavlja ambivalenciju iz odnosa sa majkom: potrebu za sigurnošću i priznanjem, uz stalno iskustvo da majka ne ispunjava njegove fantazije. U terapijskom prostoru naučio je da je moguće da objekat bude i frustrirajući i vredan.

5. Terapeut kao ogledalo – zapisivanje seansi

Manifestacija:

Klijent je često posle seansi zapisivao sadržaje i donosio ih da pročita pred terapeutom, ističući tako da je on „dobar i poslušan klijent“. Jednom je upitao terapeuta: „Zašto Vi ne pišete?“ – što je otvorilo prostor za rad na značenju zapisivanja i pamćenja.

Dijalog:

- Klijent: „Ja pišem sve što smo radili. Zašto Vi ne pišete? Da li to znači da Vam nije važno?“
- Terapeut: „A šta bi za Vas značilo da pišem?“
- Klijent: „To bi značilo da ste posvećeni. Ali ako ne pišete, onda verovatno imate super-moći da pamtite.“

Razlaganje:

Ova scena pokazuje transfernu dinamiku ogledanja. Majka ga je ogledala kao vrednog ako se trudi, ali „ne mnogo pametnog“. U odnosu sa terapeutom pojavila se fantazma da je on onaj koji mora da zapisuje i dokazuje se trudom, dok terapeut „ima moć da pamti“. Terapeut je kroz ovo mogao da ogleda da i pamćenje i zaboravljanje imaju svoju funkciju, čime se otvara prostor za korektivno iskustvo.

7. ZAKLJUČAK

Opsesivno-kompulsivni poremećaj često se u savremenoj praksi svodi na simptomatsko posmatranje – kroz opsesivne misli, kompulzivne rituale i perfekcionistačke obrasce. Ipak, psihodinamski pristup pokazuje da ti simptomi nisu samo izolovane manifestacije, već izraz dubokih intrapsihičkih konflikata i ranih odnosa.

Kod ovog klijenta jasno se vidi da rigidnost, pedantnost i kontrola nisu samo navike ili temperament, već odbrambeni mehanizmi protiv progoniteljskog superega, magijskog mišljenja i potisnutih impulsa. Njegov perfekcionizam proizilazi iz pokušaja da umiri unutrašnju kaznu, a potreba za kontrolom iz straha da će „senka“ – potisnuti bes, rasipništvo, neozbiljnost ili emotivnost – izaći na površinu.

Psihodinamski rad omogućava da se:

- prepozna poreklo simptoma u ranom ogledanju i edipalnim odnosima,
- razume funkcija simptoma kao načina regulacije straha i krivice,
- istraže transferne reakcije kao ponavljanje odnosa sa roditeljskim figurama,
- i otvori prostor za integraciju – prihvatanje ambivalencije, celovitost objekta i fleksibilniji odnos prema radu, ljubavi i emocijama.

Važnost psihodinamskog pristupa u radu sa OKP-om ogleda se u tome što simptome ne tretira samo kao nešto što treba „ukloniti“, već kao jezik nesvesnog koji pruža uvid u unutrašnju dinamiku ličnosti. Tek kada se razume značenje simptoma i obrada nesvesnih konflikata, klijent može razviti veću slobodu, fleksibilnost i autentičniji odnos prema sebi i drugima.

Literatura

Abraham, K. (1966). *Selected papers of Karl Abraham* (D. Bryan & A. Strachey, Trans.). London: Hogarth Press. (Original works published 1921, 1924)

Boszormenyi-Nagy, I., & Spark, G. M. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*. Hagerstown, MD: Harper & Row.

Bruch, H. (1978). *The golden cage: The enigma of anorexia nervosa*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Freud, S. (1959). *Character and anal erotism*. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 9, pp. 169–175). London: Hogarth Press. (Original work published 1908)

Freud, S. (1959). *Obsessive acts and religious practices*. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 9, pp. 115–127). London: Hogarth Press. (Original work published 1907)

Freud, S. (1959). *The dissolution of the Oedipus complex*. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 19, pp. 173–179). London: Hogarth Press. (Original work published 1924)

Freud, S. (1961). *The ego and the id* (J. Riviere, Trans.). New York: W. W. Norton & Company. (Original work published 1923)

Jovanović, N. (2013). *Sposobnost za ljubav i rad u okviru OLI integrativne psihodinamske psihoterapije*. Beograd: OLI Centar.

Klein, M. (1975). *Notes on some schizoid mechanisms*. In J. Mitchell (Ed.), *The writings of Melanie Klein, Volume 3: Envy and gratitude and other works 1946–1963* (pp. 1–24). New York: Free Press. (Original work published 1946)

Kohut, H. (1971). *The analysis of the self*. New York: International Universities Press.

Piaget, J. (1951). *The child's conception of the world* (J. & A. Tomlinson, Trans.). London: Routledge & Kegan Paul. (Original work published 1929)

Reich, W. (1972). *Character analysis* (3rd ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux. (Original work published 1949)

Vygotsky, L. S. (1993). *Collected works of L. S. Vygotsky: Volume 2. The fundamentals of defectology* (R. W. Rieber & A. S. Carton, Eds.). New York: Plenum Press.

Nikola Savić

Kazneno-popravni zavod
za maloletnike u Valjevu

Uticaji intrapersonalnih i interpersonalnih sukoba u stvaranju neformalnog osuđeničkog sistema⁶

Sažetak

U radu se analiziraju socijalno-psihološki okidači za nastajanje udruživanja osuđenih lica. Udruživanje osuđenika je psihološka neminovnost koja u penalnom okruženju ima dve krajnosti: sa jedne strane, osuđeničko udruživanje stvara pogodno tlo za kriminalnu i asocijalnu akulturaciju koja osigurava već ranije opšte prihvaćenu stigmatizaciju osuđenika, a sa druge, omogućava većem broju osuđenika da prevlada strah i stres od efekata zatvaranja i odvajanja iz socijalne sredine.

Ključne reči: zatvor, neformalni osuđenički sistem, sukobi, struktura grupe.

⁶ Rad je nastao tokom Diplomskih akademskih master studija na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu na odseku za sociologiju u okviru predmeta *Društveni sukobi i mitovi na zapadnom Balkanu*

1. UVOD

Od postanka prvih ustanova za kažnjene postoji i njihovo udruživanje kako bi se život u takvim uslovima organizovao po istim pravilima kao i van njih i na taj način umanjila čamotinja zatvorskog života. Društvena organizacija u takvim ustanovama bazira se na strahu od drugog, te se kod svakog odvijaju unutrašnji sukobi u odabiru najfunkcionalnije strategije za preživljavanje i očuvanje ličnosti. Kada se, kao strategija, odabere stvaranje grupe koja će umanjiti šansu za ugroženost, očuvanje same grupe postaje prioritet svih članova. To očuvanje sprovodi se sukobljavanjem s drugim grupama u okruženju.

1.1 Struktura formalnog sistema

U Republici Srbiji trenutno postoji 29 zavoda za izvršenje krivičnih sankcija. Njihovo funkcionisanje regulisano je, pre svega, Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija i Pravilnikom o kućnom redu. Tako u članu 28 pomenutog zakona (u daljem tekstu: ZIKS) stoji da zavodom rukovodi upravnik, a isti odgovara direktoru Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. U članu 19 ZIKS-a navedene su službe u zavodima i to: služba za tretman, služba za obezbeđenje, služba za obuku i upošljavanje, služba za zdravstvenu zaštitu i služba za opšte poslove. Službama rukovode načelnici. Svrha postojanja navedenih službi je realizacija programa postupanja prema osuđenim licima radi što uspješnije resocijalizacije i integracije u društvenu sredinu. Latentni mehanizmi „resocijalizacije“ jesu represija, prinuda, formalizam, birokratska rešenja, hijerarhijski lanac odlučivanja, konformizam, primarnost procedura organizovanja celokupnog osuđeničkog života u zavodu, nefleksibilnost, oslanjanje na arhitektonska rešenja ustanove itd. Predstavnici i korisnici pomenutih mehanizama jesu zaposleni u zavodu, tj. formalni sistem u ustanovi.

Nasuprot formalnom sistemu, u svakom zavodu za izvršenje postoji neformalno udruživanje osuđenih lica, tj. neformalni osuđenički sistem. Takođe, i sam „formalni“ sistem ima svoje neformalno udruživanje zaposlenih radi lakšeg ostvarivanja sopstvenih potreba ili bržeg rešavanja određenih situacionih problema. Zaposleni se „udružuju“ shodno službi u kojoj rade, pozitivnim ili negativnim stavovima prema upravniku ili svojim šefovima, sindikalnom organizovanju, istim interesovanjima van ustanove, mestu rođenja i/ili prebivalištu, što gradi specifičnu klimu u određenom vremenskom trajanju, koja svakako utiče i na osuđeničko organizovanje.

Od vremena kada postoji služba koja se bavi psihosocijalnim radom (ranije služba za prevaspitanje, sada služba za tretman), postoji nesklad među službenicima usmerenim na tretman i onima usmerenim na „čuvanje“, tj. službom za obezbeđenje, koji se prenosi na novozaposlena lica, ali je pomenuti nesklad dinamičkog karaktera i često se i ne primećuje. Nerazumevanje među navedenim službama crpi svoju snagu iz svrhe kažnjavanja i načina izdržavanja kazne, pri čemu služba za obezbeđenje često vidi svrhu u prinudi, u smislu održavanja reda i mira, dok služba za tretman svrhu vidi u korektivnoj pomoći osuđenom licu. Navedeno svakako otežava kako rad u zavodu, tako i život osuđenim licima tokom izdržavanja kazne.

Pravilnikom o tretmanu i razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica bliže je objašnjena klasifikacija osuđenih u tretmane, odeljenja (otvoreno, poluotvoreno i zatvoreno), vaspitne grupe, radna mesta i smeštaj. Takođe, definisane su mere prinude, kao i načini rešavanja disciplinskih prestupa.

Psihološka problematika formalnog sistema jeste inkorporiranje nadređenog stava u odnosu na podređeni stav koji usvajaju osuđena lica, što svakako održava stabilnost u ustanovi, ali i dodatno utiče na brzinu prihvatanja pravila osuđeničkog sistema.

2. UTICAJI NA OSUĐENIČKO SAMOORGANIZOVANJE

Na nastanak neformalnog osuđeničkog sistema uticalo je i utiče set psihosocijalnih faktora. Pre svega, društvo sa svojim mehanizmima kontrole utiče na svoje članove tokom čitavog njihovog života. Na mikro planu, proces socijalizacije je prva instanca gde se uči kulturno-simbolički reper-toar određenog društva ali i smernice ponašanja, poželjno/nepoželjno i uviđanje ishoda. Društvene sankcije u interakcijama su takođe mehanizmi kontrole.⁷ Socijalne rituale učimo kako u procesu socijalizacije tako i tokom ostatka života kroz korišćenje institucija i preuzimanja određenih uloga tokom boravka u njima. Tako, rituale učimo tokom školovanja, na radnom mestu, crkvenoj zajed-nici, mikro institucijama za hobi, sport i raznodu, pa i tokom izdržavanja kazne zatvora, kako bi obezbedili „članstvo“ tj. prihvaćenost od ostalih „članova“ i u odnosu na njih definisali svoju ulogu i stratifikaciono mesto.

Na makro planu socijalne kontrole postoji niz društvenih organizacija usmerenih na kontrolu ili obezbeđivanje društvenog sigurnosnog ventila.

Jedan oblik društvene organizacije za kontrolu devijantnosti često se naziva totalna insti-tucija, u kojoj su ljudi zatvoreni dok ne prestanu da se ponašaju na devijantan način. Tipični primeri ovakvih organizacija su: zatvori, mentalne ustanove, domovi za maloletne delinkven-te, pritvor, izolovani zatvori za osumnjičene teroriste, te druge složene organizacije koje izgrednike i druge koji se smatraju opasnim, odvajaju od ostatka društva (Tarner, 2009: 192).

Razumevanje nastanka neformalnog udruživanja osuđenih treba posmatrati kroz Goffmanovu (Erving Goffman) totalnu ustanovu kao mesto stanovanja i rada velikog broja ljudi koji su u sličnoj situaciji, koji su fizički odvojeni od šireg društva na duži vremenski period i čiji je život strogo definisan i kontrolisan od strane zaposlenih (Stohr & Walsh, 2012: 115).

Prilikom hapšenja i određivanja pritvora, lice se po prvi put susreće sa gubitkom slobode i autentičnosti kao izraza dotadašnjeg ličnog identiteta. Poštovanje pravila kućnog reda, kao i službe-nika, jeste prioritet. Otežana ili zabranjena komunikacija sa spoljnim svetom dodatno urušava čovekovu ličnost, pri čemu nastaju prvi intrapersonalni sukobi. Omogućeni minimum za hranu, smeštaj i higijenu predstavlja treće urušavanje mogućnosti izbora, što povećava osećanje beznađa i agresiv-nosti. Tokom protoka vremena čovek stvara novi identitet – pritvorenički, ali i dobija novu stigmu od zaposlenih, koji ga po pravilu postavljaju u podređen položaj.

Pojedinac kome su načini zadovoljavanja osnovnih potreba (prema Maslovu) svedeni na mini-mum, uz period privikavanja na novonastalu situaciju, razvija i interakciju sa osobama iz najbliže okoline, tj. sa drugim pritvorenim licima. U zavisnosti od počinjenog krivičnog dela, novopritvoreni dobija prve instrukcije ponašanja od onih „sa druge strane zakona“. Ukoliko je lice poznato orga-nima gonjenja i ukoliko je krivično delo prihvatljivije u kriminalnom miljeu (poznate pljačke sa velikim plenom, likvidacija suparnika...), u tom slučaju dobija visok status i određene, dostupne privilegije. Ukoliko je situacija obrnuta – prvi put privođen, zakonski lakše krivično delo – lice biva podvrgnuto, pre svega, oprobavanju ličnosti kroz verbalne ili fizičke pritiske od strane „glavnog u sobi“ ili, žargonski, „sobnog“, ili nekog koga on odredi. Zatim biva po prvi put edukovano na koji način treba da se ponaša prema drugima u sobi i prema zaposlenima, posebno službenicima obez-beđenja. U zavisnosti od veštine socijalnog prilagođavanja, učvršćuje se novi identitet kako bi se period stresa i tenzija sveo na minimum i kako bi se uspostavila lična kontrola u novom ambijentu.

7 više o tome: Tarner, 2009: 191

U opisanom periodu učvršćuje se i podela na „mi“ i „oni“ grupe, tj. na one koji krše zakon i one koji ih sprečavaju u tome. Navedena podela ima svoju pozitivnu funkciju u ispoljavanju osećanja neprijateljstva (Kozar, 2007: 55), jer jača „mi“ grupu i oslobađa pritiske usmeravanjem agresije prema supstitucionom objektu, koji je u ovom slučaju straža. Opominjanjem ili korišćenjem mera prinude od strane službenika obezbeđenja prema određenom licu jačaju suprotnosti između grupa; „mi“ grupa dobija nova opravdanja i motiv za nastavljavanje agresivnosti, a lice prema kojem je upotrebljena mera prinude dobija na statusu i imenu. Isti proces se odvija i dalje tokom istražnog postupka i izdržavanja kazne zatvora.

Takođe, tokom boravka u pritvoru dolazi do upoznavanja i osoba koje su već bile na izdržavanju kazne zatvora, a pomoću njih, u zavisnosti od povoljnosti situacije, stvara se svojevrsni socijalni kapital koji može kasnije obezbediti „dobar prijem“ u nekoj zatvorskoj ustanovi. Kroz veze i poznanstva stvara se mreža kriminalno orijentisanih lica koja se nadopunjuje kasnijim angažmanima u penalnim ustanovama.

Po izricanju kazne i dolasku u zatvorsku jedinicu, sada već osuđeno lice ponovo prolazi kroz fazu prizonizacije, tj. adaptacije na penalno okruženje. U zavisnosti od dužine istražnog postupka, osuđeni je već edukovan za prihvatanje neformalnih pravila, tj. pravila osuđeničke grupacije. Razlozi za to su psihološke prirode i pronalaze se u osećaju odbačenosti (od društva) usled počinjenog krivičnog dela. S obzirom na to da se počinioči brane opravdavanjima zašto su počinili krivično delo, umesto prihvatanja lične odgovornosti, tu odgovornost usmeravaju na druge, često na one koji su ih uhapsili ili osudili, te usled toga dolazi do odbacivanja onih koji su ih odbacili, a sve u cilju zaštite ličnosti.

2.1 Deprivacije

Pod deprivacijom se podrazumeva ometanje zadovoljenja motiva (Rot, 1974: 120). U zatvorskom okruženju, osim navedenog osećaja odbačenosti, prisutne su deprivacije slobode, materijalnih dobara, heteroseksualnih odnosa, nezavisnosti i sigurnosti.

Deprivacija slobode – Izmeštanje čoveka iz svog okruženja, sa svim obavezama, kontaktima, usvojenim pravilima i prihvatanjem od strane drugih, prilikom lišenja slobode i dolaska u zatvor, poseduje gotovo razarajuću snagu po ličnost, koja gura čoveka ka rekonstrukciji svega naučenog. „[I]zolovanost od porodice i društva, osećanja usamljenosti i čamotinje, osećanja nemoći da se pomogne svojim najbližim, osećanje teskobe zbog življenja u zatvorenom prostoru, pa sve do teškog podnošenja ograničenog kretanja u samom zatvoru“ (Radovanović, 1992: 169) spadaju u osnovne komponente deprivacije slobode. Umanjivanje uticaja deprivacije slobode realizuje se putem dodeljivanja vanzavodskih pogodnosti osuđenom licu koje je tretmanski orijentisano, nakon određenog protoka vremena, kada može posetiti svoju porodicu u unapred definisanom vremenskom roku.

Deprivacija materijalnih dobara – Zakon o izvršenju krivičnih sankcija i Pravilnik o kućnom redu striktno definišu šta osuđenik može da poseduje, koju odeću sme da nosi, koju vrstu hrane može da dobije putem paketa itd. Frustriranost zbog nemogućnosti ličnog odabira stvara tenzije tokom boravka i određena lica motiviše da pribave zabranjena dobra (mobilni telefon, alkohol, narkotike...) kako bi umanjila pritiske. Zavodi često, tokom određenog vremena, a u cilju smanjenja tenzija, odobravaju pojedine predmete koje osuđeni mogu da naprave u radionicama, a koji ne remete bezbednost, kao što su ramovi za slike, pepeljare, čiviluci i slično. Takođe, ukoliko dođe do međugrupnih bezbednosno ugrožavajućih situacija, isti predmeti se oduzimaju, da bi ponovo bili odobreni nakon smirivanja sukoba. Na taj način uprava zavoda raspolaže mehanizmom sigurnosnog ventila.

Deprivacija heteroseksualnih odnosa – S obzirom na otežanu mogućnost ostvarivanja kontakata sa spoljnim svetom i činjenicu istopolne populacije u zatvorima, primarna potreba za heteroseksualnim odnosima često ostaje neispunjena, što dovodi do promene motiva i pojave homoseksualizma. Opuštajući mehanizam za navedeno jeste odobravanje poseta bračnim ili vanbračnim partnerima u posebno namenjenim prostorijama. Redovno i vanredno korišćenje ove pogodnosti spada među najpoželjnije u zatvorima sa muškom populacijom.

Deprivacija nezavisnosti – Uređenje zatvoreničkog života određuje gde osuđenik spava, jede, radi, provodi slobodno vreme, kada ustaje i leže, kada zadovoljava higijenske potrebe, kako treba da izgleda, na koji način se obraća službenom licu, kada ima posetu i koliko ona traje, kao i druga pravila i obaveze, što svakako umanjuje prostor za autonomiju ličnosti. Ona se najčešće ispoljava kroz prihvatanje osuđeničkog kodeksa i zalaganje za njegovo dalje sprovođenje.

Deprivacija sigurnosti – Od momenta zatvaranja, osećaj opšteg straha i nesigurnosti od drugih osuđenih prisutan je, u većoj ili manjoj meri, tokom celog izdržavanja kazne. Uprkos postojanju bezbednosnih pravila i službe obezbeđenja, neformalni osuđenički sistem poseduje sopstvene mehanizme oprobavanja lojalnosti grupi i kažnjavanja.

Deprivacije slobode, materijalnih dobara, sigurnosti, nezavisnosti i heteroseksualnih odnosa dodatno olakšavaju usvajanje zatvoreničkog vrednosnog sistema. „Osuđenici prihvataju društveni sistem koji se stvara unutar zidova kaznenih ustanova kao odgovor na probleme koje doživljavaju za vreme trajanja kazne i kao sredstvo da te probleme, ako ne otklone, onda makar ublaže“ (Radovanović, op. cit., str. 28).

Pored navedenih deprivacija, kao dodatne faktore integracije u osuđenički vrednosni sistem, Radovanović (1992) navodi i elemente teorije anomalije, subkulture i etiketiranja. Veza sa teorijom diferencijalnih asocijacija jasna je u tezi o „učenu“ novih pravila prilikom prvog zatvaranja i na tome baziranom stvaranju socijalnog kapitala. Težina odupiranja osuđeničkim normama vidljivija je u sprezi krivično delo – dužina kazne – kognitivne disonance, koja se odnosi na činjenicu da postoji „potreba ljudi da njihova znanja i mišljenja o sebi, svojoj okolini i pojavama u njoj budu međusobno usklađena, kao i da budu usklađena njihova mišljenja i njihovi postupci“ (Radovanović, op. cit., str. 69).

Na kognitivnu disonancu nadovezuje se i gregarni motiv, koji se „manifestuje u težnji da se bude u društvu sa drugima, u težnji pojedinca da bude prihvaćen kao član zajednice i da sarađuje sa ostalima na zajedničkim poslovima, u izbegavanju osamljenosti koja se oseća kao neprijatnost i kao teškoća“ (Rot, 1974: 95).

Usled navedenih faktora, kao i u zavisnosti od toga da li je zatvorska ustanova usmerena ka tretmanu ili ka čuvanju, lice koje dolazi na izdržavanje kazne nalazi se u izrazito nepovoljnoj i konfliktnoj situaciji, u kojoj se način izdržavanja kazne mora odabrati već na samom početku, makar i latentno. U suštini tog odabira ogleda se sposobnost pojedinca za prilagođavanje novim i stresnim situacijama, koje najteže pogađaju maloletna i mlađa punoletna lica, jer, usled nedovoljnog životnog iskustva, nisu usvojila dovoljno socijalnih strategija i veština za prevazilaženje nepovoljnih okolnosti.

U praksi, osobe sa poremećajima ličnosti takođe otežano prolaze kroz period adaptacije na penalne uslove. Pored kriminalne infekcije i osuđeničkih normi, kao ometajući faktor javlja se i sama organizacija ustanove, način njenog rukovođenja, ali i službenici, koji takođe prolaze kroz proces prizonizacije. Ustanova usmerena na uspešnu realizaciju tretmana trebalo bi da poseduje mehanizme za ublažavanje stresa, kako kod osuđenih tako i kod službenika, kao i za njihovo stručno usavršavanje i osposobljavanje, uz humani imperativ u radu, ma koliko to idealistički ili moralno zvučalo. Na taj način moguće je smanjiti stepen zloupotrebe službenog položaja (pre svega kroz poštovanje ličnosti osuđenog, bez obzira na počinjeno krivično delo), koja, ukoliko do nje dođe, regresivno utiče i na same osuđenike.

Pored formalne organizacije, arhitektonska rešenja zatvora takođe psihološki, namenski represivno utiču na njegove korisnike, naročito u slučajevima kada je svaki korak osuđenog (kao i zaposlenog) isplaniran i nadziran, bez mogućnosti stvarne osame, u kojoj se najčešće odvija proces samopreispitivanja. Humanizacija zatvorskih uslova uređena je zakonom, a dodatno se sprovodi ublažavanjem deprivacionih faktora kroz izdvajanje novčanih sredstava za estetska rešenja čiji je cilj što veće približavanje spoljašnjih uslova uslovima u zatvoru.

STRUKTURA NEFORMALNOG OSUĐENIČKOG SISTEMA

Neformalni osuđenički sistem se može definisati kao sistem među osuđenim licima sa zajedničkim vrednostima i interesima, koji funkcioniše na nepisanim strogim pravilima (osuđenički kodeks), hijerarhijski dodeljenim i stečenim ulogama baziranim na ekspresivnoj moći, uticaju na druge i dostupnošću zabranjenih dobara u cilju zadovoljavanja uskraćenih potreba. U osuđeničkom sistemu mogu se obrazovati najmanje dve neformalne grupe. Svaku osuđeničku grupu (shodno nazivima oformljenim u zatvorima) sačinjavaju „vođa“, „podvođa“ ili „podvođe“ (koji se nazivaju i kolektivci), „banda“ i „klošari“. Takođe, u zatvorima postoji i grupa marginalaca koji ne pripadaju ili su izbačeni iz neke od dostupnih grupa. Prema prirodi veza između osuđenika mogu se oformiti relativno trajne (shodno dužini boravka), labave (shodno međusobnom nepoverenju) i visoko međuzavisne (kada je reč o nabavci, razmeni i kupovini retkih dobara) veze. Neformalne osuđeničke grupe mogu se obrazovati po raznim osnovama, a često prema mestu prebivališta, veroispovesti, krivičnom delu, političkoj opciji, navijačkim grupama, izraženoj lojalnosti...⁸ Takođe može doći i do mešanja svih navedenih osnova kada dolazi do sistemskih promena, često nasilnim putem.

3.1 Norme

Svaka penalna ustanova poseduje svoj osuđenički kodeks koji varira od ustanove do ustanove sa svojim sličnostima i razlikama. Osuđenički kodeks je sastavni deo osuđeničke kulture koji propisuje „sistem navika, ponašajnih obrazaca, zatvorske običaje i rutinu, stavove prema formalnom sistemu, službenicima i društvenim institucijama van ustanove (sudovi, policija, političari...)“ (Caldwell, 1956: 655) Takođe, osuđenici imaju tendenciju da razviju svoj način obraćanja kroz žargonizme prilagođene zatvoru i ranijem stilu života te se može govoriti i o zatvorskom jeziku⁹.

Osuđenički kodeks se prenosi sa generacije na generaciju i sklon je promenama zbog pritiska formalnog sistema. Vrbovanje novih članova započinje dolaskom u ustanovu i bazira se na prinudi i strahu. Usled potrebe za sigurnošću, članstvo se prihvata bezpogovorno. Lojalnost vodi i grupi redovno se testira u prvim mesecima.

Ali prihvatanjem ovog sistema osuđenik postiže nešto više nego što je „prosta“ zaštita slike o sebi. Izgubivši osudom i zatvaranjem raniju pripadnost on, integrisanjem u zatvoreničko društvo, tu pripadnost ponovo stiče a istovremeno stiče i grupni identitet, zaštitu od napada agresivnih osuđenika, od eksploatacije i prevare. Zatim stiče

8 Kao važne faktore formiranja neformalnih grupa Rot (*op.cit.*, str: 68) navodi i: zrelost, socijalnu prilagođenost, rigidne stavove, autoritativnost, spremnost na saradnju, kooperativnost, ekstravertnost...

9 Zatvorenički jezik spada u grupu subkulturnih žargonizama bez funkcionalne i razrađene sintakse. Bazira se na kombinovanju šatrovačkog, utrovačkog, narkomanskog i lopovskog žargonizma prilagođen zatvorskom okruženju i osuđeničkim normama. Neki od najčešćih reči su „zipa“ (na šatrovačkom: pazi, i koristi se na dva načina, za osuđenog koji čuva stražu prilikom zabranjenih radnji i u prilikama kada se skreće pažnja drugima za dolazak nekog službenog lica), zatim kovanica „bacati trojke“ (ima značenje odavanja tajni službenim licima ili cinkarenje), „bacati palačinku“ (prisluškivati razgovor oslanjajući uvo na vrata), „trkelj“ (obaveštenje osuđenima da se sprema pretres soba kako bi se rešili zabranjenih stvari), „ziben“ (na nemačkom jeziku broj sedam koji u govoru može odgovarati radnji), „samuraja“ (samica), itd.

„društvenu“ podršku za upravljanje svojih neprijateljskih osećanja, nastalih zbog odbačenosti i kažnjavanja, ka spoljnom neprijatelju a ne prema samom sebi; stiće podršku grupe da odgovornost za ono što je učinio i osećanje krivice jednostavno prebaci na društvo i sredinu koja ga okružuje, čime ponovo potkrepljuje sliku o samom sebi kao žrtvi raznih okolnosti a posebno „vlasti“ (Radovanović, 1992: 29).

Glavne osuđeničke norme su: solidariši se sa drugim osuđenima, ne sarađuj sa službenicima osim ukoliko ne nabavljaš robu ili informacije, cinkarenje je strogo zabranjeno, pokaži otpor prema osoblju i prema tretmanu, poštuj mir među osuđenima, poštuj porodične posete drugih osuđenika, „ne talasaj“ (u smislu zabrane korišćenja moći i nasilja bez razloga), čuvaj sebe i ne veruj nikome... Prva i univerzalna osobenost osuđeničkog kodeksa jeste: „ne sarađuj“ a koja je prva po stepenu nepoštovanja zbog pokušaja pojedinca da učestvuje u programu postupanja.¹⁰ Takođe, odavanje načina nabavljanja retkih dobara je najteži oblik nepoštovanja osuđeničkog kodeksa za šta slede najteže sankcije. Ostala „pravila“ ponašanja, u nekim penalnim ustanovama, neformalno su nazvana „kompleksi“ i odnose se na uređenje načina izdržavanja kazne kroz razne stavove i mišljenja. Tipske situacije koje se sporije menjaju i koje se prate uz komentar: „to je kompleks!“, jesu saradnja sa službenikom tretmana (vaspitačem¹¹), uzimanje bilo kakve hrane falusoidnog oblika, izvođenje bilo kakve fizičke vežbe koja asocira na seksualni odnos, bilo kakav razgovor o homoseksualizmu osim ako nije osuđujući (osuđeni vode računa na koji način međusobno razgovoraju, na primer, ne kaže se „pušim cigarete, već palim cigarete“), prihvatanje radnog mesta na kojem se bilo šta služi službenicima (hrana ili piće), posebno službenicima obezbeđenja, odbijanje rada po dolasku u ustanovu, aktivno zalaganje u programu postupanja... Zavisno od strukture osuđeničke populacije kao i njihove organizovanosti, neformalna pravila slabe ili jačaju. U suštini „[je] zatvorenički kodeks uvijek prisutan i da će uspešnost resocijalizacije umnogome zavistiti od načina sprovođenja i očuvanja normativnog sistema. Jačanjem neformalnog sistema, slabi formalni sistem i upravo iz tog razloga neophodno je preuzimati sve potrebne mjere kako ne bi došlo do entropije. Uticaj zatvoreničkog kodeksa je prisutan i nemoguće ga je eliminisati i kao takvog treba ga prihvatiti i kontrolisati prilikom prevaspitnog rada sa osuđenim licima“ (Macanović, 2009: 138).

Svi osuđeni u zatvoru, bez obzira da li su kolektivci ili marginalci, drže se nepisanih pravila ponašanja, odnosno osuđeničkog kodeksa. Osuđeni koji je u zatvoru zbog razbojništva navodi osnovna uputstva za savladavanje zatvorskog života – “Pazi šta radiš i nemoj verovati nikome/U zatvoru ne postoje prijatelji/Nemoj se nikada poveravati nikome, jer se to često zloupotrebljava/Ne veruj onima što te previše teše/Mnogi su sa tobom što iz koristi, ili straha ili jednostavno dosade/U zatvoru se svi po sili upoznaju/Ostani isti do kraja, nemoj se plašiti “kruga”, jer su to ljudi/Osnovni “kompleks” je preterano druženje sa vaspitačem – treba iznaći balans između robova i vaspitača/Slušaj šta pričaju stariji po stažu, i šta rade od toga što kažu/Tu postoji spektar različitog ponašanja i vremenom se izabere najpogodniji/Nemoj biti ni u čemu najbolji ni najgori, zlatna sredina je najbolja/Deli sa onima koji dele sa tobom/Ako navikneš ljude da im daješ, jednom im ne daš, odmah će te huliti i kuditi/Nemoj se truditi da baš sve čuješ i vidiš. Sutra će neko “pasti” za nešto i može tebe pozvati da ti imaš veze sa tim. Zanimaj se ali ne preterano/Što treba reći će ti, što ne – neće. Tako, od toga što ti kažu ti pitaj što nije jasno/Radi neke vežbe i održavaj se/Napravi redosled događanja za svaki dan u nedelji/Balans je najbitniji. Isti osuđeni opisuje šarenoliku

10 uporedi: Macanović, 2009: 125-140

11 za detaljniji opis posla vaspitača videti: Krstić, 2002: 223-240

osuđeničku populaciju: “Galerija likova je neverovatna koja se može videti. Tu su od pedofiličara, javnih pедера, cinkaroša, “pički” do psihički poremećenih. Stvarno dobra sredina da čovek ode u aut. Sve se vrti oko zajebavanja i zatvorskih intriga. Sve u svemu bljak. Odlično sam primljen u četrnaestočlani kolektiv koji je najjači u domu.” (Krstić, 2003: 227)

3.2 Uloge i status

Status u neformalnoj grupi označava poziciju duž socijalne skale u sistemu. Uloga predstavlja obrazac ili tip ponašanja koja osuđeni gradi u odnosu na očekivanja drugih osuđenika u grupi. Zatvorski status (kao i svaki društveni) može biti pripisan i stečen. U osuđeničkoj populaciji, pripisan se odnosi na godine, inteligenciju, veroispovest, porodičnu prošlost, ličnost. Stečen status u zatvoru se odnosi na specijalne sposobnosti i znanja koje osuđeni poseduje i koje je stekao tokom izdržavanja kazne, način uticaja na druge, posebna postignuća u kriminalnim aktivnostima, držanje prema osuđeničkom kodeksu, upošljenost na određenom radnom mestu, koji položaj zauzima u hijerarhiji osuđeničke grupe, tipovi političkih veza koje poseduje...

Podelu uloga u osuđeničkom sistemu, shodno zatvorskom žargonu, identifikovali su Sajks i Mesindžer (Syks and Messinger, 1960):

- „Pravi čovek“ (The right guy) – osuđenik koji u potpunosti podržava i prihvata osuđenički sistem;
- „Cinkaroš“, „drukara“ (The rat or squealer) – osuđeni koji krši prvu normu osuđeničkog kodeksa. Usled toga, često su na udaru drugih osuđenika;
- „Čovek uprave“ (The center man) – osuđeni koji poštuje formalna pravila i procedure bilo zbog sekundarne dobiti, bilo zbog toga što veruje u ispravnost ponašanja;
- „Siledžija“ (The tough) – agresivni osuđenik, pun besa i spremnosti na tuču;
- „Hipster“ (The hipster) – osuđeni koji preuzima slične obrasce ponašanja kao siledžija ali koji je u suštini manipulator. Žrtve bira pažljivo, posebno one za koje je siguran da ih može nadvladati;
- „Gorila“ (The gorilla) – osuđeni koji je takođe agresivan kao i siledžija, ali za razliku od njega, agresiju usmerava ka slabijima kako bi otimao željena dobra;
- „Trgovac“, „zelenaš“ (The merchant or peddler) – osuđeni koji neformalnim kanalima nabavlja zabranjenu robu. Glavne karakteristike su manipulacija potrebama, visoka cena i kamata. Često povezan sa kockarima;
- „Slabić“ (The weakling) – osuđeni koji je slab na eksploataciju od strane drugih sa nemogućnošću odbrane. Po pravilu je žrtva „gorile“;
- „Gušter“ (The fish) – novopridošlo osuđeno lice koji se još uvek nije navikao na zatvorske uslove;
- „Vuk“ (The wolf) – osuđeni koji seksualno iskorišćava druge osuđenike na agresivan način. Za sebe veruje da igra „mušku“ ulogu. Izostaje emotivna konekcija i često se svodi na silovanje;
- „Peder“, „Pozadinac“ (The fag) – osuđeni koji preuzima pasivnu, često nevoljnu ulogu u seksualnim odnosima sa drugim osuđenicima;

- „Bundžija“ (The ball buster) – osuđeni koji kontinuirano vodi borbu protiv sistema i zaposlenih uprkos uzaludnosti;
- „Nevin“ (The innocent) – osuđeni ne priznaje počinjeno krivično delo i konstantno govori o svojoj nevinosti za šta je osuđen;
- „Autsajder“ (The square john) – osuđeni koji je odoleo prizonizaciji, identifikuje se sa slobodnim svetom i zaposlenima, stoji po strani svega što se dešava u zatvoru.¹²

Sve navedene uloge su idealno tipske u odnosu na sadašnju situaciju u sistemu izvršenja, a u zavisnosti od dužine kazne, neke uloge se vremenom menjaju i prilagođavaju drugim situacijama.

3.3 Stratifikacija u neformalnim osuđeničkim grupama

Stratifikacija u osuđeničkoj populaciji se može definisati kao hijerarhijski sistem uloga, statusa i položaja u međuzavisnom i relativno trajnom odnosu osuđenih lica sa ciljevima:

- održavanja nejednakog raspoređivanja vrednih i zabranjenih resursa, moći i ugleda tokom boravka u penalnoj ustanovi;
- očuvanja autonomnosti ličnosti.

U pomenutom sistemu postoji kako vertikalna tako i horizontalna ravan. Na vertikalnoj ravni nalaze se, gore pomenute, hijerarhijski postavljeni položaji: vođa, podvođa/e (kolektivci), banda, klošari i marginalci. Horizontalna ravan prethodno je objašnjena ulogama i statusima koje osuđeni zauzimaju u specifičnom osuđeničkom okruženju.

3.4 Vertikalna ravan

Vođa: prema Rotu (1983.) vođa se određuje kao osoba koja ima dominantan položaj u grupi, pre svega s obzirom na moć i uticaj, položaj koji omogućava da deluje na ponašanje ostalih članova grupe. Uslovi koji moraju biti ispunjeni za postavljanje određenog osuđenog na mesto vođe su: počinjeno specifično krivično delo (na prvom mestu ubistva i teška ubistva izvršena iz kriminalnih interesa, zatim, stavljanje u promet psihoaktivnih supstanci, teška razbojništva i ucene), kriminalni status pre dolaska na izdržavanje kazne i činjenja krivičnog dela, članstvo u navijačkim grupama, pozitivan odnos prema niže rangiranim osuđenim licima, fizički izgled (izraženo bavljenje bodibildingom je izuzetno poželjno i prihvaćeno) i prisutan saradničko-interesni odnos sa upravom zavoda. Zadatak vođe jeste organizacija kolektiva u cilju nabavljanja retkih dobara i zaštita svih članova. U situacijama ugroženosti prava osuđenika, zalaže se za uspostavljanje ravnoteže. Shodno gore navedenoj podeli uloga, kombinacija „Pravog čoveka“, „Siledžije“ i „Čoveka uprave“ je idealno tipska i takav vođa se po pravilu najduže zadržava na tom položaju.

Podvođe ili kolektivci: osuđenici koji zauzimaju niži položaj od vođe, pre svega imaju primarni cilj da zaštite vođu od svih realnih i nerealnih sukoba u kolektivu ili između kolektiva. Sekundarni cilj jeste da vođi omoguće nesmetano korišćenje retkih dobara, a ukoliko dođe do pretresa i pronalaska zabranjene stvari, dužnost kolektivca (posebno onog koji se proverava ili onog koji je izraženo pasivan u tretmanu) da odgovornost preuzme na sebe kako bi vođa prošao nekažnjeno. Tercijalni cilj jeste zabavljanje i umanjivanje zatvorske čamotinje vođe kao i izvršavanje njegovih naloga. Benefiti kolektivaca su zaštita, umanjivanje straha i tenzije i korišćenje retkih dobara i usluga prema zaslugi. Latentni motiv većine kolektivaca jeste preuzimanje vođstva kada se stvore neophodni uslovi a često i formiranje novog kolektiva. Vođa sam odabira svoje podvođe i to najčešće prema poznavstvu, krivičnom delu i trenutnom ugledu i statusu u osuđeničkoj populaciji.

¹² prilagođeno i prevedeno prema: Stohr & Walsh, 2012: 119.

Banda: osuđenici koji su na sledećem nižem rangu od podvođa. Zaduženi su za obavljanje naloga vođe i podvođa i to: nabavljanje retkih dobara, izazivanje sukoba, reketiranje, prebijanje obeleženih osuđenika, učestvovanje u tuči umesto vođe. Vođa kolektiva postavlja vođu bande. Banda takođe predstavlja najbrojniju podgrupu i u slučaju nezadovoljstva vođom, često su u stanju da izazovu sukob usmeren ka njegovom zbacivanju. Bandu najčešće sačinjavaju manipulatori, kockari, siledžije, silovatelji ali i oni osuđenici koji se drže po strani i pokušavaju da podjednako učestvuju i u formalnom i u neformalnom sistemu.

Klošari: osuđenici koji imaju status neprihvaćenih u osuđeničkoj populaciji. Najčešće iz nacionalnih manjina, sa lakšim krivičnim delima i psihički nestabilni (ne agresivno). Zadatak „klošara“ jeste, pre svega, kurirske prirode i održavanje higijene prostorija koje koriste vođa i podvođe. Ukoliko im se poveća brojnost, vođa postavlja vođu klošara ili vodi bande dodaje tu dužnost. U ovakvim situacijama često se događa imitacija vođe kolektiva kroz maltretiranje „podređenih“.

Marginalci: osuđenici koji ne pripadaju ni jednom kolektivu bilo što su ih samostalno napustili, bilo što su izbačeni. U oba slučaja predstavljaju opasnost po kolektive zbog informacija koje poseduju i usled čega im je često ugrožena bezbednost. Po pravilu traže zaštitu od formalnog sistema i pod pritiscima urušavaju i slabe neformalni sistem odavanjem tajni službenicima zavoda.

U osuđeničkom neformalnom organizovanju postoji vertikalna i strukturalna pokretljivost. Obe pokretljivosti nastaju usled izazvanih sukoba radi promene vođstva ili popunjavanjem položaja zbog premeštanja vođe i kolektivaca u druge penalne ustanove iz razloga ugrožene im bezbednosti ili zbog izuzetnog ugrožavanja reda i mira u ustanovi.

3.5 Dinamika neformalnih grupa kroz interpersonalne sukobe

Dinamika neformalnih osuđeničkih grupa može se definisati kao proces promena i aktivnosti na horizontalnoj i vertikalnoj stratifikacionoj ravni u određenom periodu. Proučavanje takve dinamike, ključna je za zatvorske ustanove kako bi se predupredili i osujetili sukobi unutar grupe i između malog broja pojedinaca, sukoba između grupa, sukoba usmerenih prema zaposlenima i mogući veći neredi i pobune.

Na dinamiku neformalnih osuđeničkih grupa može uticati fiše faktora:

– **poštovanje osuđeničkog kodeksa** – Pozitivan odnos prema normama glavni je kohezivni element u grupi. U idealnom slučaju, najpoželjniji osuđeni je onaj koji osuđenički kodeks ne dovodi u pitanje i prihvata ga u celini. Lojalan je i izvršava naredbe bez pogovora i na takav način stvara strah suprostavljenoj grupi ali i niže rangiranim od sebe. Brzina usvajanja osuđeničkih normi zavisi od psihološke kombinatorike i izbora koji se odabere. Na urušavanje grupne kohezije utiču oni osuđenici koji su prosocijalno i nekriminalno orijentisani i koji norme prihvataju radi zaštite i na određeni period dok ne napreduju u povoljniji tretman. Takođe, postoje osuđenici koji su pasivni deo neformalne grupe i koji zaštitu plaćaju u robi (paketi, obuća, odeća, cigarete...). Takvi osuđenici ne učestvuju direktno u bilo kakvim promenama, osim ukoliko se ne izvrši pritisak na njih zbog postizanja „opšteg“ cilja.

– **promene na nivou vođstva kolektiva** – Promene mogu biti usled isteka kazne, premeštaja osuđenog u drugu penalnu ustanovu, izvršenog fizičkog napada zbog nepoželjnog načina vođenja ili suprostavljenih interesa, planiranog napada i preuzimanja vođstva od strane kolektivaca, prelaska osuđenog (vođe) u drugi paviljon ili odeljenje (npr. poluotvoreno). Shodno primerima iz prakse, najduže se na položaju vođe zadržava osuđeni koji poštuje sve osuđene sa nižim rangom i koji je u stanju da od uprave izdejstvuje neke kolektivne pogodnosti (npr. nova sprava za teretanu, organizacija zajedničke proslave nove godine...). Ukoliko je promena vođe izdejstvovana od strane formalnog sistema, postoji

opasnost od pobuna i protesta od strane osuđenih. Smirivanje tenzija rešava se odabirom najpogodnijeg vođe kome je prvi zadatak da umiri ostale osuđenike. Ukoliko je vođa promenjen usled sukoba suprostavljenih grupa, „pobeđuje“ ona grupa koja ima zaštitu od formalnog sistema jer većina tog kolektiva neće biti kažnjen već će biti okarakterisano da je u pitanju samodobrana.

– **sukobi unutar grupe** – S obzirom na trajnost i prirodu veza baziranim na strahu u osuđeničkom kolektivu, sukobi mogu nastati zbog nepoštovanja normi, odavanja tajnih informacija, neizvršavanja naređenog, provokacija, pokušaja preuzimanja vođstva, napredovanja u hijerehiji. Popularan sigurnosni ventil za otklanjanje tenzije i odmeravanja snage i moći, jesu tuče, zatvoreničkim slengom rečeno, „na ferku“ i koje su odobrene od vođa kolektiva i, kozerovski, pripadaju nerealističnim sukobima. Sukobi unutar grupe imaju funkciju jačanja grupe kroz filtriranje nepoželjnih i restrukturiranje uloga i položaja.

– **sukobi između dve ili više grupa** – U svakom zavodu postoji najmanje dve neformalne i suprostavljene osuđeničke grupe i jedna formalna (službenička) grupa. Formalna službenička grupa ima čvrstu strukturu i podele unutar njih sa jasnim i izraženim stavovima prema osuđenima i funkcionisanju zavoda. Neformalne osuđeničke grupe koje čine specifičan društveni sistem primarno se definiše u odnosu i suprotnosti prema formalnom sistemu. Zajednički cilj neformalnih grupa jeste otpor osoblju i slobodno osmišljavanje zatvorskeg života prema dozvoljenim i nedozvoljenim mogućnostima. Svako pomeranje granica neformalnog, aktivira zaštitne procese i procedure formalnog sistema da rukovođenje zavodom vrati u pređašnje stanje. Ciljevi svake od neformalnih grupa jeste konstantno jačanje grupe, demonstriranje moći i uticaja, preuzimanje osuđeničkih prostorija i prostora čime se navedena moć dodatno pokazuje.

– **koalicije unutar grupe i između grupa** – Koalicije se mogu formirati zbog zajedničkog smeštaja, iste radionice gde rade, sličnih interesovanja i pogleda na svet, pripadnost istim navijačkim grupama. U takvim grupama „intimnost generiše akumulaciju neprijateljskih osećanja, jer stvara česte prilike za sukob, koji se obično potiskuje zbog osećanja privrženosti“ (Kozar, 2007: 83). Takođe, „institucionalni načini za ispoljavanje ambivalentnosti“ jeste „šaljivi odnos“ (Kozar, *op.cit.*, str: 85) između koalicionih članova koji ima funkciju snižavanja tenzije i jačanje kohezivnosti putem grubog psovanja i davanja vulgarnih etiketa. U zavisnosti od broja neformalnih grupa i načina njihovog vođenja, osuđenima suprostavljenih grupa može se zabraniti svaka komunikacija osim „poslovne“ a u periodima kada je komunikacija slobodna, koalicija se popunjava osuđenima iz svih neformalnih grupa.

– **prelasci iz primarne u suprostavljenu grupu** – „Ukoliko se desi da ih napusti neko sa kime su delili brigu i odgovornost za život grupe, prema takvoj „nelojalnosti“ reagovala na nasilniji način nego što bi to učinili manje uključeni pripadnici.“ (Kozar, *op.cit.*, str: 93) Motivi prelazaka iz jedne u drugu osuđeničku grupu mogu biti razni, ali u najvećem broju slučajeva to je zbog sukoba unutar primarne grupe i ugrožene bezbednosti od osuđenika iz te grupe. Sam sukob može nastati zbog ponuđenih privilegija u drugoj grupi ili dolaskom više osuđenih sa kojima postoji poznanstvo spolja. Ukoliko je grupa u koju se prelazi jaka, osuđeni neće imati direktno problema, ali uvek će postojati opasnost od odmazde koja može da se prenese i po isteku kazne. Povećano angažovanje prema formalnom sistemu u smislu odavanja tajni kolektiva, takođe se shvata kao prelazak u drugu grupu. U ovom slučaju, tj. kada dobije etiketu cinkaroša, osuđenom je ugrožena bezbednost od svih osuđenih u ustanovi, što je jedan od kohezivnih faktora dve (ili više) osuđeničkih grupa prema zajedničkom „neprijatelju“. Drugi sličan faktor jeste negativno usmerenje prema formalnom sistemu.

– **promene u saradnji sa formalnim sistemom** – Kako bi se neformalni uticaji umanjili, formalni sistem je u stalnoj potrazi za načinima urušavanja prokriminalnog udruživanja. Uticaji mogu biti formalni i neformalni. U nekim zatvorskim ustanovama, posebno onim koje su usmerene na

čuvanje, saradnja sa neformalnim sistemom je izuzetno bliska, na takav način da se vođama daju veće privilegije (bitne informacije, bolji smeštaj, radno mesto...) kako bi uticali na osuđeničku populaciju da ne dođe do većih sistemskih potresa (npr. pobuna). Tako, formalni sistem često i postavlja vođu osuđenika koji odgovara za saradnju sa upravom. Takođe, nije redak slučaj da se i zloupotrebe službenog položaja u takvom sistemu dogode, što mediji rado dočekuju stvarajući opštu etiketu korumpiranosti zatvorskih službenika. Nešto pozitivnija praksa jeste da se postojeći vođa aktivira da se legitinimnim i pozitivnim kanalima „bori“ za povoljniji tretman (motiv za slobodom je najači, posebno u ovakvim ustanovama), i na takav način će uticati na ostale osuđenike da zajednički učestvuju u održavanju stabilnosti u zatvoru i aktivirati većinu osuđenih da se pojedinačno okušaju u „borbi“ za tretman. Kada se „tretmanska zaraza“ proširi kolektivima, negativni pritisci opadaju do momenta urušavanja hijerarhije odlaskom vođe u poluotvoreno odeljenje ili uslovni otpust. Pored pomenutih strategija usmerene na ličnost vođe, postoje i drugi načini snižavanja tenzija. Pre svega, tu su sportska nadmetanja u kolektivnim i individualnim sportovima gde se osuđenima daje mogućnost odabira sporta i članova ekipa kao i njihovih naziva. Samim davanjem imena ekipi, osuđeni definišu svoju grupu i otkrivaju svoje veze formalnom sistemu. Pobednici se nagrađuju zavodskim pogodnostima tipa proširene posete ili vanrednog paketa. Zatim, organizovanje muzičkih koncerata u zavodu, barem na neko vreme, izmešta svakog pojedinačno iz zatvorske klime i omogućava mu uživanje u popularnoj muzici. Prilikom tih događaja, osuđeni sede na takav način da direktno pokazuju hijerarhijski niz u kolektivu, počev od vođe pa do najniže rangiranog. Dodatna prednost organizovanja ovakvih manifestacija, jeste da se najvidljivije može uočiti promena položaja u kolektivu.

– **povećanje brojnosti niže rangiranih osuđenih lica** – Napred je pomenuto da srednji sloj u osuđeničkom kolektivu čine pripadnici „bande“ koji su zaduženi za razna batinjanja i nabavku nelegalnih stvari. Tokom protoka vremena i dolaskom novih osuđenika, može doći do disbalansa u nekom kolektivu, tj. da brojnost, samim tim i snaga, bande premaši snagu vrha kolektiva. U situacijama kada je „vođa bande“ sa motivima preuzimanja kolektiva ili formiranja svog, cela osuđenička populacija trpi unutrašnje pritiske od izbijanja mogućih nereda što automatski aktivira formalni sistem da svojim kanalima suzbije veće probleme. Najbezbolniji način jeste premeštaj određenog broja osuđenika u druge penalne ustanove kako bi se oformila nova struktura.

– **odavanje bitnih informacija** – osuđeni koji odaberu strategiju ponašanja koje uključuje odavanje tajni osuđenika koje su bitne formalnom sistemu, direktno dovode svoju bezbednost u pitanje. Oni osuđenici koji duži vremenski period opstaju sa takvim odabirom, su u saradnji sa obe suprostavljene strane. Nekad se koriste lažnim informacijama, nekad zloinformacijama kako bi sebe osigurali. Svojim kanalima saznaju o nesuglasicama i svađama među službenim licima i aktivni su da otkriju ko je „slaba karika“ u formalnom sistemu. Takve i slične informacije „prodaju“ vođama kolektiva. Za formalni sistem saznaju ko nabavlja nelegalne stvari, ko ih poseduje, promene u hijerarhiji, ko je učestvovao u tuči... Takođe, formalni sistem ih često koristi kako bi među osuđenike proširio netačnu vest i na taj način uneo nestabilnost među osuđene. Po pravilu, takav osuđeni ne opstaje dugo sa takvim odabirom, i ukoliko želi da obezbedi sebi sigurnost, bolja strategija je pripadanje nekom od kolektiva koji je u stanju da mu pruži sigurnost. U situacijama kada je odavanje tajni situacionog karaktera i ukoliko se sazna identitet tog osuđenog, bezbednost je direktno ugrožena i formalni sistem mora obezbediti sigurnost u najkraćem vremenskom roku.

– **pobune** – Zatvorske pobune su direktno povezane sa stepenom organizovanosti osuđeničke populacije. Ukoliko je neformalni osuđenički sistem čvrsto organizovan bez bojazni od unutrašnjeg urušavanja usled nerealnih sukoba, formalni sistem, i šire društvo, u opasnosti su od nastanka pobune. Da bi pobuna nastala, kruta ograničavanja je nužan ali ne i najvažniji uslov. U svojoj studiji o pobunama u zatvorima, autori navode zaključak Vernana Foksa da se pobune javljaju u zatvorima u kojima zatvorenici imaju moral od srednjeg do visokog i u kojima se pojavljuju izvesni konflikti

unutar osoblja ustanove, najčešće između filozofije tretmana i koncepta čuvanja. (Marić, Radoman, 2001: 123) Dosadašnje pobune u Srbiji, uzrokovane su kako unutrašnjim tako i spoljašnjim faktorima. Žaljenje na zatvorske uslove je najprimarniji razlog (unutrašnji) dok su društveno-političke promene (spoljašnji), razlog drugi po redu. Kao okidački, za pobunu, element postoji i subjektivna želja nekolicine osuđenih kako bi obezbedili uslove za bekstvo iz zatvora ili da bi se razrešili „stari računi“ s polja.

„Sve je počelo, 7. novembra u KPD Sremska Mitrovica, kad je 1.300 zatvorenika, pred ponoć, krenulo u pobunu, tražeći opštu amnestiju (i za albanske separatiste) i bolje životne uslove. Bilo je i neobičnih zahteva, kao što je da ubuduće samo trojica komandira mogu, kao jedini podobni, da uđu u krug. Desetodnevnu dramu najavili su zatvorenici iz prvog paviljona, kad su pajserima obili vrata i izašli napolje. Da ne budu linčovani, stražari su pobjegli iz zatvorskog kruga. Sa krovova zatvorskih pogona odjekivalo je pobunjeničko: “Sloboda za sve!” Pridružili su im se i zatvorenici drugog i trećeg paviljona i počeli da pale zgrade u krugu zatvora. Prvo je buknuo treći paviljon, pa ekonomat, štamparija i pogon za preradu drveta. Sledećeg dana, u ponedeljak, započeli su pregovori između predstavnika zatvorenika - s jedne strane, i tadašnjeg ministra pravde Seada Spahovića i zatvorske uprave, s druge. Nekoliko dana kasnije protest su započeli i stražari, koji su napustili krug i izašli ispred Upravne zgrade. Tražili su povećanje plata, bolje uslove i smenu rukovodstva. U tom bezvlašću, zatvorenici su sami održavali red unutar kruga, odbijajući da uđu u ćelije. “Idem bolje da kopam njivu, nego da strepim da me neki robijaš povredi, napravi invalidom ili čak ubije. Hvala! Ali, za 80 maraka neka traže druge”, čulo se na sastanku oko 500 zaposlenih u sremskomitrovačkom zatvoru. Nešto kasnije, kad je situacija počela da izmiče i njihovoj kontroli, zatvorenici su sa karaula pozivali stražare da se vrate i preuzmu svoje poslove. Deo pobunjeničke zatvorske atmosfere bile su žurke po paviljonima, i uživanja u dobroj hrani koja im je stizala kao humanitarna pomoć. Pronelo se i da mlađi zatvorenici svakodnevno doživljavaju silovanja, da su vođe svoje sive uniforme sa brojevima zamenili radničkim, da su pokupili sve lekove iz zatvorske apoteke. Pre nego što im je počelo doturanje hrane, zauzeli su magacin, sa dve tone suvomesnatih proizvoda, što im je, kako su poručivali, služilo za meze. Pričalo se i da su mnogi planirali bekstvo, prvo kroz zatvorsku kapiju, a zatim rušenjem jednog od zidova, i kopanjem podzemnih tunela.¹³

13 prema tekstu novina Arena 92, *Rušili, palili, ginuli i silovali*. <http://www.revija92.rs/code/navigate.php?Id=194>

3. Zaključak

Kako stoji u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija, izvršenje kazne zatvora je definisano u članu 43: Svrha izvršenja kazne zatvora je da osuđeni tokom izvršenja kazne, primenom odgovarajućih programa postupanja, usvoji društveno prihvatljive vrednosti u cilju lakšeg uključivanja u uslove života posle izvršenja kazne kako ubuduće ne bi činio krivična dela. Ako bi izneti član definisali shodno iznetoj analizi, glasilo bi: Svrha zatvora je da osuđeni tokom izvršenja kazne, primenom represivnih mera, formalnog i neformalnog sistema, usvoji osuđeničke vrednosti u cilju lakšeg uključivanja u uslove zatvorskog života kako ubuduće ne bi strahovao za svoju bezbednost.

Oduzimanjem slobode i dolaskom u represivan ambijent intrapersonalni sukob je neizbežan usled nelagodnosti životne situacije. Formiranjem grupa na raznim kohezivnim osnovama, stvara se jedinstvo koje štiti pojedince na taj način što ih pojedinačno aktivira za odbranu granica svoje grupe. Stoga, u zatvorskim ustanovama, sukob, bilo intrapersonalni, bilo interpersonalni, neizbežan je kao i neformalno osuđeničko organizovanje. Smanjivanjem represije i omogućavanje najhumanijeg mogućeg pristupa osuđenom licu, jedini je način za ublažavanje straha a samim tim i sukoba u i među osuđenima.

Literatura

- Atanacković, D. (1988). *Penologija*. Beograd: Naučna knjiga.
- Caldwell, M. G. (1956). Group dynamics in the prison community. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 46(5).
- Kozer, L. (2007). *Funkcije društvenog sukoba*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Koković, D. (2005). *Pukotine kulture* (2. izd.). Novi Sad: Prometej.
- Krstić, Ž. (2003). Zatvorsko duplo dno. *Sociologija*, 3(2002), Beograd.
- Marić, B., & Bulatović, I. (2004). *Sistem izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji*. Beograd: Udruženje penologa Srbije.
- Mazić, S. (2007). Oblici i metode u vaspitnom radu sa osuđenim licima. U *Zbornik radova na temu: Krivične sankcije institucionalnog karaktera sa krivično-pravnog i penološkog aspekta* (Sokobanja, 8.–9. maj 1997). Udruženje za penologiju Jugoslavije.
- Macanović, N. (2009). Uticaj zatvoreničkog kodeksa na uspešnost resocijalizacije osuđenih lica. *Socijalna misao: Časopis za teoriju i kritiku socijalnih ideja i prakse*, 1(2009), Beograd.
- Mary, K. S., & Walsh, A. (2012). *Corrections: The essentials*. London: SAGE Publications.
- Milojević, S. (1984). *Osnovi penologije*. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova.
- Milutinović, M. (1977). *Penologija*. Beograd: Savremena administracija.
- Mrvić-Petrović, N. (2007). *Kriza zatvora*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Radovanović, D. (1992). *Čovek i zatvor*. Beograd: Prometej.
- Rot, N. (1974). *Psihologija ličnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Rot, N. (1983). *Psihologija grupa*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Tarner, H. Dž. (2009). *Sociologija*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Špadijer-Džinić, J., & ostali. (2009). Žena u zatvoru – Deprivacije zatvoreničkog života. *Sociologija*, 3(2009), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- Uprava za izvršenje krivičnih sankcija. (2015, April 14). *Početna stranica*. <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/>

Korišćeni zakoni:

- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Službeni glasnik RS, br.55/2014.
- Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, Službeni glasnik RS, br 55/2014.
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS, br. 85/2005.
- Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

*Sunčica Jovanović¹⁴*OLI Centar za integrativnu
psihodinamsku psihoterapiju,
Beograd

Nebojša Jovanović (2025). *Razvoj bazičnih emocionalnih kompetencija u OLI integrativnoj psihodinamskoj psihoterapiji: Teorijske i metodološke osnove OLI IPP.* Beograd: Kreativna knjiga i OLI Centar, 399 str.

Knjiga *Razvoj bazičnih emocionalnih kompetencija u OLI integrativnoj psihodinamskoj psihoterapiji* predstavlja sistematski i teorijski ambiciozan nastavak autorovog dugogodišnjeg rada na razvoju OLI integrativne psihodinamske psihoterapije. U kontinuitetu sa ranijom studijom *Sposobnost za ljubav i rad*, u kojoj je postavljen širi teorijski okvir modela, ova knjiga donosi precizniju operacionalizaciju jednog od njegovih centralnih koncepata – bazičnih emocionalnih kompetencija – i razrađuje njihovu razvojnu, strukturnu i metodološku dimenziju.

Osnovna teza knjige jeste da psihoterapijska promena ne počiva primarno na razotkrivanju potisnutih sadržaja, već na razvoju ili deblokiranju bazičnih sposobnosti ega za obradu i regulaciju emocija. Autor identifikuje osam takvih kompetencija: neutralizaciju, mentalizaciju, celovitost objekta, konstantnost objekta, toleranciju na frustraciju, toleranciju na ambivalenciju, volju i inicijativu. Ove kompetencije nisu shvaćene kao mehanizmi odbrane, već kao razvojna dostignuća koja prevazilaze odbrambene obrasce i omogućavaju zrelije, fleksibilnije i realističnije funkcionisanje ličnosti.

Teorijski doprinos knjige ogleda se u njenom eksplicitnom oslanjanju na četiri psihoanalitičke psihologije: klasičnu teoriju nagona, ego psihologiju, teoriju objektnih odnosa i self – psihologiju, uz pokušaj njihove funkcionalne integracije. Neutralizacija je preuzeta i dalje razvijena iz tradicije ego psihologije (Hartmann), celovitost i konstantnost objekta oslanjaju se na teoriju objektnih odnosa (Klein, Mahler, Kernberg), tolerancija na narcističke frustracije upućuje na self psihologiju (Kohut), dok je koncept tolerancije na frustraciju ukorenjen u klasičnoj freudovskoj teoriji. Međutim, inovativnost modela ne sastoji se u pukom preuzimanju pojmova, već u njihovom redefinisanoj kao kompetencija – kao sposobnosti koje se mogu razvijati, uvežbavati i automatizovati u terapijskom procesu.

U tom smislu, knjiga predstavlja svojevršno pomeranje fokusa sa konfliktnog modela na model deficita i razvojnih zastoja, ali bez napuštanja psihoanalitičkog razumevanja strukture ličnosti. Autor zadržava koncept konflikta, ali ga situira unutar šireg razvojnog okvira u kojem je ključna snaga ega da neutrališe instinktualnu energiju, integriše ambivalenciju i održava stabilne reprezentacije objekta. Time se O.L.I. model najbliže pozicionira u odnosu na klasičnu ego psihologiju, ali istovremeno prevazilazi njene granice insistiranjem na integrativnoj perspektivi i eksplicitnoj metodološkoj operacionalizaciji.

Posebno je značajan koncept „kontraveština“ – složenih, sekundarno dobitnih obrazaca ponašanja koji predstavljaju zloupotrebu odbrambenih mehanizama. Ovaj pojam uvodi dodatnu kliničku

diferencijaciju između odbrane i naučenih manipulativnih strategija koje održavaju patnju. Uvođenje „emocionalnog računovodstva“ kao tehnike rekalkulacije dobiti i štete predstavlja pokušaj da se proces odricanja od sekundarnih dobiti učini svesnim i strukturisanim.

Metodološki deo knjige nudi jasan opis faza terapijskog procesa u O.L.I. modelu – od razrade i prepoznavanja obrazaca, preko rada na razvoju kompetencija, do završne faze u kojoj se učvršćuju promene i prorađuju separacione anksioznosti. Time se teorijski koncepti neposredno povezuju sa kliničkom praksom, što knjizi daje značajnu upotrebnu vrednost.

U širem kontekstu savremene psihoterapije, ova studija može se čitati kao doprinos razvoju kompetencijskog modela psihodinamske terapije. Dok savremeni pravci (npr. mentalizacioni pristupi, terapije usmerene na regulaciju afekta) često izdvajaju pojedine funkcije kao centralne, OLI model nastoji da ponudi koherentan sistem međusobno povezanih emocionalnih kompetencija koje čine strukturnu osnovu ličnosti.

Knjiga je obimna, teorijski zahtevna i namenjena pre svega psihoterapeutima u edukaciji, supervizorima i istraživačima zainteresovanim za integrativne modele. Njena vrednost leži u pokušaju sistematizacije i preciziranja pojmova koji su u psihoanalitičkoj tradiciji često ostajali na nivou implicitnih pretpostavki. Time ona predstavlja relevantan doprinos domaćoj i regionalnoj psihoterapijskoj literaturi, ali i podsticaj za dalju teorijsku i empirijsku razradu koncepta emocionalnih kompetencija u psihodinamskom okviru.